

# **СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА**

Издавач:

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Адреса на Редакцијата:

Министерство за одбрана

Списание „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“

ул. „Орце Николов“ бб 1000 Скопје

Телефони: 3282-299 и тел. факс 3113-527

Интернет адреса: WEB на Министерството за

одбрана: [www.morm.gov.mk](http://www.morm.gov.mk), публикации, СОВРЕМЕНА

МАКЕДОНСКА ОДБРАНА на македонски и на англиски јазик

Списанието излегува два пати годишно.

# СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

ТЕОРЕТСКО СПИСАНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РМ

## **ИЗДАВАЧКИ СОВЕТ**

генерал-мајор *Насер* СЕЈДИНИ, **претседател**  
проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ  
проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, *полковник*  
м-р *Димче* ПЕТРОВСКИ, *бригаден генерал*  
*Афродита* КОСТОВСКА  
*Сашко* ДИМОВ  
доц. д-р *Методија* ДОЈЧИНОВСКИ, *полковник*  
доц. д-р *Мухамед* РАЦАЈ, *полковник*  
м-р *Жанет* РИСТОСКА

## **УРЕДУВАЧКИ ОДБОР**

проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ  
проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, *полковник*  
м-р *Жанет* РИСТОСКА  
проф. д-р *Зоран* НАЦЕВ  
доц. д-р *Драге* ПЕТРЕСКИ, *полковник*  
доц. д-р *Методи* ХАЦИЈАНЕВ, *мајор*

Главен и одговорен уредник: проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ  
Заменик главен уредник: проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, *полковник*  
Технички уредник: *Билјана* ИВАНОВА  
Ликовно решение на корица: *Кочо* ФИДАНОВСКИ  
Лектор: м-р *Жанет* РИСТОСКА

Печат: „Европа 92“ - Кочани

Сите права се резервирани

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одобрение на издавачот и авторите.

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means: electronic, electrostatic, magnetic tape, mechanical photocopying, recording or otherwise, without permission in writing from the publisher and authors.

Според мислењето на Министерството за култура бр. 07-7144/2 од 27. 12. 1999 година, за списанието „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ се плаќа повластена даночна стапка.

## СОДРЖИНА

|   |   |
|---|---|
| Зоран КОЊАНОВСКИ<br><b>ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА<br/>ВО 2010 И ПОТОА: ПРЕДИЗВИЦИ И МОЖНОСТИ</b> ..... | 7 |
|---|---|

|   |    |
|---|----|
| Zoran KONJANOVSKI<br><b>THE DEFENCE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA<br/>IN 2010 AND BEYOND: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES</b> ..... | 15 |
|---|----|

### **1** *Општо-теоретски, доктринарно-стратешки и други теми од областа на одбраната*

|   |    |
|---|----|
| Билјана ВАНКОВСКА<br><b>ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО И ДЕМОКРАТСКАТА КОНТРОЛА НАД<br/>ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ ВО ПОЧЕТОКОТ НА XXI ВЕК</b> ..... | 23 |
|---|----|

|  |    |
|--|----|
| Оливер БАКРЕСКИ<br><b>УЛОГАТА НА ПАРЛАМЕНТОТ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР</b> ..... | 41 |
|--|----|

### **2** *Геополитички, геостратешки, военополитички и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

|  |    |
|--|----|
| Методија ДОЈЧИНОВСКИ<br><b>РАЗУЗНАВАЧКАТА ПОДГОТОВКА – ИМПЕРАТИВ ЗА УСПЕШНО<br/>ИЗВЕДУВАЊЕ НА ВОЕНИТЕ ОПЕРАЦИИ</b> ..... | 55 |
|--|----|

## 5 *Странски автори*

Роберт МИКАЦ

**ФЕНОМЕНОТ НА „ПРИВАТНИ ВОЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ“ КАКО  
НЕИЗБЕЖНИ КОМПОНЕНТИ НА СУДИРИТЕ ВО XXI ВЕК ..... 69**

## 6 *Зрѓи теми од областа на безбедноста, одбраната и заштитата*

Сапо ГЕРАСИМОСКИ

**СВЕТСКАТА БЕЗБЕДНОСТ НИЗ ПРИЗМАТА НА ТЕОРИЈАТА ЗА  
РИЗИЧНОТО ОПШТЕСТВО ..... 89**

## **ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 2010 И ПОТОА: ПРЕДИЗВИЦИ И МОЖНОСТИ**

**Зоран КОЊАНОВСКИ,**  
министер за одбрана на Република Македонија

2010 година започна со нов оптимизам и континуитет во посветеноста и инвестирањето во реформите на одбраната на Република Македонија. Долготрајното континуирано вложување на големи напори и ресурси во реформите на АРМ и одбранбениот систем во целина, резултираше со значајни постигнувања во зголемувањето на оперативните способности (борбената готовност) на Армијата, способности да даваме голем придонес во пет меѓународни операции, во регионалната безбедност, како и за преземање на одговорностите и обврските кои ќе произлезат од идното членство во Алијансата, но и посветено работење на стандардот и имиџот на македонската армија.

Какви способности и капацитети треба да развие и одржува Армијата на Република Македонија за промоција и заштита на националните интереси и исполнување на меѓународните обврски? Зошто вложуваме огромни напори и максимална пожртвуваност за безбедноста, слободата и генерално, за подобрата иднина на други земји и народи во земји далеку но сепак блиску до Република Македонија?

Во текстот накусо ќе се осврнам на одговорите на овие и редица други прашања поврзани со безбедноста и одбраната на нашата држава во овој период, но и ќе посочам на проекциите на идните решенија и преземените обврски во врска со овие прашања од сферата на одбранбената политика, одбранбените реформи и придонесот на Армијата на Република Македонија во меѓународните операции.

### **Приоритети на безбедносната и надворешната политика на Република Македонија**

Република Македонија е современа европска држава чии вредности и интереси, и на општеството и на граѓаните во целост, се совпаѓаат со вредностите на земјите-членки на НАТО и на ЕУ. Доследното почитување на

индивидуалните човекови права, правата на заедниците, слободата, демократијата и приврзаноста кон заедничките интереси на НАТО и на ЕУ, претставуваат наше национално обележје и се дел од нашите вредности. Од друга страна, безбедноста на Република Македонија е неделива од безбедноста на земјите на НАТО, ЕУ и на Регионот на Југоисточна Европа. Безбедносните предизвици и закани по нашата држава и општество се речиси идентични или многу слични со оние пред кои се исправени и повеќето од земјите-членки на НАТО и на ЕУ.

Во тој дух и безбедносната и надворешната политика на Република Македонија имаат три клучни приоритети. Тие се:

- постигнување на полноправно членство во НАТО и во ЕУ;
- унапредување и одржување на добри односи со сите соседи; и
- унапредување на регионалната соработка.

Македонија својата иднина ја гледа како полноправна членка на НАТО и на Европската унија. Тие цели, како и активниот придонес за безбедноста и стабилноста во евроатлантската област, имаат најширок можен политички и општествен консензус и јавна поддршка од преку 90%.

Република Македонија со континуираната приврзаност кон целта за полноправно членство во НАТО, со напорното и посветено работење на политички, економски и на безбедносен план, ги исполни сите предуслови за интеграција во политичката и воената структура, како и за преземање на одговорностите и обврските кои ќе произлезат од членството во Алијансата. Демократската зрелост на државата, промовирањето на мултиетничкото општество и Армија, темелени врз стремежите за интеграција во евроатлантските структури, постигнатиот економски и општествен развој, развиениот национален одбранбен систем според стандардите на НАТО, придонесот во пет меѓународни операции, придонесот во регионалната безбедност, како и широката меѓународна соработка, се клучните аргументи на Македонија за споделување на истите вредности и интереси со земјите-членки на Алијансата.

Комисијата на Европската унија во ноември 2009 година позитивно ги вреднуваше нашите сеопфатни постигнувања и му препорача на Советот на ЕУ отпочнување на пристапни преговори со Република Македонија. Горди сме на сè поспособните државни институции како основен предуслов за функционална демократска држава, на економскиот развој и во услови на глобална финансиска и економска криза, придонесот во безбедноста во Регионот и надвор од евроатлантската област, како и на постигнувањата во сите општествени области. Или кусо кажано, Македонија ги исполни сите критериуми за отпочнување на преговори со ЕУ. Тоа значи дека

нашето општество и нашите институции се подготвени за наредните чекори за целосна интеграција во ЕУ.

Македонија воспостави и одржува широка регионална соработка и многу добри добрососедски односи со Албанија, Бугарија, Грција, Србија и Косово. Исто така, државните институции континуирано даваат значаен придонес во регионалните иницијативи, особено во Јадранската повелба и Процесот на министрите за одбрана од ЈИЕ. Градењето на еден нов демократски Балкан е витална определба на Република Македонија. Ќе продолжиме да вложуваме големи напори во идниот Балкан без граници и обединет врз основа на меѓусебно уважување и почитување, а без приотоа некој да доминира. Во тој дух подготвени сме да ги споделиме нашите искуства и научени лекции во подготовките за членство во НАТО и во ЕУ со балканските земји.

### **Нова Стратегија за одбрана на Република Македонија за новото време**

Свесни дека современа Македонија, како и повеќето од земјите од евроатлантската област, живее и опстојува во крајно динамичен свет, свет во кој сè потешко може да се предвидат заканите и предизвиците по нивната безбедност и развој. Конвенционалните и новите закани и ризици во современа Европа, но и на глобално ниво, ја зголемуваат ранливоста на европските општества и држави, вклучително и нашето македонско општество и држава. За промоција и заштита на националните интереси потребно е континуирано зајакнување на инструментите и способностите за придонес кон стабилноста и безбедноста како членка на НАТО и на ЕУ. Препораките на ЕУ за сеопфатен развој на институционалните капацитети, како и препораките на НАТО за развој на одбранбените способности се интегрален дел на нашата политика и координирано практично делување на сите државни институции. Истовремено, треба да бидеме свесни дека и НАТО и ЕУ континуирано се трансформираат заради зајакнување на нивните способности за заштита на слободата, вредностите и интересите на нивните земји-членки.

Тргувајќи од тие оценки и од научените лекции од минатото, евидентно беше дека за натамошен развој на одбраната е неопходна нова политичка рамка - нова Стратегија за одбрана на Република Македонија, со која ќе се детерминираат сите димензии на надворешните и внатрешните одбранбени активности за постигнување на стратешките одбранбени цели. Тој политички документ треба да им послужи на надлежните државни институции (Собранието, Претседателот, Владата, Министерството за одбрана и другите министерства) како општа и концизна рамка за

натамошен развој на капацитетите на институциите, инструментите, воените способности на АРМ и ресурсите кои ќе бидат ангажирани за постигнување на стратегиските одбранбени мисии и цели.

На почетокот на оваа година ја донесовме новата Стратегија за одбрана на Република Македонија. Во процесот на нејзиното формулирање се извршени темелни консултации со надлежните државни институции и со НАТО, а со цел новата Стратегија за одбрана да придонесе за одржување на политичкиот консензус во општеството во врска со одбраната и да воспостави најширока можна споделена визија за идните безбедносни и одбранбени потреби на Македонија.

Одбранбениот систем на Македонија е одговорен за исполнување на следните стратегиски мисии:

- одбрана на територијалниот интегритет и независноста на Републиката;
- учество во колективната самоодбрана на НАТО;
- придонес во операции во целокупниот спектар на мисии на НАТО, ЕУ и ООН; и
- заштита на пошироките национални интереси.

Стратегијата за одбрана на Македонија ја определуваат три клучни фактори:

- темелните вредности утврдени со Уставот и од нив произлезените национални интереси;
- големината и географската локација на државата; и
- придонесот во регионалниот и глобалниот мир и безбедност.

Република Македонија е мала земја во развој и без излез на море. Лимитираните човечки и материјални ресурси овозможуваат одржување на лесни и мобилни сили на АРМ. Одбранбениот систем за исполнување на стратегиските мисии може да се развива и одржува само со континуирана и посветена сеопфатна поддршка од сите државни институции и во насока за постигнување на целите на надворешната политика.

Во однос на Армијата на Република Македонија, како главен столб на одбранбениот систем, новата Стратегија за одбрана обезбедува нови насоки за воените цели и задачи во услови на мир, вооружен конфликт и во војна. Тие се неопходни за натамошна трансформација на АРМ и одбраната во целина, за употреба на АРМ за поддршка на полицијата и цивилните власти преку системот за управување со кризи, како и за развој и распоредување на воени и цивилни способности за придонес во меѓународни експедициски операции и колективната одбрана.



### **Долгорочни развојни цели на националниот одбранбен систем**

Значајните постигнувања во развојот на националниот одбранбен систем се евидентни во сите негови сегменти, а посебно во развојот на воените способности на Армијата и нејзината трансформација во целосно професионална војска. Оперативните способности на денешната АРМ не се случајност, туку резултат на јасна стратегија за одбрана, реалистични планови за нејзиниот развој во високо мобилна и интероперативна професионална војска и долготрајно инвестирање во воениот персонал, како и во опремувањето на единиците.

Сепак, за постигнување на идните стратески мисии неопходен е развој на нови оперативни способности според барањата на Партнерските цели од 2008 година и големи трансформациски напори за изградба на интероперативни воени сили, со флексибилна структура, соодветно попонети со квалитетен воен персонал, добро опремени и добро обучени. Темелно испланирана и синхронизирано спроведена нова напредна трансформација на АРМ и Министерството за одбрана е основниот начин со кој може да се постигнат наведените цели.

### **Трансформацијата на АРМ во вооружена сила која обезбедува 50% распоредливи, одржливи и интероперативни способности со Алијансата**

Денес, АРМ претставува целосно професионална армија со структура и оперативни способности кои се развивани до 2008 година, а врз основа на Стратегијата за одбрана од 1998 година и заклучоците од Стратескиот одбранбен преглед од 2004 година. АРМ од 2006 година е целосно професионална војска со околу 7 700 доброволен активен воен персонал, а пополната континуирано се одржува преку 90%. Покрај ова, во АРМ е вклучен и околу 5 000 резервен персонал, кој до 2015 година постепено ќе се намали на ниво од 1 800 активна резерва. Овој потег ќе биде овозможен со новиот реформски проект наречен активна резерва. Единиците и командите се пополнети со квалитетен воен персонал, од кој околу 2 000 лица досега веќе учествуваа во меѓународни операции. Од вкупниот активен воен персонал, околу 27% се припадници на мнозинските етнички заедници во државата, а до 2013 година тој процент ќе биде дополнително зголемен. Привлекувањето и задржувањето на квалитетен воен персонал ќе продолжи да биде голем предизвик за натамошниот развој на воените способности. Според досегашните научени лекции од меѓународните операции треба да се очекуваат барања за значајно зголемување на квалитетот на воениот персонал, а намалување на неговата бројна состојба.

Исто така, потребно е натамошно подобрување на кадровската структура по чинови и специјалности соодветна за доброволна професионална војска.

Во очекување на поканата за полноправно членство во НАТО, реформските напори ги фокусираме на развој на нови оперативни способности на Армијата и институционални капацитети на Министерството за одбрана во согласност со барањата на Партнерските цели од 2008 година, кои треба да достигнат до 50% од севкупната структура на копнените сили. Во оваа насока се и идните напори за развој на нови воени оперативни способности на АРМ во следните приоритетни области:

- набљудување на националниот воздушен простор и поврзување со интегрираниот систем на НАТО за противвоздушна одбрана;

- поддршка на државните институции во справување со последиците во случај на терористички напад;

- брзо распоредување на воени сили во мултинационални здружени операции предводени од НАТО далеку од националната територија или во операции за колективна одбрана на Алијансата;

- ефективна команда и контрола согласно барањата на концептот на НАТО за мрежно поврзани и заштитени комуникациски и информатички способности;

- изршување на операции во комплексни географски и климатски услови, како и во урбана средина;

- опстанок и заштита на силите во услови на блиска борба и закани од хемиско, биолошко, радиоактивно и нуклеарно оружје;

- одбрана на силите од импровизирани експлозивни направи;

- логистичка одржливост на распоредените национални контингенти, вклучително и способности за вклучување во мултинационална логистика; и

- медицинска поддршка на распоредените контингенти на ниво 2.

Единиците на АРМ треба да бидат пополнети со минимум 90% воен персонал и 100% современа воена опрема, како и да бидат обучени и евалуирани според НАТО стандардите. Водени од овие зацртани цели и предизвици изминатава година ја рестартиравме Воената Академија која ќе претставува расадник за идниот офицерски кадар во државата. Свесни за потребата од простор за подготовки но и свесни за условите кои ги нуди Криволак, започнавме со реализација на проектот за модернизација на полигонот Криволак и негово прераснување во Регионален тренинг-центар. Полигонот Криволак со своите уникатни климатски и теренски услови овозможува изведување на вежби и обука пред распоредување во меѓународни операции во реални услови.

### **Посветено спроведување на долгорочните планови: започнати и идни проекти**

Во насока на исполнување и реализација на нашите долгорочни планови, оваа година, покрај на овие два проекти, посветено работевме и на подобрување на животниот стандард на припадниците на АРМ. За таа цел конечно ќе се рализира досега само ветуваната идеја за изградба на станови за припадниците на АРМ. Во соработка и поддршка од Владата на Република Македонија веќе го започнавме и проектот АРМ мој вистински дом, според кој секој припадник на АРМ ќе може да си купи свој стан под исклучително поволни услови. Овој проект, како и уште неколку други, се составен дел од новиот Закон за служба во АРМ кој веќе е во Собранието на Република Македонија. Во насока на започнатите проекти не можам, а да не се осврнам и на позитивните резултати во областа на воздухопловството, односно напредокот што 2009 го имавме во воздухопловниот ВИНГ на АРМ. Со исклучително посветена работа ставивме во функција повеќе хеликоптери од вВИНГ и за прв пат во Република Македонија видовме толку голема и масовна показна вежба. Но, состојбите со воздухопловите мора постојано да се следат и затоа продолжуваме со истото темпо на работа. Во оваа насока е и потребата од посебно училиште за пилоти во Република Македонија. Тие кадри му се потребни, како на Министерството за одбрана и АРМ, така и на МВР и на останатите државни институции. Овој проект ќе биде еден од неколкуте приоритетни на кои ќе работиме во 2010 година.

### **Придонес во меѓународни операции**

Македонија започна да учествува во меѓународни операции со сили на АРМ од 2002 година. На барањата за придонес во меѓународните операции одговоривме со распоредување до 4% од активниот воен персонал на АРМ, односно несразмерно висок придонес во однос на нашата големина и национални ресурси. Највидливиот денешен придонес на Македонија е во операцијата ИСАФ во Авганистан и поддршката на КФОР. Околу 260 војници на АРМ (пешадиски и медицински персонал, инструктори за обука) се борат рамо до рамо со војниците на земјите-членки за подобро утре на народот на таа земја. Со последното зголемување на бројот на припадниците на АРМ во Авганистан, Република Македонија според глава по жител е меѓу првите пет земји-учеснички во оваа мисија. Овој податок нè прави да бидеме рамо до рамо со најистакнатите земји-членки на НАТО. Да бидеме големи во Големата коалиција.

Во иднина треба да се очекува постепено зголемување на нашиот придонес во меѓународни операции до ниво од најмалку 10% од севкупната структура на копнените сили на АРМ. За долготраен придонес во целиот спектар операции предводени од НАТО, АРМ ќе развие и одржува еден брзо распоредлив среден пешадиски баталјон, една лесна подвижна болница, неколку помали единици, а по 2013 година и една средна пешадиска баталјонска група кои ќе бидат опремени и подготвувани според доктрините на НАТО.

### **Заклучок**

2010 година ќе биде година на продолжување на нашите дефинирани приоритети и определби. Во таа насока ќе продолжиме со нашиот посветен пристап кон реформите и нашите интеграции во НАТО. Фактот што веќе ги имаме исполнето сите услови за толку посакуваното членство во НАТО, не значи изодување на нашиот реформски пат. Република Македонија и покрај неправдата на Самитот во Букурешт, каде не добивме покана за полноправно членство поради наметнатиот проблем од нашиот јужен сосед, продолжува да работи на интеграциите. Полноправното членство во НАТО е нашата стратешка определба, но и потреба, и за Алијансата и за Регионот. Како држава на Балканот и досега ги афирмиравме нашите лидерски капацитети и ресурси. Ние и понатаму ќе го градиме пристапот на одлична соработка со нашите соседи и со земјите од регионот, за што најдобро говори и соработката која на повеќе нивоа ја имаме во различни области. Со максимална меѓуресорка соработка со останатите министерства и нашите странски пријатели, како и со посветена работа во доменот на припадниците на АРМ, уверен сум дека 2010 година, ќе биде година на уште многу проекти и позитивни резултати. Година во која ќе продолжиме да извезуваме мир и да ја градиме нашата Армија. Година во која се надевам ќе биде исправена неправдата и ќе го добиеме нашето заслужено место во НАТО.

## **THE DEFENCE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA IN 2010 AND BEYOND: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES**

**Zoran KONJANOVSKI,**

Minister of Defence of the Republic of Macedonia

2010 started off with a new kind of optimism, continuity in the dedication, and investment in the defence reform of the Republic of Macedonia. The long-term continuous investment of great efforts and resources in the ARM reform and defence system as a whole resulted with significant achievements in increasing the operational capabilities (combat readiness) of the Army, capabilities to provide great contribution to five international operations, regional security, and assuming the responsibilities and obligations deriving from the future NATO membership, as well as the dedicated work on the standard and the image of the Macedonian Army.

What kind of capabilities and capacities should the Army of the Republic of Macedonia develop to promote and protect the national interest and meet the international obligations? Why are we investing great efforts and sacrifice for the security, freedom and the overall better future of other countries and peoples far away, but nevertheless close to the Republic of Macedonia?

I would briefly touch upon the answers of these and other issues related to the security and defence of our country in this period, and moreover I will identify the projections and future solutions and assumed obligations regarding these issues related to the defence policy, the defence reform and the contribution of the Army of the Republic of Macedonia to the international operations.

### **Priorities of the security and foreign policy of the Republic of Macedonia**

The Republic of Macedonia is a modern European country whose values and interests, both of the society and the citizens, fully coincide with the values of NATO and EU member countries. The consistent respect of the individual human rights, and the rights of the communities, liberty, democracy and dedication to the shared interests with NATO and the EU, are our national characteristics and part of our

values. On the other hand, the security of the Republic of Macedonia is indivisible from the security of NATO, EU and SEE. The security challenges and threats to our country and society are almost identical or very similar to the ones that NATO and EU member countries are facing.

In that respect, the security and foreign policy of the Republic of Macedonia have three key priorities. They are as follows:

- Achieving full-fledged NATO and EU membership;
- Promoting and maintaining good neighbourly relations; and
- Promoting regional cooperation.

Macedonia sees its future as a full-fledged NATO and EU member. These goals, as well as the active contribution to the security and stability in the Euro-Atlantic area, enjoy the largest possible political and social consensus and public support of over 90%.

The Republic of Macedonia with its continuous dedication to the goal of achieving full-fledged NATO membership, its hard and dedicated work on the political, economic and security segment has met all the preconditions for integrating into the political and military structure, and assuming the responsibilities and obligations deriving from the NATO membership. The democratic maturity of the country, the promotion of the multi-ethnic society and the Army, founded on the strive to integrate into the Euro-Atlantic structures, the achieved economic and social development, the developed national defence system in compliance to the NATO standards, the contribution to five international operations, the contribution to regional security, and the broad international cooperation, are Macedonia's key arguments in sharing the same values and interests with NATO member countries.

In November 2009, the European Commission (EC) gave a positive assessment of our overall achievements and issued a recommendation to the Council of Europe to start the accession talks with the Republic of Macedonia. We are proud of the increasingly efficient state institutions as a basic precondition for achieving a functional democratic state, the economic development in conditions of a global financial and economic crisis, the contribution to the security in the Region and beyond the Euro-Atlantic region, and the achievements in all areas of society. In short, Macedonia has met all the criteria for initiating the accession talks with the EU. This means that our society and our institutions are ready for the next steps for achieving full-fledged EU integration.

Macedonia has established and maintains an extensive regional cooperation and good neighbourly relations with Albania, Bulgaria, Greece, Serbia and Kosovo. Moreover, the state institutions have continuously provided their significant

contribution to the regional initiatives, especially the Adriatic Charter and the South-East European Defence Ministerial (SEDM). Building new democratic Balkans is the vital determination of the Republic of Macedonia. We will continue investing great efforts in the future Balkan without borders, united on the basis of mutual trust and respect, without any domination. In that respect, we are ready to share our experience and lessons learned in the preparation for NATO and EU membership with the Balkan countries.

### **A new Defence Strategy of the Republic of Macedonia for the new times**

We are aware that present-day Macedonia, as most of the countries from the Euro-Atlantic area, lives and exists in an extremely dynamic world, a world where the security threats and challenges and their development are increasingly difficult to predict. The conventional and new threats and risks in modern-day Europe, and the world, increase the vulnerability of the European societies and countries, including our Macedonian society and country. The promotion and protection of the national interests needs a continuous strengthening of the instruments and capabilities to contribute to the stability and security as a NATO and EU member country. The recommendations of the EU for an overall development of the institutional capacities, and the recommendations from NATO for development of the defence capabilities are an integral part of our policy and coordinated work in practice of our state institutions. Moreover, we should be aware that NATO and the EU are continuously transforming in order to strengthen their capabilities to protect the liberty, values and interests of its member countries.

Having these assessments and the lessons learned in the past in mind, it was obvious that the future development of the defence needs a new necessary political framework – a new Defence Strategy of the Republic of Macedonia, defining all dimensions of the external and internal defence activities for achieving the strategic defence goals. This political document should serve the authorized institutions (the Assembly, the President, the Government, the Ministry of Defence and other Ministries) as a general and precise framework for the future development of the capacities of the institutions, their instruments, the military capabilities of the ARM and the resources engaged in achieving the strategic defence missions and goals.

In the beginning of this year, we have adopted a new Defence Strategy of the Republic of Macedonia. The authorized state institutions and NATO participated in its preparation with their thorough consultations, thus creating a new Defence Strategy which will contribute to maintaining political consensus in the society

regarding the defence and establish the broadest possible shared vision regarding Macedonia's future security and defence requirements.

The Macedonian defence system is responsible for meeting the following strategic missions:

- Defence of the territorial integrity and independence of the country;
- Participation in NATO's collective self-defence;
- Contribution to operations in the overall spectrum of NATO, EU and UN missions; and
- Protection of the wider national interests.

The Macedonian Defence Strategy is determined by three key factors:

- Basic values determined in the Constitution and values deriving from the national interests;
- Size and geographic location of the country; and
- Contribution to regional and global peace and security.

The Republic of Macedonia is a small landlocked developing country. The limited human and material resources enable the maintaining of light and mobile ARM forces. The defence system for meeting the strategic missions can be developed and maintained solely with a continuous and dedicated overall support of all state institutions in line with achieving the goals of foreign policy.

With respect to the Army of the Republic of Macedonia, as the main pillar of the defence system, the new Defence Strategy provides new guidelines for the military goals and tasks in conditions of peace, armed conflict and war. They are necessary for the future transformation of the ARM and the overall defence, for the use of the ARM for providing support to the police and the civilian authorities through the crisis management system, and the development and deployment of the military and civilian capabilities to contribute to international expeditionary operations and collective defence.

#### **Long-term development goals of the national defence system**

The significant achievements in the development of the national defence system are obvious in all its segments, and especially in the development of the military capabilities of the Army and its transformation into a fully professional army. The operational capabilities of today's ARM is not a coincidence, but a result of a clear defence strategy, realistic plans for its development into an extremely



mobile and interpretative professional army and long-term investments in the military personnel, and the equipping of the units.

Nevertheless, in order to achieve the future strategic missions the development of new operational capabilities in accordance with the requirements of the 2008 Partnership Goals (PGs) and the extensive transformation efforts for building interpretative armed forces with a flexible structure, appropriately manned with qualified personnel, well equipped and well trained is essential. The in depth planned and synchronized implementation of the new advanced transformation of the ARM and the Ministry of Defence is the basic method of achieving the above mentioned goals.

#### **Transformation of the ARM into armed forces providing 50% deployable, maintainable and interoperable capabilities with the Alliance**

Today, the ARM is a fully professional army with a structure and operational capabilities developed in 2008, based on the 1998 Defence Strategy and the conclusions from the 2004 Strategic Defence Review. The ARM has been a fully professional army with about 7 700 voluntary military personnel since 2006, maintaining continuous manning with over 90%. In addition, about 5 000 reserve members serve in the ARM, a number which will be reduced gradually to a level of 1 800 active reserve members by 2015. This move will be enabled by the new reform project called the active reserve. The units and commands are manned with qualified army personnel, 2 000 of which have already participated in international operations. Out of the overall active army personnel, about 27% are members of the non-majority ethnic communities in the country, and as of 2013 this percentage will be additionally increased. The attraction and retention of qualified army personnel will continue to pose a great challenge for the future development of the military capabilities. In accordance with the lessons learned from the international operations to date, the requirements for a significant increase in the quality of the army personnel and its reduction in size should be expected. Moreover, the rank and specialty structure appropriate for the voluntary professional army should be further improved.

Anticipating the invitation for full-fledged NATO membership, we focus our reform efforts on the development of new operational capabilities of the Army and the institutional capacities of the Ministry of Defence in accordance with the requirements of the 2008 Partnership Goals, achieving 50% of the overall land force structure. The future development efforts of new ARM operational capabilities is as follows:

- air surveillance and connection to the NATO Integrated Air Defence System;
- support to the state institutions in counter-terrorist attacks;
- rapid force deployment to international NATO-led operations abroad or in NATO collective defence operations;
- effective command and control in accordance with the NATO network enabled and protected communication and information capabilities concept;
- conducting operations in complex geographical and climate conditions, and urban settings;
- survival and force protection in conditions of close combat and CBRN threats;
- force protection from IEDs;
- logistical sustainability of the deployed national contingents, including capabilities for participation in multinational logistic operations; and
- Role 2 medical assistance to the deployed contingents.

The ARM units should be manned with a minimum of 90% military personnel and 100% modern military equipment, and be trained and evaluated in accordance with the NATO standards. Led by the above set goals and challenges, last year we have revived the Military Academy, thus creating a pool for the future officer corps of the country. Aware of the need of a preparation area and moreover, aware of the conditions offered by Krivolak, we have started with the implementation of the TA Krivolak modernization project and its transformation into a Regional Training Center. TA Krivolak with its unique climate and terrain conditions enables the execution of exercises and training prior to their deployment to international operations in real-time conditions.

#### **Dedicated execution of the long-term plans: initiated and future projects**

In line with meeting and completing our long-term plans, this year, in addition to the above mentioned two projects, we have worked on improving the living standard of the ARM members with great dedication. In cooperation and with the support of the Government of the Republic of Macedonia we have already started with the project ARM my true home, thus enabling each ARM member to purchase his/her apartment under exceptionally favourable conditions. This project, as well as several others, is an integral part of the new ARM Service Law which is waiting for approval in the Assembly of the Republic of Macedonia. In line with the initiated projects, I must reflect the positive results in the Air Force, which is the 2009 progress of the ARM Air WING. Our dedicated work resulted in achieving operability of several helicopters of the Air WING and we were witnesses to a great demonstration

exercise for the first time in the Republic of Macedonia. However, the conditions of the aircraft must be closely monitored which is why we continue to work with the same pace. In this respect, we have considered the requirement of a special Pilot Training School in the Republic of Macedonia. The Ministry of Defence and the ARM, as well as the MoI and the other state institutions are in need of such personnel. This project will be one of the several priorities we will focus in 2010.

### **Contribution to international operations**

Macedonia started its participation to international operations with ARM forces in 2002. On the request to participate to the international operations we have responded with a deployment reaching **4%** of the active ARM army personnel, which is a disproportionately high contribution in comparison to our size and national resources. Macedonia's most visible contribution is to the ISAF operation in Afghanistan and the support to KFOR. Around 260 ARM soldiers (infantry and medical personnel, training instructors) are fighting shoulder to shoulder with the soldiers from the member countries for a better tomorrow of the Afghan peoples. With the latest increase of the number of ARM members to Afghanistan, the Republic of Macedonia is among the first five countries participants in this mission per capita. This data places us shoulder to shoulder to the most prominent NATO member countries. Great in the Great Coalition.

Our contribution to international operations is expected to increase gradually to a level of at least 10% of the overall ARM land force structure. In order to develop the long-term contribution to the entire spectrum of NATO led operations, the ARM will develop and maintain a rapid deployable medium infantry battalion, one light maneuver medical treatment facility, several smaller units, and a medium infantry battalion group after 2013 which will be equipped and prepared in accordance with the NATO doctrine.

### **Conclusion**

2010 will be a year we will continue with our defined priorities and determinations. In that respect, we will continue with our dedicated approach towards the reform process and our NATO integrations. The fact that we have already met all the conditions for the desired NATO membership does not mean that our reform path has been fully completed. Despite the suffered injustice at the Bucharest Summit, where we did not receive the invitation for a full-fledged membership as a result of the imposed issue by our southern neighbour, the Republic of Macedonia continues

to work on its integrations. Achieving full-fledged NATO membership is our strategic determination, and at the same time a necessity, both for the Alliance and the Region. As a country on the Balkans we have managed to present our leader capacities and resources. We will continue to build the approach of the established excellent cooperation with our neighbours and the countries in the region, a proof of which is the cooperation we have in many different segments. Our maximal, interagency cooperation with the remaining Ministries and foreign friends, as well as the dedicated work in the segment of the ARM members, I am convinced will contribute to making 2010 a year with even more project and positive results. A year when we will continue to export peace and build our Army. A year when I hope that the injustice will be corrected and we will receive the place we truly deserve in NATO.

## ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО И ДЕМОКРАТСКАТА КОНТРОЛА НАД ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ ВО ПОЧЕТОКОТ НА XXI ВЕК

**Билјана ВАНКОВСКА**

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии – Скопје

**Апстракт:** Принципиите на владеење на правото и на демократска контрола над вооружените сили, поеднакво иманентни на демократијата, беа земено како лажливост на транзицијата во поранешните социјалистички земји, но парадоксално, иако од различни причини, тие ретко се јавуваат во природно единство. Владеењето на правото претставува sine qua non за политичката демократизација и трансформација. Од друга страна, демократската контрола на вооружените сили ретко се става во корелација со политичкиот процес, а почесто се гледа како важен критериум за влез во евроатлантскиот стругури. Така, за младите демократии се чини неопходно да се елаборира и нагласи суштинската и нераскинлива врска меѓу овие два принципа. Почетната точка на овој дискурс е бојата западна традиција и искуствата стекнати низ вековите на практикување на демократијата. Одличните постигања на планот на имплементацијата на двата принципа, сепак, не ги ослободуваат развиените демократии од постојана грижа за нивната најважна валидација во променливите меѓународни конвекции. Особено, западната безбедносна заедница и тенденцијата на интернационализација на цивилно-воениот однос бараат нови демократски одговори не само на национално, туку и на меѓународно ниво. Но, наместо тоа, доминира еден поштенувачки однос по ова прашање: демократскиот постигање се земаат здраво за готово, додека меѓународните аспекти дури и не се перцепираат како проблем. Текстови ги воочува овие недоследности и укажува на предизвиците кои стојат и за младите и за зрелите демократии. Успесите и неуспесите на секој блок (не)просредно влијаат еден на друг, што бара симулирано и дебато и акција. Мирот и безбедноста, како и демократската иднина на човештвото зависат од начинот на кој ќе се гарантираат овие два принципа на глобален и на национален план.

**Клучни зборови:** владеење на правото, демократска контрола, вооружени сили, интернационализација, НАТО

## RULE OF LAW AND DEMOCRATIC CONTROL OF ARMED FORCES AT THE BEGINNING OF THE 21<sup>ST</sup> CENTURY

**Abstract:** *Rule of law and democratic control of armed forces principles, equally immanent to democracy, have been taken as leitmotifs of transition in the post-communist countries but, weird enough, because of different reasons, and rarely in their 'natural unity'. Rule of law is usually seen as sine qua non for the political democratisation and transformation. Democratic control of armed forces, however, is rarely put into a correlation to the political process but is primarily seen as an important criterion for admission into Euro-Atlantic structures. Thus an elaboration of the essential link between these two principles seems necessary to be made obvious for the emerging democracies. The starting point in this discourse is the rich Western democratic tradition and experience gained throughout centuries long practising democracy. The splendid records in terms of implementation of both principles do not relieve developed democracies from constant concerns about their further validation in the changed constellations. Especially, the Western security community and the trend of internationalisation of civil-military relations call for new democratic responses not only on a national but rather on the international level. Instead, there is a kind of disdainful attitude - democratic records are taken for granted but international aspects of the issue are usually not even seen as a problem. The article identifies these inconsistencies and points out the challenges relevant both for emerging and mature democracies. Successes and failures in each 'block' (in)directly affect the other one, which calls for simultaneous debate and action. Peace and security as well as the democratic prospects of the mankind are in stake.*

**Key words:** *rule of law, democratic control, armed forces, internationalization, NATO*

### Владеење на правото, демократијата и демократската контрола над вооружените сили во национална перспектива

Уставните и законски реформи и дебати во земјите во транзиција целосно се фокусираа на ренесансата и апликацијата на либерално демократскиот концепт, и особено на принципите на владеење на правото. Намерно или заради сопствената наивност, класичниот западен концепт, изградуван низ вековите и изградуван во контекст на нација-држава, беше земен во форма на идеалниот модел со намера целосно да се имитира. Парадигмата дека владеењето на правото оди под рака со демократијата се прифати како нешто евидентно само по себе. Сепак, постојат две суштински објаснувања зошто оваа хипотеза и не е така едноставна, како што навидум изгледа.

Прво, западните теоретичари го покренуваат прашањето за постојната тензија меѓу владеењето на правото и демократијата. Секој од овие два концепта има две страни - формална и суштинска, и само нивното единство ја претставува парадигмата во нејзината целосна суштина. Затоа, владеењето на правото не може да се сведе само на обична правна форма, туку треба да се сфати и како правен инструмент за политичка контрола над носителите на власта. Што се

однесува на демократијата, наспроти минималистичките дефиниции кои ја редуцираат демократијата на процедури, избори и ротација на политичките елити, сунгтинските дефиниции претпоставуваат почитување на човековите права (т.е. крајниот извор на легитимитетот на државата се наоѓа во нејзината улога на гарант на човековите права).

Многу векови пред појавата на либералната идеологија и на демократската теорија, Платон ја дефинирал централната дилема на владеењето на правото: дали најдобрите луѓе или најдобрите закони треба да го управуваат општеството. Аристотел, му одговара експлицитно: „Барањето да владее правото значи барање да владее Бог и законите, додека барањето да владее човекот значи да му се дозволи и на животното да владее, бидејќи страста е понекогаш животинска, а страста ги корумпира дури и најдобрите луѓе кога се на власт.“<sup>1</sup> Дилемите на старите филозофи се сè уште актуелни, бидејќи демократијата не е ниту (само) владеење на народот, ниту е власт на поединецот, туку е првенствено владеење на правото. Во оваа смисла, треба да се потсети и на Хобсовата мисла дека креатор на законот (лањ-макер) не е само оној со чија волја и врз чиј авторитет е донесен законот, туку е и оној врз чија волја законот живее.

Историски гледано, теоретичарите признаваат и една друга тензија, онаа меѓу владеењето на правото и демократијата. Имено, владеењето на правото има за цел ограничување на државната власт, додека демократијата има основна цел да го мобилизира општеството во вршењето на државната власт.<sup>2</sup> Со други зборови, конституционалистите настојуваат да се воспостави некаква контрола над државната власт, верувајќи дека државната акција треба да е предвидлива, а не арбитрарна. Консеквентно, дури и парламентот не смее да владее, и покрај тоа што е единствениот законодавец. Правните принципи можат.

Воведувањето и имплементацијата на владеењето на правото, демократијата и демократската контрола над вооружените сили во бившите социјалистички држави се соочуваат со бројни препреки, кои во најголем број произлегуваат од фактот што се присилени да минуваат симултано низ неколку комплексни процеси. Како што забележуваат голем број компаративни аналитичари, постојат големи тешкотии во истовременото настојување да се обезбеди *ефикасност* на управувачкиот процес заедно со *легиитимитет*, а во некои случаи *легалитет* и *легиитимитет* не одат рака под рака, па дури и се во конфликт.<sup>3</sup> Во политичките култури во кои Rex доминира над Lex,

<sup>1</sup> Аристотел, *Политика III*, (Белград: Култура, 1970): 1286.

<sup>2</sup> Види повеќе: Sejersted, Francis. 'Democracy and the rule of law: some historical experiences of contradictions in the striving for good government', во: Elster Jon and Slagstad Rune (eds.), 1997. *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

<sup>3</sup> Basta-Fleiner, Lidija, 'The Relevance of the Western Legal Expertise for the Rule of Law in Countries of Transition'. In: Vankovska, Biljana, (ed.), 2001. *Legal Framing of the Democratic Control of Armed Forces and the Security Sector: Norms and Reality/ies*. Geneva and Belgrade: DCAF and CCMR.

владеењето на правото обично се трансформира во владеење на владетелите. Заедничкиот именител на овие политички култури е т.н. „државен синдром“, или подобро - недостатокот на државни традиции и/или државна зрелост. Во такви околности, постои широка фасцинација од самата Држава, што е и првата пречка за автентична демократија, владеење на правото и на ефикасна демократска контрола над вооружените сили. Во разбирањето на етнонационалистичките елити, националната држава е со непроценлива вредност, а политичките елити себе се сметаат дел од таа парадигма. Таа е бесценета и во метафорична смисла: ако е потребно за неа се жртвуваат и човековите права, па дури и животи, кои претставуваат свети жртви за националната кауза. Сè додека важи ова кредо, важи и тезата „прва и најважна е нашата држава, а дури потоа демократијата и другите принципи“<sup>4</sup>. Така, наместо ограничување на државниот (и воениот) авторитет, на сцената доминира некритичко обожување.

Во ситуација кога национализмот е највисок израз на патриотизмот, *vox populi* во политичките институции *de facto* претставува безрезервна поддршка, дури и за воинствена политика.<sup>5</sup> Не постои подготвеност за вистинска критика и контрола од страна на парламентот и од јавноста. Секоја критика се перцепира како атак на националната безбедност и националните интереси. Воената сфера станува недопирлива за јавен надзор, бидејќи наводно не е време за тоа, а непријателите на државата/режимот ќе профитираат од критиката. И владејачката партија и опозицијата се добро прилагодени спрема режимот и се однесуваат како да се дел од него.<sup>6</sup> Опозицијата евентуално ги насочува критиките на сметка на недоволната заштита на националните цели. Затоа, во држави инволвирани во војна/конфликт постои подеднаква одговорност и кај власта и кај опозицијата, но и кај тивката јавност. Државите со навидум пристојни

<sup>4</sup> Еден хрватски научен работник цитира парламентарна дебата, одржана на 6 октомври 1993 година, во која еден член на парламентот жестоко го критикува својот колега кој се повикал (само) на „државата“ без да нагласи „нашата држава“. Види: Mirić Jovan, 1996. *Demokracija u postkomunistickim drustvima*. (Zagreb: Prosvjeta, 1996): 228.

<sup>5</sup> Хрватското искуство покажува дека парламентот може да донесе одлука која фактички значи агресија на соседна држава. Парламентот го одобри хрватското учество во босанската војна и обезбеди финансиска поддршка на паравосните сили во Херцег-Босна. Други примери од поранешна Југославија, исто така, емпириски докажуваат дека парламентарните механизми на надзор над војската не се нужно демократски и мирољубиви по својата природа.

<sup>6</sup> И покрај тоа што избегна воено инволвирање во распаѓањето на Југославија, македонскиот парламентаризам функционираше во сенка на војната. Од осамостојувањето, Парламентот донесе два закона за одбрана - и двата беа донесени со повеќе симболична, отколку суштинска дебата. Кога државата перцепира загрозување на својот опстанок, без оглед дали закани се реални или имагинарни, тоа создава голем притисок врз сите државни актери да покажат висок степен на солидарност и единство, што практично исклучува каква било критика или конструктивна дебата.



правни основи и институционални механизми не можат да функционираат правилно заради евидентен недостаток на демократска политичка култура.

Според традиционалната теорија на демократскиот легитимитет или оправдувањето на државата се наоѓа во претпоставениот имагинарен договор на државата и нејзините граѓани, на кои таа, меѓу другото, им гарантира безбедност и заштита на нивните права. Сепак, една од најслабите точки на посткомунистичките демократии е т.н. прашање на граѓанство.<sup>7</sup> Етнонационалистичките системи ја нагласуваат поделбата меѓу мнозинството (припадниците на доминантната група, т.е. *ние*) и малцинството (припадниците на другите етнички групи, т.е. *другиите*). Вообичаено, во војската и безбедносните сили доминираат припадниците на доминантната група, што кај другите создава тешкотија овие институции да ги перцепираат како национални. Државите со сериозни меѓуетнички тензии не се секогаш способни да се претставуваат како безбедносни провајдери за сите свои граѓани, дури и ако понекогаш станува збор за перцепција, а не за намерен дискриминаторски однос. Во такви услови, дури и во парламентот значењето на термините мнозинство и малцинство добиваат етничка димензија.

Демократското устројство на политичкиот систем станува легитиматиска карта и билет за влез во семејството на државите. Прифаќањето на принципите на западната демократија е првиот, и најчесто, последниот чекор во оваа насока. Поточно, прифаќањето на западната демократија е сведена на ниво на имитација, која има два облика: намерно создадена илузија или самозалажување. Владејачките елити во посткомунистичките земји (и особено во новосоздадените), кои по својата ментална структура и политичкото искуство се авторитарни, гласно ја користат демократската реторика и правно-институционалните орнаменти за да се легитимираат како демократии пред светот, и така да ја зацврстат својата моќ. Свртувањето кон Западот создава двоен ефект врз начинот на кој се одвива транзицијата. Императивот за прифаќање на демократските принципи, секако, индуцира голема полза која ги надминува очекувањата на елитите, бидејќи на подолг рок може да внесе промени и во животот на граѓаните. Дури и чистата имитација на демократијата не треба да се потценува, бидејќи некои на неа гледаат како на создавање на амбиент за учење и вежбање демократија.<sup>8</sup> На негативните ефекти на имитацијата, како и неводењето сметка за неприменливоста на чистите западни модели врз една поинаква општествена стварност, речиси и да не им се посветува внимание.

<sup>7</sup> Според еминентни политиколози, суштински принцип на демократијата е граѓанскиот статус. (O'Donnell Guillermo and Schmitter Philippe, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1986).

<sup>8</sup> Miric, Jovan, *Demokracija u postkomunistickim drustvima*, ibidem, str. 106.

Супстинскиот парадокс се состои во тоа што прифаќајќи го институционалниот механизам и легитимациската основа на нацијата-држава (која доминира во западните земји), етнонационалистичките елити добиваат алиби за своите недемократски режими. Мултиетничноста не е карактеристика само на посткомунистичките земји, но во западните земји граѓанската основа е барем надополнета и со завиден степен на заштита на човековите и малцинските права (иако и таму има исклучоци и сериозни проблеми).

Водени од желбата, барем декларативно истакната, за влез во европските и евроатлантските интеграции, посткомунистичките режими се крајно чувствителни на влијанијата кои доаѓаат од надвор. Западот во сите негови димензии е фасцинантен за нивните елити, иако останува дискутабилно што повеќе ги импресионира - нивната воена, политичка или економска моќ. Главниот проблем овде е нивната фасцинација со моќта како таква, а онаа која се манифестира на меѓународен план е без преседан во светската историја. Затоа, малите моќници имаат потреба да бидат блиску до големите.

Западната безбедносна заедница, како и секоја од развиените демократии, играат улога на модел. Затоа, секој потег кој тие го преземаат на национален или меѓународен план има инстантен ефект на следбениците. Затоа, Западот носи посебна одговорност за сопственото однесување по однос на почитувањето на принципите на владеење на правото, демократијата и демократската контрола над вооружените сили. Степенот на меѓузависност во светот е на такво ниво што и позитивните и негативните тенденции брзо се одразуваат и во светската периферија.

### **Интернационализација на цивилно-воените односи во постстуденовоената ера**

Додека земјите во транзиција гледаа кон Западот, западниот дел од светот влезе во новиот милениум со сопствени предизвици. Традиционалниот дискурс за цивилно-воените односи е сериозно доведен во прашање заради серијата на нови тенденции и трансформации, кои се одвиваат и на национално и на меѓународно ниво. До неодамна цивилно-воените односи, и особено нивниот централен елемент - демократската контрола над вооружените сили, беа перцепирани единствено во национален контекст. Но, драматичните глобални текови извршија влијание на една цела низа параметри, создавајќи потреба за реконцептуализација на цивилно-воените односи на начин кој би го опфатил и поширокото наднационално ниво. Демократската контрола над вооружените сили отсекогаш била примарно прашање на внатрешната политика и безбедноста на државата. Денес, акцентот сè почесто се поместува кон демократската контрола на воените алијанси (како НАТО или воените алијанси предводени од САД), но и перспективно кон супранационалните структури на

ЕУ. Според некои гледишта светот сè повеќе се оддалечува од стариот Вестфалски модел на државен систем кон еден постмодерен модел, на кој му е потребна нова парадигма на цивилно-воените односи, карактеристични за 21 век.

Традиционално, цивилно-воените односи се поврзани со односите меѓу војската и националната држава. Самиот концепт на нација-држава, како и оној на цивилно-воените односи, се под длабоко влијание на интеграциските процеси во Европа, и особено на оние кои се одвиваат во контекст на НАТО. Се појавува нова парадигма на општествено-воени односи, во која општеството е глобализирано, а војската наместо старата улога лимитирана на националните граници, се повеќе се ангажира на меѓународна сцена. Со други зборови, западната безбедносна заедница претпоставува интернационализирани вооружени сили, но со радикално поинаков концепт од оној пропишан (замислен) во Повелбата на ООН. Најевидентниот пример за оваа тенденција се наоѓа во Стратегискиот концепт на НАТО од 1999-та.

Крајот на Студената војна, и особено искуството од Првата заливска војна, наметнаа поинаков начин на размислување за војската во новите времиња<sup>9</sup>, а некои стари прашања бараат нови и поинакви одговори. Традиционалната перцепција за војската како атрибут на нацијата и симбол на државниот суверенитет мина низ неколку тестови. Во текот на речиси една деценија западните воени естаблишменти почнаа да се сомневаат дека ќе успеат да ја задржат важната национална функција која им била доверена. Нивната традиционална легитимациска база почна да еродира до степен во кој некои научни авторитети почнаа да зборуваат за легитимациска криза. Пред 11 септември, западното политичко водство беше преокупирано со одржување на војската 'busy and happy', а во отсуство на непријателска закана на хоризонтот. Еден автор го опиша ова амбивалентно чувство: „Дух шета по коридорите на генералштабовите и низ министерставата за одбрана насекаде низ развиениот свет - стравот од војничка импотенција, па дури и нерелевантност“<sup>10</sup>.

Солуцијата беше најдена на поширок меѓународен план, но централното прашање е сè уште поврзано со новите функции и новиот идентитет на војската. Истовремено, со пропаста на биполарниот глобален поредок, се постави прашањето и за оправдување на постоењето на НАТО, неговата смисла на постоење и проширувањето кон Исток. Во таа критична деценија, балканизацијата беше пронајдениот одговор за кризата: НАТО и вооружените

<sup>9</sup> Burk James (ed.), *The Military in New Times. Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Boulder: Westview, 1994.

<sup>10</sup> Van Creveld, Martin, *The Transformation of War*. (New York: Free Press, 1991): 3

сили на развиените западни држави требаа да се справат со изворите на нестабилност и небезбедност во т.н. сиви зони, кои имаа потенцијал да ги загрозат западните вредности и нивната безбедносна заедница.

Тезата дека војната суштински ги промени своите карактеристики стана доминантна<sup>11</sup>, а Клаузевицевото тројство (држава-војска-народ) почна да се напушта. Меѓудржавните војни беа заменети со внатрешни конфликти, беше искористено за аргументација дека дошло до нова историска ситуација на транзиција од војна кон конфликт. И навистина, барем навидум, изгледаше дека војните станаа исклучок во морето на масовни насилни конфликти ширум светот.<sup>12</sup>

Крајот на Студената војна беше поздравен и дочекан со оптимизам. Но, илузиите исчезнаа со избувнувањето на првите конфликти, кои се нарекоа постмодерни војни.<sup>13</sup> Конвенционалните армии не беа подготвени за новите предизвици, кои дизајнирани за големи меѓудржавни и блоковски судири, останаа фрустрирани. Но, ситуацијата се промени со настаните од 11 септември, кои доведоа до преиспитување на постојните парадигми на националната и меѓународната безбедност. Најконтроверзните аспекти на меѓународните односи се поврзаа со прашањата за: односот меѓу внатрешните и надворешните безбедносни приоритети; новите војнички задачи некаде помеѓу коалициско војување и јакнењето (или дури и приоритизирањето) на домашната одбрана (homeland security); новите односи меѓу вооружените сили и другите сегменти на безбедносниот сектор, а особено со разузнавачките и тајните служби; и конечно, односите меѓу САД и НАТО во поглед на колективната безбедност.

Настаните од 11 септември, фактички покажаа дека поместувањето од национални кон интернационализирани цивилно-воени односи нема да биде така еднонасочно и едноставно како што изгледаше по крајот на Студената војна. Особено во САД, дилемата се манифестираше отворено во поглед на војната во Авганистан и учеството на НАТО-сојузниците, а најдобро се изрази низ изреката „кошулата (сопствената војска) е поблиску до телото отколку палтото (НАТО)". Односот меѓу војската и општеството е битно определен од веројатноста за избивање на вооружен конфликт, како и од перцепцијата на безбедносните закани. Од американска перспектива, терористичката закана е непосредна и на националната безбедност треба да ѝ се даде приоритет, и во однос на другите домашни прашања (човековите права, првенствено) и на

<sup>11</sup> Van Crevald, Martin, *ibidem*.

<sup>12</sup> Jung, Dietrich, 1997. 'From Inter-State to Intra-State War. Patters and Trends of Development Since 1945', paper presented at COPRI Symposium on *Intra-State Conflicts: Causes and Peace Strategies*, May 1997.

<sup>13</sup> Møller, Bjørn, 1996. 'Ethnic Conflict and Postmodern Warfare. What is the Problem? What Could Be Done?', *COPRI Working Papers*, No. 12.

меѓународните (меѓународното право и односите во рамките на НАТО). 11 септември беше првиот напад врз американска територија уште од далечната 1812, но преку ноќ ја претворија САД во лабораторија за тоа како една демократска (и воено моќна) држава реагира на ситуација во која е речиси невозможно да се одделат надворешната и внатрешната закана.

На меѓународен план, реторички и емпириски, безбедносната архитектура постигна висок степен на трансформација, иако не сите резултати може да се оценат како успешни. Постои релативно добро дефинирана безбедносна агенда со долга листа на стари и нови безбедносни закани, референтни објекти, бројни безбедносни (и секуритизирачки) агенти, итн. Без оглед на (не)согласноста околу суштинските аспекти на овој сложен комплекс, сепак постои висок степен на согласност дека брзите промени на планот на меѓународната безбедност не се проследени со адекватни промени на меѓународно-политички план. Интернационализацијата на безбедноста и на вооружените сили не е проследена со повисоко ниво на демократизација на меѓународните односи, заради што се доведува во прашање и демократската контрола над вооружените сили ангажирани во меѓународни потфати. Уште полошо, случувањата на меѓународен безбедносен план делуваат негативно на демократските принципи во национални рамки. Први жртви на војната се вистината, човековите права и владеењето на правото. Парадоксално, изгледа дека војната против тероризмот ги доближи западните демократии и оние пост-комунистичките, според непочитувањето на основните демократски премиси.

### **Интернационализацијата на вооружените сили и демократската контрола**

Од крајот на Студената војна меѓународната безбедносна парадигма се фокусираше на две релативно нови тенденции. Додека регионите разурнати со внатрешни конфликти се соочуваат со феноменот на т.н. приватизација на безбедноста, западната безбедносна заедница изгледаше дека се движи кон т.н. интернационализација на цивилно-воените односи. По настаните од 11 септември, сепак, се чини дека се отвори нова фаза на ренационализација на цивилно-воените односи во развиените демократии соочени со закани по нивната национална безбедност. Новата ера има интересна безбедносна архитектура, во која влегуваат традиционалните актери, како ОН и НАТО, но се јавуваат и сосема нови во рамки на ЕУ.

Западната безбедносна заедница претставува простор во кој војната е поместена во сферата на малку веројатното, а во меѓународниот поредок нема (класичен) непријател на хоризонтот, безбедносните закани се перцепираат и презентираат како закани за западните вредности, а не територии. Во најмала

рака, така беше презентирана интервенцијата на НАТО од 1999-та. Војната против тероризмот дополнително го наметна предизвикот за детериторијализација на војната. Во новонастанатите констелации останува сосема запоставено прашањето за демократската контрола над воените алијанси и супранационалните сили, особено во делот на евентуалниот парламентарен надзор над извршувањето на нивните мисии, буџети и сл. Интернационализацијата на безбедноста (но, и тенденцијата на приватизација на безбедноста) ја доведува во прашање класичната премиса за државата како главен носител на монополот на (легитимната) употреба на сила. Додека за Макс Вебер ова е централниот критериум за постоење на една модерна држава, дискурсот на демократската контрола над вооружените сили додаде уште два услова за една држава да се квалификува како демократија: овој монопол треба да е и ефективен, во најмала рака над секое ниво кое го преминува она на обичниот криминал; и второ, начинот на кој државата ја употребува силата за внатрешна или надворешна присила е предмет на јавен надзор и демократска контрола. Недамнешното поместување на меѓународен план се движи кон форуми кои го надминуваат резидуумот на моќ на националната држава. Оттука произлегува и прашањето дали критериумите според кои се оценува демократската контрола над вооружените сили на национално ниво се применливи и на робусните, сложени и мултинационални (или супранационални) институции.

Новата меѓународна безбедносна архитектура, покрај старата ООН, во себе ги вклучува и НАТО, ЕУ, ОБСЕ, до неодамна и ЗЕУ, но и голем број на регионални организации во европскиот континент. Таа стана толку комплексна и динамична што истражувачите зборуваат за организирана или зрела анархија.<sup>14</sup> Зад наводната анархија се јавуваат модели на односи кои стануваат се поевидентни и попредвидливи, особено по пролетта 1999-та. Светската организација е маргинализирана, на што се гледа како на природен и позитивен тренд, дури и во самата Организација. Таа ја поздравува поактивната и попостојана улога на НАТО, кој се справува со поголемите конфликти во светот. Според оваа интерпретација, ООН добива повеќе време и можности да се справи со т.н. не-ЦНН конфликти (non-CNN conflicts).<sup>15</sup> Исто така, појавата на нови организациони структури и процеси (како, на пример, појавата на т.н. Европски безбедносен и одбранбен идентитет) наметна многу дилеми за нивната природа и карактер, конфликтни идентитети, разграничување на нивните мисии, обемот

<sup>14</sup> de Wilde, Jaap and Wiberg Hakan (eds.), 1996. *Organized Anarchy in Europe: The Role of Intergovernmental Organizations*. London: I.B. Tauris.

<sup>15</sup> Интервју на авторката со раководителот на Одделот за мировни мисии во ОН, мај 2002, UN HQ, New York.

на нивната одговорност, итн. Едно од најсуштествените отворени прашања е она за оспорениот или намалениот легитимитет на националната држава за сметка на новосоздадените хиерархиски мултинационални и супранационални структури. Според некои мислења, Европа стана пост-суверена, додека нејзините конститутивни делови се уште го одржуваат својот суверенитет.<sup>16</sup> Оттука и замаглените разлики меѓу некои безбедносни организации и на поделбата на трудот меѓу нив.

Меѓународниот безбедносен спектрум по Студената војна останува оспорен во повеќе аспекти, меѓу кои се следните: кои се безбедносните актери, а кои секуритизирачките агенти; кој ги дефинира безбедносните закани и кој прави приоритети меѓу нив; кои се главните референтни објекти на безбедноста; кој ги регулира правните рамки за употребата на сила во меѓународните односи; кој е географскиот зафат на активностите/операциите на разните организации, итн. Сепак, едно од централните прашања, кое сè уште чека одговор е односот меѓу интернационализацијата на безбедноста наспроти интернационализацијата на демократијата, или обратно.

Се чини дека најмоќните и највлијателни меѓународни актери беа далеку поентузијастични во прифаќањето на новите безбедносни алијанси и мисии отколку во однос на прифаќањето на постмодерната демократија. Фокусот на новите мисии се сврте од она што оригинално беше дефинирано и во функционална и во географска смисла, а конечниот исход далеку ги надминува традиционалните одбранбени прашања. Поддржувачите на интернационализацијата на војската и на безбедносните сили вообичаено ги нагласуваат позитивните страни на овој процес, како што се зголемената ефикасност, брзата реакција, професионализмот и сл. Освен тоа, државите кои дејствуваат во меѓународното општество се дел на процесот на отворање, градење на доверба и воспоставување заеднички стандарди.

Сепак, прашањето за тоа што би можела да значи демократијата на транс-и супранационално ниво е сè уште отворено. Всушност, на дело е еден чуден начин на дефинирање на безбедносната политика. На национално ниво, безбедносната политика главно извира од општествениот систем на вредности, од општата политика на управување, од доминантните перцепции на заканите итн. На меѓународно ниво процесот се одвива во обратна насока. Во контекст на вредносниот систем, некои научни авторитети зборуваат за „западњачки“<sup>17</sup>

<sup>16</sup> Weaver, Ole, 2000. 'European Security Identities 2000' in Burgess, J. Peter and Tunander, Ola (eds.). *European Security Identities. Contested Understandings of EU and NATO*, Oslo: PRIO Report 2/2000.

<sup>17</sup> Buzan, Barry, 1995. 'Focus On: The Present as a Historical Turning Point'. In: *Journal of Peace Research*, vol. 32, no. 4, 1995.

систем на норми и идеи, додека други го доведуваат во прашање процесот на вестернизација и хегемонијата на Западот, дури и кога станува збор за ширењето на демократските вредности како нешто без алтернатива, бидејќи нема демократија без алтернативи и избор.

Мнозина укажуваат на легитимациониот проблем на out-of-area акциите на НАТО, како и на проблемот на демократскиот дефицит на ЕУ. Многу влади со ентузијазам ги прифаќаат предностите кои ги носи членството во колективните безбедносни аранжмани, но имаат резерви кога станува збор за делењето на обврските и откажувањето од своите суверени национални права во полза на воспоставување на демократски меѓународен поредок. На теориско ниво може да се дебатира околу премисите на демократската контрола над вооружените сили кои се применливи на меѓународно ниво, но проблемот е особено сложен кога станува збор за почитувањето на принципот на владеење на правото.

Премисата за суштинската потреба од ограничена и контролирана (политичка и воена) власт не смее да се доведе во прашање и на меѓународно ниво. Аксиомот дека власта корумпира, а апсолутната власт корумпира апсолутно е не само валиден, туку и особено применлив на меѓународните центри на моќ. Меѓународниот поредок станува посложен, мултиполарен и со огромна воена моќ лоцирана во неколку центра. Системот на тежа и противтежа, толку суштествен за националната држава, се чини тежок за примена на меѓународно ниво. Вообичаено е да се смета дека членството во овие организации/алијанси е резервирано само за држави и влади со потврдени демократски капацитети, но ретко се испитува легитимационата база на самите меѓународни форуми или механизмите за нивна ефикасна контрола од страна на цивилното општество и граѓаните.

На национално ниво, парламентарниот надзор над безбедносниот сектор е базичниот инструмент преку кој избраните политичари се држат одговорни пред граѓаните. Од друга страна, интернационализацијата може да се дефинира како намерен трансфер на власта на едно тело или организација, кои националните влади ги овластуваат со задачи кои вообичаено вклучуваат или директно инволвирање на националните држави во креирањето на нивната политика или во акциите на меѓународните претставници, кои се преземаат преку делегација на авторитет од страна на државите членки.<sup>18</sup> Очигледно, интернационализацијата внесува длабоки промени во суштинската врска меѓу политичката власт/авторитет и граѓаните. Освен тоа, таа отвора нов проблем

---

<sup>18</sup> Wilson, Graham K., 1999. 'Accountability and Internationalisation', paper presented at SOG Conference *The Quest for Governance*, Tokyo, November 1999.



во однос на променетата природа на процесот на креирање на политики и на демократската отчетност. Главните проблеми се огледуваат во следното:

- Креирањето на политиката на меѓународно ниво е најчесто таинствен процес, кој се одвива скриен од очите на јавноста низ дипломатски методи, па затоа е далеку понетранспарентен од политичкиот процес на национално ниво.
- Меѓународните форуми се соочуваат со сложен обем на технички прашања, кои се нетипични за националните парламенти.
- Главните актери во процесот на донесување на одлуки на меѓународно ниво се вообичаено дипломати или претставници на извршната власт.
- Процедурите за донесување на одлуки речиси никогаш не се подложни на надзор од страна на легислативата или на друго претставничко или судско тело на национално ниво.
- Националните претставници не се секогаш во можност да ги изложат и реализираат национално дефинираните приоритети и интереси. Одлуките најчесто зависат од меѓудржавниот процес на пазарење околу најважните прашања.
- Просторот за неформални (социетални) влијанија и дејствување на интересовните групи, невладините организации и слично е сосема ограничен на меѓународно ниво, барем во некаква структурирана и институционализирана форма.
- Меѓународните организации се плен на одредена политичка пристрасност, што значи дека не се неутрални структури кои им даваат еднаква консидарација на сите безбедносни и политички опции.
- Членството во меѓународни организации создава дополнителен финансиски терет за буџетот за одбрана, што може да биде голема обврска за помалите држави кои обично акцентот го ставаат на својата економска и социјалната безбедност на своите граѓани. Има и такви мислења според кои постојаните барања за модернизација на вооружените сили кои произлегуваат од приоритетите зацртани во меѓународните безбедносни структури можат да имаат ефект на милитаризација на демократските општества.
- Реализмот во меѓународните односи покажува дека и покрај официјалната реторика и одлуките донесени со консензус, сите членки не се еднакви (т.е. некои се поеднакви од другите).

Најголемиот недостаток денес е отсуството на јасен одговор за тоа кој претставува највисок политички авторитет и кој ги создава и имплементира највисоките правни норми. Се верува дека примарната одговорност за безбедносните мерки преземени на транс и супранационално ниво лежи во националните парламенти на државите-членки. НАТО интервенцијата од 1999-та беше настан кој ги доведе во прашање ваквите претпоставки. Тргувајќи од

фактот дека најсилниот прерогатив на власта на национално ниво е ангажирањето во воени напори, конституционалната демократија настојува воените ингеренции да ги подведе под супстинска контрола. Сепак, 1999-та се покажа дека мнозинството национални парламенти на НАТО-земјите воопшто и немаа дебата. Компаративните истражувања покажуваат големи варијации во поглед на можноста националните парламенти да ја вршат функцијата на надзор. Некои шефови на егзекутивата се уставно овластени да донесат одлука за воено ангажирање на своите трупи и без согласност на парламентите (Велика Британија, Франција). Претседателот на САД го прекрши законот (War Powers Act) откако не се обрати до Конгресот за да побара продолжување на мисијата на воените сили во странска мисија.<sup>19</sup> Некои парламенти воопшто и не дебатираа за воената интервенција на НАТО (Норвешка, Канада), додека германскиот Бундестаг беше меѓу ретките парламенти кои мораа да се произнесат за ангажирањето на вооружените сили во Косово.

Со вакво шаренило во поглед на правните и парламентарните практики, не зачудува фактот што на меѓународен план воопшто и не постојат решенија во врска со употребата на сила, ефективната контрола на процесот на донесување на одлуки и на имплементација на мисиите. Од пред неколку години се јавуваат мислења за потребата од развивање и јакнење на парламентарната димензија во рамки на ЕУ<sup>20</sup>, но постојат и обратни заложби кои сметаат дека клучот на ефикасната контрола е, сепак, на национално ниво каде единствено и постојат можности за потранспарентен политички процес.

### **НАТО, употребата на сила и владеењето на правото: Косовските лекции**

Владеењето на правото има за цел да го врами процесот на донесување одлуки во контекст на важечките норми, но на меѓународен план е доста тешко да се утврди кои се правно обврзувачки норми и кој се грижи за нивното почитување. НАТО-интервенцијата во Југославија го означил почетокот на една од најдлабоките кризи на меѓународното право. Воздушната кампања именувана како хуманитарна интервенција отпочна без авторизација на ОН. По оваа интервенција, следуваа уште две контроверзни акции - во Авганистан и во Ирак, а за сите нив заедничко е што укажаа на серија отворени прашања, како: кој има овластување да нареди употреба на воена сила во меѓународните односи;

<sup>19</sup> Damrosch, Lori Fisler, 2000. 'The Clinton Administration and War Powers'. In: *Law & Contemporary problems*, Webedition ([www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp63dWinterSpring2000p125.htm](http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp63dWinterSpring2000p125.htm)).

<sup>20</sup> Van Eekelen, Wim (rapporteur), 2001. Draft Interim Report: NATO and the European Security and Defence Policy, NATO Parliamentary Assembly Report AU 99 DSC/TC (01)3 ([www.naa.be/publications/comrep/2001/au-099-e.html](http://www.naa.be/publications/comrep/2001/au-099-e.html))

кој го гарантира почитувањето на меѓународното хуманитарно право; кој е одговорен за кршењето на човековите права за една популација во име на заштитата на правата на други луѓе; кој дефинира што е меѓународно право и кој одлучува за функционалниот и географскиот зафат на воените мисии на интернационализираните вооружени сили?

Една од најголемите опасности за демократијата на национално ниво доаѓа од војската која нема јасно прецизирана и правно дефинирана мисија или од политичкиот поредок кој колабира, а војската верува дека нејзина главна цел е да го сочува поредокот. Феноменот карактеристичен за преторијанските режими од Латинска Америка и некои други делови на светот сега се појавува на меѓународна сцена. НАТО, се чини, си создаде имиџ за себе во кој претставува единствен спасител на т.н. Нов светски поредок. Оваа месијанска улога може да се спореди со онаа на националните војски кои се сметаат себе си за единствен бранител на уставниот поредок и заштитник на нацијата. Чувството на справедливост кое си го припишува себе си НАТО го наведува и за себе да говори како за меѓународна заедница (иако тоа не е).

Интервенцијата на НАТО покренала дебата за легалитетот и оправданоста на една ваква акција. Лидерите на НАТО тврдеа дека воздушната кампања е мотивирана само од хуманирани причини. Ваквото оправдување може да се доведе во прашање и од аспект на она што се случуваше пред интервенцијата (причините) и од аспект на она што се случуваше после интервенцијата (последичите). Човековите права станаа централна точка на дискурсот, па дури и беше масовно користена заради оправдување на акциите кои директно го кршеа меѓународното право. Најголемиот број акции за хуманитарна помош и асистенција се оправдуваат со наводи за итност и хуманитарна нужност. Појдовната основа на ваквиот дискурс е дека согласно современото меѓународно право сериозните прекршувања на човековите права се прашања од меѓународен интерес без оглед што се слушуваат во национални рамки. Класичната доктрина на државниот суверенитет не може веќе да се користи како алиби за режими кои сериозно ги гушат човековите слободи и права на сопствените граѓани. Наместо неа, се разви нова доктрина од страна на Комисијата за меѓународно право на ОН, според која државите имаат обврска да ги почитуваат и штитат базичните човекови права. Ова се однесува на сите држави, односно претставува норма со *erga omnes* ефект.

Режимот на Милошевиќ беше инволвиран во систематско кршење на човековите права во Косово. Состојбата беше не само добро позната, туку и документирана, но меѓународната заедница не презема никакви мерки за да превенира ескалација на насилството, до која и дојде во 1998 година. Од правен аспект, меѓународните правни експерти се сложуваат дека употребата на воена сила против тогашна Југославија, дури и под изговор на хуманитарна

интервенција, не се вклопува во стандардната шема. Во рамки на категориите на самопомош и принудно одржување на мирот, ваквите закани на НАТО претставуваа повеќе одмазда, или поточно контрамерки, кои имаа за цел да ја принудат Југославија да ги прифати обврските кои ѝ беа наложени со Резолуциите на ОН и со договорот со Холбрук од 1998 година.

### Наместо заклучок

Правната дебата за (не)легалноста на наводната хуманитарна интервенција во Југославија сè уште предизвикува контроверзи, а веќе се надоврзуваат новите случаи на воени интервенции во Авганистан и во Ирак. Дебатата вообичаено се сосредоточува на спротивставување на правната и етичката димензија на проблемот. Сепак, малкумина воопшто му посветуваат некакво внимание на прашањето за демократската контрола врз Алијансата. Суштинските поенти, во овој контекст, се: НАТО презема воена операција наспроти важечкото меѓународно право; операцијата се одвиваше во териториите на државите-членки; операцијата предизвика тешки повреди на човековите права на населението на Југославија и уништување на цивилната инфраструктура, а беа употребени и забранети оружја. За целата операција воопшто немаше санкции, дури и за случаите на воени злосторства (наречени колатерална штета) сторени од силите на НАТО, а за кој укажа и Амнести Интернационал.<sup>21</sup> На безброј пати повторените изјави на НАТО претставниците дека дури и работите кои тргнаа на лошо во операцијата треба да се гледа низ призмата на хуманитарната кауза треба да се гледа како на заложба за примена на пофлексибилни критериуми кога се оценуваат акциите на НАТО наспроти оние преземени од Југославија. Со други зборови, ова беше примена на двојни стандарди, со што е релативизиран и дерогиран принципот на владеење на правото.<sup>22</sup>

Поддржувачите на новата доктрина на хуманитарни интервенции вообичаено приговараат на ситничарењето на правниците наспроти ургентните хуманитарни императиви. Но, таквото залагање за импулсивно следење на хуманитарните импулси е, сепак, поврзано со селективно разбирање на хуманизмот и правдата. Во случајот на Косово, ова беше сторено врз дискриминаторна база: за да се заштитат човековите права на популација од два милиона се создадоа долгорочни безбедносни проблеми за популација од десет милиони, и тоа во вид на ефектите на осиромашениот ураниум, касетните и графитни бомби, итн. Сепак, дури и кога е очигледно дека еден закон претставува ограничување за некакво мудро и рационално однесување, наместо прекршување на законот, нужно е истиот да биде сменет согласно предвидената процедура. Вечната тензија меѓу рационалноста и легалитетот не е ништо ново во историјата на човековото општество. Но, користење на изговори од типот дека законот е лош, па затоа треба да се преземе незаконска и арбитрерна акција би значело газење на еден од суштинските предуслови за вистинска демократија и праведно општество.

<sup>21</sup> See in more detail in *Collateral damage or unlawful killings? Violations of the laws of war by Nato during Operation Allied Force*, Amnesty International, London, June 2000, AI Index: EUR 70/18/00; <http://www.amnesty.org>

<sup>22</sup> Gidron, Avner and Cordone, Claudio, 'Nato on Trial'. In: *Le Monde Diplomatique*, July 2000, webedition.

Навистина, правните односи се односи на моќ, што е особено точно за сферата на меѓународните односи. Прашањето за тоа дали односите на моќ се праведни произлегува од старата дијалектичка загатка за односот меѓу правото и правдата. Или како што вели Паскал: ако не сме способни она што е праведно да го направиме и моќно, тогаш би требало барем да ги примораме моќните да бидат праведни.

Задничка одговорност е на западната безбедносна заедница и на остатокот од светот да обрне внимание на новите варијации во кои се појавуваат старите проблеми. Суштинската врска меѓу демократијата, владеењето на правото, човековите права и демократската контрола над вооружените сили очигледно минуваат низ длабоки промени кои не смеат да бидат изговор за напуштањето на некои од базичните премиси врз кои се градела демократијата низ вековите. Сè додека не се заменат со други и подобри, овие треба да бидат целосно почитувани. Истото се однесува и на потребата да се осмисли и имплементира еден вид демократска контрола над интернационализираните вооружени сили и на Алијансата која ја претставува најголемата воена моќ досега позната во светската историја. И најмоќната држава на светот, особено во воен поглед, исто така не може да се смета дека е над меѓународното право, дури и кога е самата предмет на напад. Воената операција во Авганистан, радикално поинаква од онаа во Косово, не само што претставува кршење (односно злоупотреба) на меѓународното право на самоодбрана, туку наметнува и други сериозни правни и морални дилеми во врска со растечкиот број на колатерални жртви меѓу цивилното население, употребата на осиромашен ураниум, кршењето на нормите на Женевските конвенции (особено во делот на третманот на затворениците, за што особено сведочат Баграм и Гвантанамо), итн. Уште полоша е ситуацијата во однос на военото ангажирање во Ирак, кое оди и без авторизација на Советот за безбедност, преку ad hoc алијанса предводена од САД, а во која огромен е бројот и на приватни воени фирми и контрактори кои се сторители на воени злосторства. Војната против тероризмот има големо влијание и врз внатрешните состојби во САД, во делот на ограничувањето на граѓанските слободи и права и нарушувањето на демократските принципи. Принципот на владеење на правото останува принцип од круцијално значење и на домашен и на меѓународен план, и тоа без оглед дали станува збор за старите или за младите демократии во светот.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Amnesty International Report "Collateral damage or unlawful killings? Violations of the laws of war by Nato during Operation Allied Force", London, June 2000, AI Index: EUR 70/18/00
2. Аристотел, *Политика III*, (Белград: Култура, 1970) Burk James (ed.), *The Military in New Times. Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Boulder: Westview, 1994
3. Burgess, J. Peter and Tunander, Ola (eds.). *European Security Identities. Contested Understandings of EU and NATO*, Oslo: PRIO Report 2/2000.
4. Buzan Barry, 'Focus On: The Present as a Historical Turning Point', *Journal of Peace Research*, vol. 32, no. 4, 1995
5. Damrosch, Lori Fisler, 2000. 'The Clinton Administration and War Powers'. In: *Law & Contemporary problems*, Webedition ([www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp63dWinterSpring2000p125.htm](http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp63dWinterSpring2000p125.htm)).
6. de Wilde, Jaap and Wiberg Hakan (eds.), 1996. *Organized Anarchy in Europe: The Role of Intergovernmental Organizations*. London: I.B. Tauris.
7. Elster Jon and Slagstad Rune (eds.), 1997. *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press
8. Galtung, Johan, 1999. 'The NATO War, the Ethnic Cleansing – Is There a Way Out?'. In: *TFF PressInfo 70*, June 10, 1999
9. Gidron Avner and Cordone Claudio, 'Nato on Trial'. In: *Le Monde Diplomatique*, July 2000
10. Jung, Dietrich, 1997. 'From Inter-State to Intra-State War. Patters and Trends of Development Since 1945', paper presented at COPRI Symposium on *Intra-State Conflicts: Causes and Peace Strategies*, May 1997
11. Miric Jovan, 1996. *Demokracija u postkomunistickim drustvima*, (Zagreb: Prosvjeta, 1996)
12. Møller, Bjørn, 1996. 'Ethnic Conflict and Postmodern Warfare. What is the Problem? What Could Be Done?', *COPRI Working Papers*, No. 12
13. O'Donnell Gulliermo and Schmitter Philippe, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1986).
14. Van Eekelen, Wim (rapporteur), 2001. Draft Interim Report: NATO and the European Security and Defence Policy, NATO Parliamentary Assembly Report AU 99 DSC/TC (01)3 ([www.naa.be/publications/comrep/2001/au-099-e.html](http://www.naa.be/publications/comrep/2001/au-099-e.html) )
15. Vankovska, Biljana, (ed.), 2001. *Legal Framing of the Democratic Control of Armed Forces and the Security Sector: Norms and Reality/ies*. Geneva and Belgrade: DCAF and CCMR.
16. Van Crevald, Martin, *The Transformation of War*. New York: Free Press, 1991
17. Wilson, Graham K., 1999. 'Accountability and Internationalisation', paper presented at SOG Conference *The Quest for Governance*, Tokyo, November 1999

## УЛОГАТА НА ПАРЛАМЕНТОТ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

**Оливер БАКРЕСКИ**

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии – Скопје

**Апстракт:** *Парламентот е во директен динамичен однос со граѓаниите и е клучна алка во осигурување на двојната комуникација меѓу граѓаниите и власта. Разбирањето на природата и значењето на Парламентот во системот на поделба на власта лежи токму во природата на Парламентот како претставнички орган да ја изразува неговата автентична позиција, како и волјата на граѓаниите. Парламентот ги застапува интересите на граѓаниите и ги информира за својата работа, односно поднесува извештај за својата работа, но што е најважно во суштината на демократските односи е воспоставувањето контрола на безбедносниот сектор.*

**Клучни зборови:** *парламент, парламентарен надзор, комисии, безбедносен сектор, контрола*

## ROLE OF PARLIAMENT IN THE SECURITY SECTOR

**Abstract:** *Parliament is in direct dynamic correlation with citizens and it is the key chain in achieving dual communication between the citizens and the authorities. Understanding the nature and meaning of parliament in the system of division of power lies precisely in the nature of the parliament as representative body that expresses its authentic position as well as the will of the citizens. Parliament represents the interests of the citizens and informs them about its work that is reports about its work, but what is most important and is in the essence of the democratic relations is establishing control of the security sector.*

**Key words:** *parliament, parliamentary oversight, committees, security sector, control.*

### Вовед

Во денешните демократии, политичките одлуки не се донесуваат директно од граѓаните, туку од нивните избрани претставници. Овие претставници ја практикуваат законодавна власт во рамките на репрезентативните институции како што е Парламентот. Значи, Парламентот е политичка институција, репрезентативен инструмент каде во принцип се практикуваат законодавните операции и контролата на Владата, а во нејзини рамки и на безбедносниот сектор (парламентарна контрола). Метаморфозата на Парламентот од репрезентативен инструмент, единствено задолжен

за законодавната работа, во модерна, комплексна политичка и организациска демократска институција е резултат на нараснатите потреби.

Парламентот има обврска да обезбеди извршната власт да работи за доброто на граѓаните. Тоа значи дека секој предлог треба добро да се анализира и да се поддржат само оние предлози што се во интерес на државата, односно што се совпаѓаат со националниот интерес, наместо некој елитен или фракционен интерес.

Парламентот остварува повеќе функции, но, сепак, за три функции е посебно заинтересиран да ги исполни. Тоа се: контролната функција, законодавната функција и репрезентативната функција.<sup>1</sup>

Првата и можеби најважната функција на Парламентот е да врши контрола на извршната власт. На Парламентот, како и на која било област во политиката, му се доверува контролата и надзорот над извршната власт. Имајќи предвид дека во многу земји владата настојува да игра надмоќна улога во однос на безбедносните прашања, клучно е Парламентот да има моќ и ресурси за ефикасен надзор. Во воспоставените демократии, оваа значајна функција е проширена на: надгледување на мандатот, операциите, организацијата и финансирањето на безбедносниот сектор.

Законодавната функција на Парламентот претставува гаранција на положбата на Парламентот како законодавна власт. Парламентот е орган што го создава правото, а тоа значи дека со тоа тој ги креира и границите на својата моќ.<sup>2</sup> Доктрината на суверенитетот или врховност на Парламентот значи апсолутна законодавна моќ на Парламентот да донесува или да отфрла закони. Во делот на безбедносниот сектор, Парламентот е надлежен за донесување на законите од областа на безбедноста и одбраната, ја формулира безбедносната и одбранбената политика, прогласува воена и вонредна состојба, ратификува договори, го одобрува и го контролира буџетот и јавните трошоци за потребите на безбедносниот сектор, итн.

Третата важна функција на парламентот е репрезентативната функција. Бидејќи Парламентот е претставник на волјата на граѓаните, тој може да им даде легитимност на активностите и на намерите на Владата. Главните инструменти кои ѝ припаѓаат на репрезентативната функција се: давање точни информации на јавноста; организирање јавни собири и конференции надвор од Парламентот за да го подигне или да одговори на јавниот интерес; одговарање на потребите и жалбите од групи или од поединци, за прашањата поврзани со безбедносниот сектор; овозможување транспарентност на функционирањето на Парламентот итн.

## **Начела на демократски и парламентарен надзор**

Во принцип, парламентарната контрола би требало да ги опфаќа сите сектори на активностите на Владата, но, сепак, мора да се признае дека

<sup>1</sup> Bryden, A/Fluri, P (eds.), *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003, pp.66-73

<sup>2</sup> Diana Woodhouse, *Ministers and Parliament*, Accountability in Theory and Practice, Clarendon Press, Oxford, 1994, pp.3-5



безбедноста и одбраната имаат посебни карактеристики. Држава без парламентарна контрола на безбедносниот сектор треба, во најдобар случај, да се смета како незавршена демократија или демократија во создавање. Парламентарниот надзор на безбедносниот сектор е основен елемент за поделбата на власта на државно ниво, и ако е ефективен, ги поставува границите на моќта на извршната власт или на претседателот.

Парламентарниот надзор на безбедносниот сектор не е цел за себе. Во основа, главниот принцип на парламентарниот надзор е да ја држи Владата одговорна и да надгледува дали постои баланс помеѓу безбедносниот сектор и општеството преку поврзување на целите на безбедносниот сектор со целите на политичките лидери. Функција на Парламентот е да го надгледува овој баланс помеѓу потребите на општеството и потребите на безбедносниот сектор.

Иако не постои единствен приод на начела на демократски и парламентарен надзор, се смета дека во либерална демократија следните главни начела треба да бидат применети за парламентарен надзор на безбедносниот сектор:

- Државата треба да биде единствениот актер во општеството која има легитимен монопол на сила, а со тоа и безбедносниот сектор ќе биде отчетен пред легитимните демократски власти.
- Парламентот е суверен и ја смета извршната власт одговорна за развојот и реализацијата на безбедносната политика.
- Парламентот има уставна улога да го одобрува и да го контролира буџетот наменет за потребите на безбедносниот сектор.
- Парламентот игра важна улога во однос на прогласување и укинување на вонредна или воена состојба.
- Начелата на добро владеење и владеењето на правото се применуваат во сите сектори на Владата, па според тоа и во безбедносниот сектор.
- Персоналот на безбедносниот сектор лично дава отчет пред судовите за прекршување на националните и на меѓународните закони.
- Безбедносниот сектор треба да е политички неутрален.

### **Парламентарни одбори, комисии или тела за одбрана и безбедност**

Формирањето на парламентарни одбори или комисии во Парламентот е правило во сите држави чија функција се остварува на две основни подрачја: законодавството и законодавната процедура и контрола на извршната власт. Одборите или комисиите стануваат центар на оној дел од работниот процес во Парламентот кој му претходи на одлучувањето во самиот Парламент и нивната работа ќе има смисла само ако тие подготвуваат материјали за расправа во Парламентот врз основа на проверени факти, а не да нудат готови предлози за усвојување. Тоа значи дека тие треба да иницираат и да ги елаборираат можните

алтернативи со можните последици, создавајќи услови за одговорно одлучување во Парламентот.

Во основа, парламентарните одбори за одбрана и безбедност се специјализирани тела на парламентот кои даваат совети и подготвуваат препораки на Парламентот во врска со законите или одлуките кои што се однесуваат на националната безбедност или на безбедноста на граѓаните. Карактеристиките на овие парламентарни тела се во сложеноста на прашањата со кои се занимаваат во својата работа. Парламентарците мора да ја следат работата на различните институции кои што се занимаваат со прашањата поврзани со војската, полицијата т.е. со прашањата кои што се однесуваат на граничната полиција, буџетот, набавките, контрола на оружјето, работата на разузнавачките служби и сл. Заради вака широкиот дијапазон на активности, самите одбори можат да формираат и неколку пододбори. Во некои држави, одборите имаат мешан мандат, така на пр. еден одбор може да се занимава со прашањата од националната одбрана и внатрешните работи, друг со националната одбрана и надворешните работи или со националната одбрана и разузнавачките служби итн.<sup>3</sup> Што се однесува до контролата на работата на разузнавачките служби во некои држави парламентите имаат функционален пристап и работата им ја доделуваат на еден одбор кој е надлежен за сите агенции кои што се занимаваат со разузнавачки активности. Другите парламенти имаат институционален пристап па затоа работата на различните агенции (или во некои држави соодветно министерство за разузнавачки активности) ја следат различни одбори.<sup>4</sup>

Клучните функции на парламентарниот одбор во областа на безбедноста и одбраната се однесуваат на разгледување и известување за било каков предлог на закон или подзаконски акт кој го предлага владата. Во рамките на надлежностите се разгледуваат и одлуки за испраќање на сили надвор од територијата на државата. Исто така, работата на одборот се однесува и на испитување и известување за секоја значајна иницијатива од областа на одбранбената и безбедносната политика, повремено сослушување на министрите за одбрана и за внатрешни работи за нивните активности, односно за извршување на задачите. Една од најважните функции на одборот се однесува на разгледување и известување за годишните трошоци на соодветните министерства, разгледување на допоинителните барања за трошоци кои ги предлагаат министерство за одбрана и за внатрешни работи, и ако е неопходно спроведување на финансиски истраги, како и разгледување на набавките.

<sup>3</sup> Ђурашиновиќ Д., *Парламентарна контрола сектора одбране*, во Преглед законодавства система одбране Републике Србије, Институт за упоредно право, Београд, 2007, стр. 38-39.

<sup>4</sup> [http://www.dcaf.ch/\\_docs/bg\\_parliamentary\\_committees\\_bcs.pdf](http://www.dcaf.ch/_docs/bg_parliamentary_committees_bcs.pdf). Интернет, 29/12/2006

Парламентарните одбори или комисии обично работат врз основа на овластувањата кои произлегуваат од деловникот за работа на парламентот, врз основа на посебен закон или врз основа на уставот. Најголем број од одборите го задржуваат правото да стават сопствен план за работа и распоред за состаноците, кои можат да бидат отворени или затворени за јавноста. Голем број на парламентарни одбори имаат консултативна улога, затоа што немаат моќ да спроведат закони и не се овластени да донесуваат клучни одлуки за некои прашања.<sup>5</sup>

Во Одборите или Комисиите застапени се сите политички партии кои имаат освоено пратенички мандати во парламентот. Членовите на одборот ги избира парламентот. Нивниот број варира од држава до држава, па така на пр. Одборот за национална одбрана и вооружени сили на францускиот Парламент има 72 членови, Одборот за национална безбедност на унгарскиот Парламент има 50 членови, италијанскиот Одбор за одбрана има 40 членови, а норвешкиот постојан одбор за одбрана брои 10 членови. Кандидатите за членови најчесто ги предлагаат пратеничките групи, така што се води сметка политичките партии во одборот да бидат пропорционално застапени. Најефикасен избор на членовите се прави ако бидат избрани членови кои со своето знаење се блиски на работата што треба да ја извршува самиот одбор. Во однос на другите членови на одборот/комисијата уште при изборот на членови, треба да се внимава пратениците да имаат барем елементарно или основно познавање за одбраната и безбедноста, за да може подоцна од нив да се очекува во работата на одборот/комисијата да дадат целосен придонес во однос на прашањата што треба да ги разгледуваат.

За непречена работа на одборот потребно е да има адекватен број на вработени (стручна служба) кои што ќе овозможат полесно подготвување на седниците и секако ќе бидат на располагање на пратениците за да можат да се подготват за работата на одборот. Нивото на средствата и на експертизата кои се на располагање на комисијата се од клучно значење за да ѝ се овозможи ефикасно да го изврши својот мандат.

---

<sup>5</sup> Wim F. Van Eekelen, *Table of Powers Practices and Procedures of NATO Parliamentary Members*, во *Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for the Security and its Reform*, DCAF, NATO Parliamentary Assembly, Brussels/Geneva, 2003, p. 122.

## **Улогата на Парламентот на Република Македонија во спроведување контрола на безбедносниот сектор**

### **Уставни и законски позиции кои се однесуваат на надзорот на Собранието**

Фундаментална потреба на секоја нација е да се осигура дека активностите на безбедносниот сектор им се потчинети на политичките цели на востановената влада. Постои комплементарност помеѓу безбедноста и демократијата. Иако не е цел за себе, демократскиот цивилен надзор на безбедносниот сектор е суштински и за демократизацијата на општеството, за доброто управување и најважно, за заштита на човековите права на граѓаните. Оттука, демократската контрола на безбедносниот сектор е фундаментален принцип на македонската држава и е практикувана од политичкото ниво и од цивилното општество.

Парламентарната контрола на безбедносниот сектор во Република Македонија е резултат на плуралистичката ориентација на македонското општество, додека класификацијата на потребите за ефикасно парламентарно вклучување во националната безбедносна политика: за одржување, поддршка и придонес во коалициските активности и други напори за колективна безбедност, поддршка на суверенитетот и на територијалниот интегритет, промовирање на демократските вредности и поддршка на одговорни и способни безбедносни институции е централно за континуитетот и за растежот во парламентарното искуство во Република Македонија.

Во суштина, главната цел на парламентарниот надзор во Република Македонија е да ја држи Владата одговорна, но исто така, надзорот се однесува на круцијалната улога на законодавноста на мониторингот и преиспитувањето на активностите на извршната власт. Терминот се однесува на голем број активности кои ги носи законодавната власт во релација со извршната власт. Поимот е составен дел на концептот на сепарација на силите, кои што истовремено придонесуваат за сопирачка, но и за рамнотежа на практикувањето на извршната власт, правејќи ја извршната власт подостапна на извршната законодавност. Во овој контекст, надзорот помага да се осигура дека законите кои ги имплементира Владата, целосно се засноваат на законодавството и на одредбите на Уставот. Со тоа, уставната структура на државата ѝ овозможува основни принципи за парламентарен надзор.

Парламентарниот надзор во голема мера е детерминиран од спецификите на државата и нејзиниот политички систем. Спецификите на македонскиот систем се дадени во следните елементи:

- двојна структура на извршната власт: Претседател и Влада;
- избор на претседател на непосредни избори;
- политичка одговорност на Владата пред Собранието (Собранието може да ја распушти Владата);

– постои одговорност на претседателот пред Собранието во одредени околности пропишани со Уставот, при што Собранието може да предложи импичмент на претседателот (подржано од 2/3 од пратениците за негово разрешување), односно Собранието може да отпочне постапка за утврдување одговорност на претседателот и тој да одговара за кривични дела;

– практикувањето на претседателските обврски во одбраната и надворешната политика се условени од волјата на собранието и на владата.

### **Правни инструменти за вршење надзор на работата на Владата**

Собранието во основа ги обединува различните политички партии кои имаат речиси целосно раздвоени димензии. Од една страна, тоа претставува мноштво од релации помеѓу повеќето партии, некои и внатрешно поврзани, но сепак со спротивставени интереси. Испреплетувањето на интересите на повеќемнозинските партии го создава критичното јадро за формирање влада. Владиците одлуки се имплементирани од индивидуални министерства и агенции чија одговорност лежи врз министрите. Во однос на нивната работа, Собранието има можност да покрене механизам на одговорност. Најголем проблем се јавува околу прашањето „Каде мора да помине границата на егзекутивната хиерархија помеѓу Претседателот и Владата за да се обезбеди потребниот баланс на одговорност?“. Од друга страна, се наметнува прашањето „Како овие два субјекта да ја поделат моќта?“ и „Која е нивната актуелна тежина во распределувањето на вредностите и на ресурсите во политичкиот процес?“. Прекумерното политизирање на работите е главен проблем, бидејќи тоа би ја ограничило (спречило) мисијата на извршната власт како архитект на политиката да ги брани своите политички одговорности.

Владата на Република Македонија е орган кој работите од својата надлежност ги извршува самостојно, во рамките на Уставот, на законите и на ратификуваните меѓународни договори, а врз основа на принципите на транспарентност, ефикасност и заштитата на човековите слободи и права.<sup>6</sup> Владата и секој нејзин член за својата работа одговараат пред Собранието. Тоа значи дека одговорноста на Владата е непосредна, колективна и индивидуална. Уставот на Република Македонија условува дека Владата е политички одговорна за целокупната нејзина активност пред Собранието. Со тоа, македонскиот Парламент е овластен да ја надгледува и да ја контролира работата на Владата на Република Македонија и на други носители на јавни функции, одговорни пред Парламентот, во согласност со Уставот и со законите.

---

<sup>6</sup> Закон за Владата на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија, бр.59/2000.

Институција за парламентарна контрола е дадена во член 92, параграф 1 од Уставот. Според одредбите на овој член „Владата и секој нејзин член подлежат на парламентарна контрола над нивните активности и се должни да ја достават која било информација на барање на Собранието или на парламентарните комисии“. Информациите кои се проследуваат до Парламентот го претставуваат првиот услов за практикување на парламентарна контрола. Исто така и премиерот има обврска да ја презентира пред Собранието, политиката на Владата во остварување на владината политика, но има и обврска да достави извештај за реализирање на политиката на Владата за која може да следи дебата во Собранието. Доставување на одредени информации не е потребно само заради остварување на парламентарен надзор на Владата, туку, пред сè да се зачува законитоста. Значи, информацијата обезбедена од Владата е потребна не само кога парламентарниот надзор функционира, туку и за нејзината законодавност. Од друга страна пак, при изборот на Владата, програмата и составот се дебатирани од страна на Собранието на Република Македонија. Собранието гласа доверба на Владата со мнозинство гласови на пратениците и на тој начин им дава легитимитет на владините намери и акции пред граѓаните.

Од ова произлегува дека Парламентот е способен да го прави надзорот преку бројни инструменти, како што е предвидено со различни акти. Значи, надзорот се однесува на круцијалната улога на легислативата во мониторинг и прегледување на активностите на извршната власт. Поимот е вграден во концептот на поделба на власта што, истовремено, обезбедува проверки и баланс на практикувањето на извршната власт правејќи ја неа поодговорна кон избраната легислатива. Надзорот и одговорноста помагаат да се осигура дека егзекутивата ги имплементира законите на начин баран од легислативата и одредбите на Уставот. Начинот на кој е формулиран овој текст јасно говори дека македонскиот Устав експресно ја прифаќа парламентарната контрола над Владата.

Надзорот на работата на Владата во основа значи создавање на Влада политички одговорна пред Парламентот. За време на заседавање на Парламентот, парламентарците како сензори на владиното дејствување имаат можност да побараат од Владата да ги објасни и да ги достави аргументите за нејзината позиција и политика. Исто така, членовите на Владата имаат обврска да присуствуваат на работата на Парламентот. Ако е побарано од нив да бидат присутни, присуството е задолжително.

Сепак, специфични теми кои Парламентот на Република Македонија ги има за да ја контролира Владата се:

- прашањата (со кои се прашува Владата да објасни одреден факт);
- интерпелации кои бараат од Владата да ја оправда својата политика во одредена област;

- парламентарни истраги, што е средство да се испита активноста во една област;
- цензура, која провоцира генерална дебата на владината политика, со можност за барање доверба на Владата.

***Инструментии со кои се врши надзор над извршната власт за прашања од областа на безбедноста и одбраната***

Собранието има механизми што може да ги употреби за да побара одговорност од извршната власт. Се чини дека пратениците не ги познаваат доволно механизмите со кои се врши надзор над извршната власт. Оттука, се наметнува потребата, особено во делот на безбедносниот сектор, за суштинска и подетална разработка на постојните законски одредби за надзорот во областа на безбедноста и одбраната, бидејќи пратениците не се доволно сигурни за да ги користат правните инструменти кои ги имаат на располагање.

Постојат повеќе инструменти со кои се врши надзор над извршната власт за прашања од областа на безбедноста и одбраната. Така, во согласност со уставната и со законската регулатива познати се следните форми на парламентарен надзор:

- обврска на претседателот на Републиката да го известува Собранието за прашањата од неговата надлежност најмалку еднаш годишно;
- интерпелација за работата на носителите на јавни функции, Владата на Република Македонија и секој нејзин член одделно, како и за прашања од работата на државните органи;
- пратеничко прашање;
- прашање за доверба на Владата;
- барање на пратеник од Собранието до Министерството за одбрана или Министерството за внатрешни работи да организира негова посета на единици на Армијата или Полицијата, заради запознавање со активностите на Армијата и на Полицијата итн.

**Парламентарни комисии**

Парламентарните комисии се најмоќните тела за работа во Парламентот. Имајќи ја предвид комплексноста на безбедносниот сектор, развиената структура на комисиите е неопходна ако Парламентот сака да има вистинско влијание врз Владата. Комисијата е важна, затоа што овозможува директна комуникација меѓу парламентарците од различни политички партии.

Комисиите се можност, но и еден од начините за поширока расправа каде што постојат предуслови за конструктивни дискусии и можност за поголема легитимност во расправата на одделни прашања, затоа што во основа тука ќе се испреплетат односите меѓу партиите кои се партиципанти во парламентот.

Координацијата на политичкото ниво за овој сегмент е особено важна и во основа ќе се релативизира преку меѓупартискиот консензус.

Во Република Македонија заради подготвување и разгледување на предлози на закони и на други акти; следење на извршувањето на актите, како и проучување и претресување на други прашања од своја надлежност, Собранието формира постојани и повремени работни тела – комисии. Во Собранието има повеќе комисии задолжени да расправаат за определени области. Прашањата кои се поврзани со безбедносниот сектор им се доверени на Комисијата за одбрана и безбедност и на Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање. Овие комисии, според Уставот, имаат моќ да ја практикуваат парламентарната контрола во името на Парламентот.

#### ***Комисија за одбрана и безбедност***

Комисијата за одбрана и безбедност учествува во подготовките на сите законски акти од областа на безбедноста и одбраната и врши надзор врз остварувањето на законитоста и на уставните одредби за одбраната и за безбедноста, вклучувајќи ги и одредбите на Законот за одбрана, на Законот за внатрешни работи, на Законот за полиција итн.

Во таа смисла, функционирањето на Комисијата за одбрана и безбедност (претходно Комисија за внатрешна политика и одбрана) која ја покрива сферата на одбраната и безбедноста на државата и нејзините легални димензии е исклучително значајна.<sup>7</sup>

Заради ефикасно извршување на задачите од својот делокруг, Комисијата за одбрана и безбедност, може да бара податоци и информации од Министерството за одбрана, од Министерството за внатрешни работи и другите органи и тела од областа на одбраната и безбедноста. Исто така, според член 20 од Законот за Собрание на надзорната расправа можат да бидат поканети и други лица кои можат да дадат информации за прашањата кои се предмет на надзорна расправа. Во основа Комисијата ги разгледува следните прашања: заштита на поредокот утврден со Уставот; остварување на надзорот во доменот на одбраната и безбедноста; одбрана на Републиката и цивилна заштита; соработка со колективните системи за безбедност и одбрана во кои Републиката пристапила; заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните загарантирани со Уставот; производство, промет, набавување, поседување и носење оружје, делови за оружје и муниција; обезбедување личности и објекти;

---

<sup>7</sup> Со одлука на Парламентот од 12.11.2002, Комисијата за внатрешна политика и одбрана е преименувана во Комисија за одбрана и безбедност.



државјанство; одржување на јавниот ред и мир; јавните собири и јавните приредби; премин на државните граници и движење и престој во граничниот појас; движење и престој на странците итн.

Комисијата за одбрана и безбедност во Република Македонија е клучната компонента за создавање здрава институционална рамка за ефикасно работење по прашањата од националната безбедност и одбрана. Комисијата има ексклузивна можност да биде вистински финансиски контролор на работењето на клучните институции кои ја остваруваат одбраната и безбедноста и има можност постојано да ја следи ефективната, односно неефективната употреба на ресурсите во одбраната и безбедноста. Меѓу другото, со ова се обезбедува редовната одговорност за официјалната политика во оваа област да се совпадне со годишната примена на финансиската одговорност што го претставува земањето на буџетот во предвид. Клучот на правилен буџет е транспарентноста и одговорноста.

Сепак, во работата на Комисијата за одбрана и безбедност клучна е политичката волја на одделни парламентарци. Исто така, клучни се и прашања „Дали парламентарците внимателно ги следат своите надзорни овластувања“?, „Дали парламентарците прописно ги користат надзорните овластувања, особено кога во Владата се наоѓаат нивните „политички пријатели“?, „Дали се ангажираат доволно за да ги согледаат комплексните прашања“? и „Дали се волни да вложуваат време, енергија и политичка волја за воспоставување систем на правилна власт во безбедносниот сектор“?.

За да постои ефикасност во извршување на работите од делокругот на работата на Комисијата, потребно е да се создадат поволни услови. Оттука, услови за добра и ефикасна комисија се:

– нејзиното функционирање и овластувања да се базираат на строги правила и процедури;

– да постои постојана координација меѓу комисиите кои се релевантни за безбедносниот сектор, какви што се: Комисијата за одбрана и безбедност, Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање, Комисијата за финансии, Комисијата за надворешна политика итн.;

– Комисијата да има право да побара расправа на која било тема за која смета дека е приоритет. Исто така, Комисијата да може да побара од министрите за одбрана и за внатрешни работи да бидат присутни на состаноците на Комисијата;

– Комисијата да може да ги користи експертите од научните институции и невладините организации, кои се надвор од Владата;

– Комисијата треба да има своја служба и буџет.

**Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање**

Безбедносните и разузнавачките служби имаат важна функција во демократските општества. Бидејќи тие служби работат прикриено и природата на задачите бара од нив да ги исполнат своите обврски во тајност, тие не се во сообразност со принципите на отвореното општество. Токму поради овој парадокс (одбрана на општеството од тајни средства), безбедносните и разузнавачките служби треба да се предмет на демократска отчетност.

Во однос на разузнавачките служби, Собранието на Република Македонија врши надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и на Агенцијата за разузнавање преку Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање, која за извршената работа го известува Собранието најмалку еднаш годишно. Директорите на Управата за безбедност и контраразузнавање и на Агенцијата за разузнавање се должни да овозможат увид и да ги дадат сите извештаи и податоци на располагање на Комисијата. Заклучоците кои произлегуваат од извештајот на Комисијата, Собранието ги проследува до претседателот на Републиката и до Владата.

Собраниската Комисија за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање се состои од претседател, осум члена и нивни заменици. Во основа, оваа комисија ги разгледува прашањата кои се однесуваат на: почитување на правата и слободите утврдени со Уставот и законите, од страна на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање на граѓаните, претпријатијата и други правна лица; на законитоста во спроведување на овластувањата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање од аспект на пречекорување на овластувањата, преземање неовластени постапки, злоупотреба и други негативности во работењето, спротивно од нивните права утврдени со закон; на методите и средствата што ги користат Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање од аспект на законитоста и почитувањето на правата на граѓанинот и други субјекти; на материјалната, кадровската и техничката опременост на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање; и на други прашања кои што се однесуваат на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање.

Чекор напред за демократијата во Република Македонија во однос на парламентарната контрола на разузнавачката заедница, претставува воспоставената практика во последните два парламентарни состави, а тоа е поставување на член од најголемата опозициона партија застапена во

Парламентот да ја предводи Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање. И покрај воспоставената практика, сепак, оваа комисија слабо функционира, а како причина за тоа може да се наведе аргументот од немањето на законска рамка за остварување на надзор на работата на разузнавачката заедница што секако дека ја отежнува нејзината работа.

### **Наместо заклучок**

Парламентот е авторизиран да ја надгледува работата на безбедносниот сектор. Секако дека безбедноста и заштитата на вредностите се најважната задача на Парламентот, но и на другите органи на државната власт (Претседателот на Републиката и Владата). Често се поставува прашањето „Дали државните органи се способни да го обезбедат владењето на законот?“, „Дали се способни да ги штитат човечките и имотните права?“ и „Дали се способни да ја обезбедат безбедноста и уставниот поредок во државата?“.

Демократската контрола на безбедносниот сектор во Република Македонија нема некоја голема традиција. Во Република Македонија може да се каже дека контролата на безбедносниот сектор во голема мера се сведува на еден формален пристап потенциран во уставниот и во законскиот текст, но не постои објективно контрола која е реално ефикасна. Прокламирањето дека лицата кои што раководат со ресорите за одбрана и за внатрешни работи треба да бидат цивилни лица и дека во Собранието постои Комисија за одбрана и безбедност не значи ништо. Во прилог на ова говори фактот дека има симболични расправи за унапредување на безбедноста, симболична посета на безбедносните институции од страна на членовите на Комисијата, малку препораки од страна на Комисијата кон безбедносниот сектор итн.

Во Република Македонија следните елементи на цивилна контрола можат да се воочат како најкритични:

1. Транспарентноста на буџетот којшто се издвојува за безбедносниот сектор е само номинална.
2. Зајакнување на надворешната контрола е неминовно. Оваа контрола не значи дополнителен притисокот на вработените во безбедносниот сектор, туку дополнителна заштита на нивните права, како и обезбедување подобра заштита на правата на граѓаните при контакт со одбранбените институции.
3. Отвореноста на безбедносните и на одбранбените институции спрема цивилното општество е различна. Се има впечаток дека одредени работи се работат настрана од очите на јавноста и често се има отпор при прифаќањето на стручна помош затоа што таа доаѓа од надвор, или понудите за таква помош се одбиваат. Отвореноста спрема другите институции и невладини организации не е задолжителна обврска која може да се пропише со некои стандарди правила, туку таа мора да дојде како резултат на надоградувањето на новата перцепција за местото и улогата на системот на национална безбедност.

#### ЛИТЕРАТУРА:

1. Anthony H. Birch, *The British System of Government*, Ninth edition, London and New York, 1993
2. Бакрески О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2008
3. Bryden, A/Fluri, P (eds.), *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003
4. Diana Woodhouse, *Ministers and Parliament*, Accountability in Theory and Practice, Clarendon Press, Oxford, 1994
5. Бурашиновиќ Д., *Парламентарна контрола сектора одбране*, во Преглед законодавства система одбране Републике Србије, Институт за упоредно право, Београд, 2007
6. Wim F. Van Eekelen, *Table of Powers Practices and Procedures of NATO Parliamentary Members*, во Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for the Security and its Reform, DCAF, NATO Parliamentary Assembly, Brussels/Geneva, 2003
7. Simon Lunn, *The Democratic Control of Armed Forces in Principle and Practice*, во Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for the Security and its Reform, DCAF, NATO Parliamentary Assembly, Brussels/Geneva, 2003
8. Paul Silk with Rhodri Walters, *How Parliament Works*, Second edition, Longman, London and New York, 1989
9. *Парламентарни надзор сектора безбедносии: начела, механизми и пракса*, Женевски центар за демократску контролу оружаних снага, Интерпарламентарна унија, Женева/Београд, 2003
10. *Закон за Владата на Република Македонија*, Службен весник на Република Македонија, бр.59/2000.
11. [http://www.dcaf.ch/\\_docs/bg\\_parliamentary\\_committees\\_bcs.pdf](http://www.dcaf.ch/_docs/bg_parliamentary_committees_bcs.pdf). Интернет, 29/12/2006

## РАЗУЗНАВАЧКАТА ПОДГОТОВКА – ИМПЕРАТИВ ЗА УСПЕШНО ИЗВЕДУВАЊЕ НА ВОЕНИТЕ ОПЕРАЦИИ

### Методија ДОЈЧИНОВСКИ

Воена академија „Генерал Михајло Апостолски“ – Скопје

**Апстракт:** *Разузнавачката подготовка на бојното поле претставува основа за навремени подготовки на воените штабови и успешно водење на воените операции. Развојот на настаните на глобално рамниште во однос на воспоставување и одржувањето на мирот во светот придонесе за унифицирање на активностите потребни за успешно реализирање на приоритетните разузнавачки барања на воено-политичките авторитети. Дефинирањето на границите на бојното поле, опишувањето на ефектите на бојното поле, проценката на заканиите, како и одредувањето на правците на ангажирање, претставуваат задолжителни фази, кои низ процес на интелектуално и практично ангажирање на разузнавачките капацитети и процените на военото штаб, може да се донесе правилна одлука за спроведување воена мисија. Ваквиот приод во НАТО е приоритет кој претставува императив за спроведување на планираните воени операции.*

**Клучни зборови:** *разузнавачка подготовка, воени операции, воен штаб, бојно поле, воена мисија, воено разузнавање, процени, одлуки.*

## INTELLIGENCE PREPARATION – IMPERATIVE FOR SUCCESSFUL MILITARY OPERATIONS

**Abstract:** *The intelligence preparation of the battle field represents a foundation for timely preparation of the military staffs and successful management of military operations. The development of the events at a global level referring to establishing and keeping peace in the world have contributed for successful completion of prioritized intelligence needs of the political – military authorities. Defining the borders at the battle field, describing the effects at the battle field and assessment of the threats as well as defining the directions of engagements represent phases of engagement which through the process of intellectual and practical engagement of the intelligence capacities and the assessment of the military staff can make the right decision to carry out a mission. Such approach is a priority in NATO and is an imperative to conduct the planned military operations.*

**Key words:** *The intelligence preparation, military operation, military staffs, battle field, military mission, military intelligence, assessments, decisions.*

**Вовед**

Првите години од XXI-от век покажаа дека светот влегува во ерата на информациите, масовното користење на комуникациско-информациските системи, врвната технологија на управување од воздух, земја и море на огромни далечини, ера на менување на стратегиите на одбрана и безбедност. Паралелно со тоа се засилуваат напорите за поддршка на колективната безбедност на супериорните воени машинерии токму од помалите и скромно развиени демократии. Република Македонија е една од нив. Таа ги следи напорите на меѓународната заедница за борба против тероризмот и зачувување на мирот и безбедноста на простори далеку од нејзината територија. На тој начин ги штити интересите и нејзината позиција во меѓународната заедница.

Самото учество на Република Македонија во плановите и активностите на евроатлантските безбедносни системи, означува цврста определба за прифаќање на западната ориентација, која има скапа цена. Присуството во мисиите далеку од територијата на Република Македонија претставува не само желба за докажување, туку способност за спроведување и одржување на безбедноста, искажување на хуманоста, ширење на пријателството, соработката со странските армии кои имаат пријателски или сојузнички предзнак, но од друга страна искажување на достигната зрелост, достоинство и храброст во изведувањето на задачите.

Спроведувањето на воените операции претставува обврска за Армијата на Република Македонија и нејзините декларирани и национални елементи за поддршка, кон спроведувањето на стандардите на НАТО. Иако сè уште во фаза на воспоставување перспективен развој, разузнавачкиот сегмент на армијата е на добар пат да ги прифати и спроведе унифицираните модели на разузнавачка поддршка кои се користат во воените операции за безбедувањето на мирот. Еден од наведените системи кој се форсира како „императив“ претставува разузнавачката подготовка на бојното поле.

**Општо за разузнавањето и разузнавачката подготовка на бојното поле**

Современото воено разузнавање претставува фактор на победа во битките. Тоа е предуслов за добро планирање и незаменлива алатка во вооружувањето на командантот. Веќе не се размислува за започнување на операција без обид да се откријат намерите и можностите на противникот. Предностите во технологијата ја зголемија можноста на командантите да видат што има од другата страна на хоризонтот, што има зад следниот рид. Тие овозможуваат да се создаде пристап до големо количество информации во секој момент на денот и ноќта. Некои од информациите собрани и обработани во аналитички процес, може да се претворат во разузнавачка информација од која што може да се направи претпоставка и проценка за можностите на непријателот и неговите намери. Можноста за претпоставување е суштината на разузнавачката информација а нејзината точност и правовременост е она што е потреба на командантот. Разузнавачката информација не е шпекулација, која што од некаде доаѓа на памет, ниту пак, измислен погодок базиран на субјективна

природа предизвикан од случаен настан или појава. Еднаш собрана, информацијата е предмет во процесот на создавање на разузнавачки анализи, во кои што човечкото расудување базирано на знаењата и искуствата ја игра главната улога. Продуктот на разузнавачкиот процес се дистрибуира во право време и во лесно инкорпориран облик за оние на кои што им е потребна за да планираат или изведуваат операции. Размената на разузнавачки информации е клуч за успех во мултинационалните операции.

Од големо значење за секоја воена разузнавачка служба е обезбедувањето потребни информации на командантите за подготовка и изведување на воените операции, идентификување на разузнавачките барања, изработка на планови за извршување на операциите, преземањето мерки за заштита на операциите со избегнување на измама и изненадување и процена на ефектите на операциите.

За потполно разбирање на современото воено разузнавање потребно е да се дефинираат нивоата на разузнавање, кои се поделени на стратегиско, оперативно и тактичко. Современото воено разузнавање не би се развило до тоа рамниште, доколку тоа не беа поставуваните барања на политичките и воените елити на водечките земји во светот. Распоредувањето воени трупи на териториите и пространствата на други држави и континенти, претставува највисока форма и предизвик за разузнавачко дејствување.

Стратегиското ниво на разузнавање се користи за развој на националната безбедносна стратегијата и политиката, следење на меѓународната ситуација, подготвување на воени планови за ангажирање, одредување на стратегиските вооружени системи и барања на воените структури, како и водењето на стратегиски операции. Стратегиското ниво на военото разузнавање се фокусира на: политичките, економските, технолошките и воените индикатори и предупредувања, тероризмот како глобална опасност, утврдување на непријателските способности, процената на потенцијални и идни активности на непријателот, опасности и закани кои влијаат врз националната безбедност и општите интереси. Стратегиското разузнавање во зоната на операции вклучува одредување кога, каде и каков вид закани непријателот ќе развие и раководи, вклучувајќи ја и кампањата за реализирање на стратегиските здружени операции.

Оперативното ниво на разузнавање се фокусира на воените способности и цели на непријателот, како и на неговиот потенцијал. Се интересира за непријателските случувања на просторите на операции, со одредување кога, каде и со колкава опасност непријателот ќе ја спроведе кампањата. Претежно се користи од воените команданти на здружено оперативно рамниште. Цели на оперативното ниво на разузнавање се: поддршката во сите фази на воените операции од развивањето на единиците до враќање на единиците во своите бази, обезбедување разузнавање потребно за комплетирање на стратегиските цели

од зоните на операции (зони на одговорност) или зоните во непосредна близина, планирање и управување со активностите, кампањите и позначајните операции на пониско ниво.

Тактичкото ниво на разузнавање се користи од страна на командантите за планирање и управување со помали битки во состав на здружените оперативни состави или самостојно. Тактичкото ниво на разузнавање е најзначајно бидејќи се реализира во директен допир со силите на потенцијалниот непријател. Како цели на тактичкото разузнавање можат да се издвојат следните: локациите на непријателските сили и вооружените системи, тактичката способност за совладување на бојните полиња со маневри, идентификување и проценување на непријателските способности, цели и осетливост и колку тоа може да се искористи на теренот, идентификување кога, искажување на опасност на непријателот на тактичкото рамниште на операции, обезбедување информации на командантите за опасните закани по нивните сили од терористи, саботери, бунтовници, странско разузнавачко дејствување, утврдување на закани кои се очекуваат во зоната на изведување на борбените дејства, различни од воените операции, идентификување и проценка на непријателските способности, намери и осетливост и други. Точно и навремено разузнавање може да им дозволи на тактичките единици заземање значајни позиции во однос на непријателот.

Линијата на разграничување помеѓу разузнавањето кое се применува за воени цели на бојните полиња и разузнавањето кое се користи за потребите на цивилниот свет, сè повеќе се истенчува. По правило, военото разузнавање како карактеристично за изведувањето и давањето поддршка на воените мисии, претставува процес на овозможување на командантот на единицата и неговиот штаб доволен број на информации, со цел донесување вистинска одлука за употреба на воените капацитети. Дефиницијата за военото разузнавање би требала да ги детерминира основните параметри во кои воените операции се спроведуваат.

Најголем број дефиниции од каде јасно може да се согледа улогата на военото разузнавање во процесот на спроведување на воените операции, барем досега се регистрирани во прирачниците (Field Manuals) и правилата на НАТО и земјите-членки кои, начелно успеале да ги дефинираат поставките и делокругот на работа на овој особено значаен сегмент за безбедноста, одбраната и изведувањето воени операции. Дури и во земјите-членки на НАТО, дефинирањето и карактеристиките на военото разузнавање тешко се усогласуваат, во најголем дел заради различноста на семантиката- јазичното изговарање и преведување, што во одреден сегмент може да изгуби од значењето и улогата.

Разузнавањето и разузнавачките активности се предмет на истражување на голем број теоретичари кои стојат зад дефинирањето на разузнавањето како „продукт на собирање, проценување, анализирање, интегрирање и толкување



(прилагодување на потребите) на сите корисни информации со цел проценување на еден или повеќе аспекти во областите на дејствувањето, кои се неопходно или потенцијално значајни за планирањето"<sup>1</sup>.

Од друга страна, разузнавањето во најширока смисла, може да се дефинира како процес на обезбедување податоци, сознанија и информации за настаните кои можат да имаат влијание и директно или индиректно да ја загрозат безбедноста на државата<sup>2</sup>. Според истиот извор, военото разузнавање претставува собирање, обработка, проценување, анализа и користење на податоци за противникот, објектите за дејство, времето како метеопојава и населението, со цел да се спречи евентуалното изненадување и да се донесе реална и правовремена одлука за дејство на сопствените сили и да се постигне ефикасно раководење со операцијата.

Според НАТО-терминологијата, терминот „разузнавање во воен контекст“ претставува продукт добиен од информации за теренот (вклучувајќи ги водените површини), времето, активностите, способностите и намерите на актуелниот или потенцијалниот противник или кои било други сили со кои земјите на НАТО-Алијансата се чувствуваат загрозени<sup>3</sup>. Ваквиот начин на размислување и постапување, им дава насоки на националните воени служби за трасирање на патот на поставеност и функционирање во рамки на своите армии, особено за поддршката и подготовката на воените контингенти за изведување операции.

Мноштво дефинирања на терминот воено разузнавање упатуваат на ангажирање на воените разузнавачки служби кон странските нации, непријатели или потенцијални непријателски сили или елементи, или пак зони на актуелни или потенцијални операции<sup>4</sup>. Сличности во дефинирањето на проблематиката на военото разузнавање може да се најде во дефиницијата, според која разузнавачка дејност претставува продукт од собрани, проценувани, анализирани, интегрирани и интерпретирани расположиви информации кои се однесуваат на една или повеќе страни, науки или области на делување што претставува потенцијал на военото планирање и дејствување<sup>5</sup>.

Земајќи ги предвид дефинирањата на поимот разузнавање, би можеле да укажеме на тоа дека военото разузнавање согласно поставените задачи во рамки на воените формации на армиите, презема мерки, постапки и активности на специјализирани органи, заради прибирање, обработка и користење на

<sup>1</sup> Jeffrey T. Richelson „The U.S. Intelligence Community“, 1989 str.1

<sup>2</sup> Министерство за одбрана, Прирачник за работа на разузнавањето, контраразузнавањето и безбедноста во секциите Г-2, А-2, С-2, Скопје, 2006

<sup>3</sup> NATO, Intelligence doctrine, Military Agency for Standardization, AInTP-1(A), 1995

<sup>4</sup> Tomas Eisenblater, Intelligence preparation of the battlefield, NATO, JCSE, Ankara, 2002

<sup>5</sup> Митко Котовчевски, Современи разузнавачки служби, Македонска цивилизација-Скопје, 2002

информации од страна на командантот на единицата и неговиот штаб, за донесување вистински одлуки за употреба на единиците.

Во фазата на разузнавачка подготовка на бојното поле, активностите на военото разузнавање се определуваат согласно приоритетните разузнавачки барања поставени од командантот на единицата. Во начело, интерес на примената на военото разузнавање и не подалеку од тоа, во процесот на изведување на воените операции, претставуваат елементите на бојното поле, како што е дефинирањето на зоната на одговорност, зоната на операции, зоната на интерес, распоредот на силите на потенцијалниот противник, уфрлените специјални сили, опременоста, вооружувањето, можностите, можните правци на дејство, можностите за изненадување, измамата на противникот и слично.

Карактеристика која по многу го карактеризира делокругот на военото разузнавање и разузнавачката подготовка на бојното поле е просторот на кој се изведуваат или се планира изведување на воените операции. Просторот претставува ограничена територија каде се изведуваат воени операции и на која се дефинираат границите на бојното поле, се идентификуваат ефектите значајни за движење на воените трупи учесници во операциите, процената на евентуалните закани и правците на дејство на противникот. Ваквиот приод на планирање и дејствување на военото разузнавање ќе си најде го вистинското место и улога во разузнавачката подготовка на бојното поле.

Сепак, по терористичките напади на САД во 2001 година, експертите алармираат на потребата за дефинирање на бојното поле, кое во современи услови на живеење ги измести границите на дејствување и наместо воените дејствија да се спроведуваат во зоните на операции, такво нешто ќе се случува на мирнодопски локации или простори кои не се зафатени или подготвувани за воени активности.

За жал, иако разузнавачките служби прават обиди за навремено откривање, попречување и превентивно дејствување, закани се сè поприсутни, и се насекаде околу нас, што може да се согледа од секојдневните недефинирани, неконвенционални, асиметрични закани и напади врз глобалниот мир и безбедност.

### **Разузнавачката подготовка на бојното поле - поим, место и улога во воените операции**

Разузнавачката подготовка на бојното поле претставува постојан процес за анализа на закани во конкретен географски регион<sup>6</sup>. Иако за прв пат употребен во армијата на САД, како процес масовно е прифатен од земјите-

<sup>6</sup> HQ, Intelligence preparation of the battlefield, DoA, Washington, 1994

членки на НАТО за време на спроведување на воените операции, но го користат и голем број земји членки на ПЗМ. Во практиката истиот е докажан, применлив и реален дури и за армии со помал капацитет и можности, а истиот во многу кус временски период ќе си го заземе потребното местото и во командите и единиците на Армијата на Република Македонија.

Зошто разузнавачка подготовка на бојното поле? Разузнавачкиот процес претставува неопходност за командантите да можат да го разберат бојното поле. Тој им овозможува осознавање на состојбата на одредена географска површина, која пред употребата на воените сили и средства може да се анализира само според топографска карта или пак, зависно од можностите, и од воздух со користење беспилотни летала, извидувачки авиони и други воздухопловни средства. Со развивање на процесот на разузнавачка подготовка на бојното поле се разоткриваат способностите и слабите страни на противникот, се одредуваат неговите позиции на теренот, се врши процена на потребните мерки и активности за совладување на просторот или, пак, одбрана на сопствените позиции, се планира текот на изведувањето на борбените дејства, координацијата и соработката со пријателските сили и единиците наменети за поддршка и содејство и друго. Со овој процес се усогласуваат активностите на членовите на штабот во процесот на донесување одлука и усогласување на оперативните системи за учество во изведување на операциите.

Добро организираната разузнавачка подготовка на бојното поле, покрај напред наведеното, се спроведува и за да се намалат сите неповолности во однос на сопствените сили и средства во областа на борбени дејства. Активностите ја интегрираат и непријателската доктрина во простор и време како два основни фактора на војување. Во процесот на перманентното собирање информации за противникот и теренот, вклучени се и разузнавачките служби од повисоките рамништа, со што се потврдува строгиот централизиран модел на поставеност и функционирање на разузнавачките органи во армијата<sup>7</sup>.

За правилно и ефикасно спроведување на процедурите на разузнавачката подготовка на бојното поле, за подготовка на комплексните воени операции сè почесто се користат и симулираните вежби во сала, специјализираните центри за симулации, како и поставувањето на претпоставки за време на „воените игри“, кои се спроведуваат со цел за детерминирање на правците на ангажирање на сопствените сили и давање препораки на командантите донесување на одлуки<sup>8</sup>. Ваквиот приод во подготовките за операции овозможува синхронизирање на

<sup>7</sup> Слободан Цветковиќ, Тактиката како вештина, Борбени дејства на баталјон, Воена академија – Скопје, 2002

<sup>8</sup> HQ, FM 34-130, Intelligence preparation of the battlefield, Appendix A, DoA, Washington, 1994

активностите на штабот, особено во делот на разузнавачка подготовка на бојното поле во кој носител на активностите се офицерите за разузнавање од секциите Г-2, С-2, А-2, додека целиот персонал учествува соодветно на нивните задачи.

Како резултат од активностите на разузнавачката подготовка на бојното поле, работејќи групно, на штабот му се оствараат визиите за развој на операцијата, се вклучува во сите случувања, ги дефинира условите и ресурсите барани и планирани за успешно изведување на операцијата, ги идентификува правците на дејствување (јаките и слабите страни), ги координира барањата за спроведување синхронизирано дејствување, ги детерминира точките на одлуката, се идентификуваат барањата за планирање и извршување на правците на дејствување, се планираат наредните активности, се изготвува динамика на севкупни активности и други значајни задачи.

### **Фази на разузнавачката подготовка на бојното поле**

Процесот на разузнавачка подготовка на бојното поле е активност на разузнавачките органи, но многу од воените команданти ширум светот сугерираат во овој процес да биде вклучен целиот штаб<sup>9</sup>. Потребата за навремена и точна информација, ќе овозможи планирање и спроведување на операцијата во континуитет сè до целосно реализирање на задачата и со минимален ризик. Разбирањето на борбениот оперативен систем создава можност за фокусирање врз специфичните барања неопходни за војување и победа.

Разузнавачката подготовка на бојното поле претставува основна методологија која дозволува процената да биде прикажана графички. Тоа му овозможува на командантот да се редуцира невозможното и подобро менаџирање со ризиците. Доколку правилно се раководи, разузнавачката подготовка развива стратегија за поразување на потенцијалниот непријател или закана. Низ процесот на спроведување на разузнавањето, користејќи ја разузнавачката подготовка на бојното поле, резултатите треба да доведат до идентификување на одредени сфери на поддршка, меѓу кои можат да се наведат: индикаторите и будноста, разузнавачката проценка, развојот на ситуацијата, утврдувањето на целите, проценка за можните штети на бојното поле, заштитата на силите и слично<sup>10</sup>. Секоја од наведените сфери има свое место во фазите на разузнавачката подготовка, кои според редоследот на активностите се поделени на:

- дефинирање на условите на борбеното поле;
- опишување на ефектите на борбеното поле;
- проценка на опасноста (заканата);
- одредување на непријателските насоки на дејство.

<sup>9</sup> MG William W.Hartzog, The Commandments of Intelligence for Commanders, Fort Riley, 1992

<sup>10</sup> Tomas Eisenblater, Intelligence preparation of the battlefield, NATO, JCSE, Ankara, 2002

Во првата фаза од процесот, С-2, Г-2, А-2<sup>11</sup> секциите вршат идентификување на значајните карактеристики на опкружувањето. Овие карактеристики можат да влијаат врз одлуките на командантот или во изведувањето на борбените дејства, дадени на располагање на сопствените сили или заканата. Тоа помага да се постават географските граници на зоната на интерес (АИ),<sup>12</sup> која ја претставува можната просторија на движење и дејствување на силите и средствата, нивната распространетост на теренот каде се изведуваат борбени дејства, па се до територии кои се окупирани или ризични за спроведување на мисијата. За разузнавачките органи зоната на интерес претставува географскиот реон во кој се планираат и изведуваат разузнавачки операции. Воедно, тука се идентификуваат недостатокот на информации во општото разбирање на бојното поле, а служи и како насока за избор на видот на разузнавањето и потребата за информации. Зоната на интерес ја одредува командантот зависно од информациите добиени од С-2 (секцијата за разузнавање и заштита на сили) или С-3 (секцијата за операции)<sup>13</sup>.

Границите на зоната на интерес можат да се поставуваат и врз основа на процената на заканата, како и можноста за префрлување на сили во зоната на изведување операции. Во предвид треба да се земат географските локации на останатите активности или карактеристиките на опкружувањето кои можат да влијаат врз правецот на изведување на дејствија (СОА)<sup>14</sup> или одлуките на командантот. Значајни се и сите идни задачи идентификувани за време на анализата на мисијата, како и одредување на нивните ефекти врз границите на зоната на интерес. На крајот потребно е да се земе предвид борбениот простор на командата како резултат на маневрот.

Во оваа фаза се идентификуваат границите и на зоната за операции (АО)<sup>15</sup> на единицата и на бојното поле. Зоната на операции претставува простор во кој командантот претендира да доминира над противникот или заканата. Границите се одредуваат со поставување на максималните способности на единицата да може да напаѓа цели, а при тоа да доминира врз проценетата закана. Способностите на команданта во оваа смисла вклучуваат ангажирање на цели и средства со голем дострел од поддршката или повисоката команда, како и нејзините органски системи. Борбените простори вообичаено го вклучуваат

<sup>11</sup> Секции за разузнавање и заштита на силите во воените единици на НАТО. Истите се применуваат и во АРМ.

<sup>12</sup> Area of interest

<sup>13</sup> HQ, FM 34-130, Intelligence preparation of the battlefield, Appendix A, DoA, Washington, 1994

<sup>14</sup> Course of action

<sup>15</sup> Area of interest

целата зона на операции (АО) или најголемиот дел, како и области надвор од АО. Процената на областа на борбениот простор на командантот може да биде детална исто колку и процената на АО, ако насоките или целта на командантот бараат од командата да планира, изведува и синхронизира операции на тој простор. Ова се прави дури и ако друга команда треба да изведува операции во таа област.

Значајот на дефинирањето на условите на бојното поле се надополнува и со други аспекти. Пред сè тоа се идентификувањето на количеството на (непознати) детали потребно за разузнавачката подготовка на бојното поле, проценката на постојните бази на податоци, собирање податоци за изведување на наредните фази на процесот и слично<sup>16</sup>.

Во втората фаза „Опишување на ефектите на бојното поле“ се проценуваат ефектите на просторот со кои границите на можностите на природните потенцијали и ограниченостите мора да се согледаат. Во оваа фаза се врши проценка и на потребните сили и средства кои би се вклучиле во наредните фази на разузнавачката подготовка на бојното поле. Еден од главните продукти на опишувањето на ефектите на бојното поле е анализирање на опкружувањето на бојното поле. Степенот на детали во анализата варира во зависност од областа на опкружувањето на бојното поле кое се проценува.

Вообичаено, процената на зоната на операции е подетална отколку зоната на интерес. Во текот на работата фокусот на вниманието може да се менува за секоја област зависно од развојот на настаните. Анализата на условите на бојното поле најчесто се врши во однос на анализа на теренот, анализа на временските услови и анализа на други карактеристики. Секако, во оваа фаза штабните органи вршат процени на ефектите на потенцијалниот противник, можностите на сопствените сили и најверојатните насоки на дејство.

Анализата на теренот е процес во кој се изведуваат активности кои се однесуваат на извидувањето по карта, извидување на зоните на операции и интерес, проценка на воените аспекти на теренот и донесување заклучоци за сите можни ефекти од теренот. Заклучоците во врска со ефектите на теренот кои би требало да создадат проценка за ангажирање и употреба на силите и средствата, треба да се насочени кон: зоната на операции, борбените позиции и распоред, патеките за инфилтрација и пристап, специфичните локации за поедини системи или средства и друго. До заклучоците за ефектите на теренот може да се дојде и преку следните два подчекори: анализа на теренот од воен аспект и проценка на ефектите од теренот врз воените операции. Анализата на

<sup>16</sup> HQ, Intelligence officers handbook, DoA, Washington, 1998

теренот од воен аспект се состои од процена на набљудувањето и полињата на оган, можностите за заштита и прикривање, влијанието на препреките, определување на клучниот терен и проценка на патеките на пристап (ОСОКА)<sup>17</sup>. Од друга страна, процената на ефектите од теренот врз воените операции се врши со определување на реоните за гаѓање, местата за заседи, борбените позиции, блиските и далечните цели, реоните за собирање и распоредување, поставувањето на набљудувачници, зони за слетување (воздушни десанти), истурени реони за дотур со резерви на гориво и други. Заклучоците од двете проценки значително влијаат врз работата на воените штабови во предлагањето и донесувањето на одлуката од страна на командантот.

И при анализата на временските услови, вообичено се користат два подчекори за изведување и тоа: анализирање на воените аспекти на временските услови и проценка на ефектите на временските услови врз воените операции. Во таа насока препорачливо е користењето на тимови за анализа на временските услови од повисоките команди и единици (доколку во организацијата и поставеноста не постојат такви).

Начелно, анализата на воените аспекти на временските услови би требало да ги содржи следните елементи: видливоста, ветровите, врнежите, облачноста, температурата и влажноста. Од друга страна процената на ефектите на временските услови врз воените операции би требало да ги содржи критичните вредности на воените аспекти кои влијаат врз ефективностa на персоналот, специфичните типови опрема и видовите воени операции. И „други карактеристики“ спаѓаат во аспектите на опкружувањето на бојното поле, кои влијаат врз пријателските правци на напад или правците на напад на заканата, а кои не се вклучени во анализата на теренот или анализата на временските услови, а се однесуваат на разузнавачките компоненти значајни при реализирањето на функциите на военото разузнавање, во кои се опфатени собирањето и анализирањето информации за биографијата, економијата, социологијата, науката и технологијата, вооружените сили, политиката и други<sup>18</sup>.

Процената на заканата како следна фаза се врши со ажурирање или поставување на нови модели на закана, трансформирање на заканата во графички приказ, опишување на тактиката и опциите на закана со зборови, идентификување на високо проценетите цели и високо исплатливите цели и идентификување на способностите на заканата. Воените прирачници на НАТО,

<sup>17</sup> ОСОКА – Observation and fields of fire, Cover and Concealment, Obstacles, Key terrain, Avenues of Approach, Satmo training mission, Staff course, TeControll, INC, 2000

<sup>18</sup> Методија Дојчиновски, Модел на поставеност и функционирање на военото разузнавање во Армијата на Република Македонија според стандардите на НАТО, докторска дисертација, Скопје, 2007

особено оние користени во вооружените сили на САД, укажуваат на тоа дека изработката на моделите на закана се базираат на т.н. вообичаени „доктринарни шеми“ за организацијата, опремата, доктрината и тактиката на војување, техниката и процедурата (ТПП) на заканата и друго.

Моделите на заканата се резултат на деталното проучување на можностите на заканата. Во идеален случај, моделите на заканата би требало да се конструираат пред разместувањето и подготовките на силиите и средствата за изведување на воени операции. Дури и откако ќе се отпочне со активности, неопходно е да се продолжи со проценување и ажурирање на нејзините модели ако е тоа потребно. Особено значајно е да се нагласи дека техниките на утврдување на моделите на закани претставуваат приоритет во оваа фаза. Како особено значајни би можеле да се издвојат следните техники: изработка на шема на маневар со главните борбени оперативни системи, изработка на карти на настани на кои се означува како заканата би можела да влијае врз операцијата, изработка на документ или шема на придружните елементи во борбените распореди, користењето на најразлични матрици за идентификување на носителите на закани и слично.

Одредувањето на очекуваните правци на напад на потенцијалниот противник е последна фаза во разузнавачката подготовка на бојното поле и претставува идентификација на најверојатната закана во однос на правците на нападот која би имала веројатно влијание врз сопствените сили и соседите. Најчесто поставувано прашање во оваа е фаза е кој е начинот на одредување на насоките на дејство на потенцијалниот противник? Одговорот не е едноставен за командантот и штабот, но со правовремени и темелни мерки и активности би требало да се идентификуват сите или најверојатните цели на противникот како и посакуваната крајна цел, да се изврши реално проценување на секоја од поставените насоки (верзии) на дејство на потенцијалниот противник, разгледување на деталите во рамки на расположивото време, како и определување на почетните барања за собирање на разузнавачки информации и податоци.

Секоја насока на дејство мора да даде одговор на следните прашања: што, каде, како, кога, зошто, по што се создаваат очекуваните листи на цели со висока вредност и ризик, да се даде опис на тактиките и опциите и графичката шема на состојбата на теренот. Графичката шема на состојбата е особено значајна бидејќи со неа се влијае врз водењето во военото играње, се развиваат пријателските насоки на дејство, се ограничува или избегнува изненадувањето, се насочуваат поставените закани и се определуваат правци на дејство за успешно извршување на мисијата.

Откако се идентификувани сите потенцијални правци на заканата, прв предизвик е да се определи кој е оној што, всушност, ќе биде прифатен.



Првичната потреба за разузнавачки податоци е дизајнирана со цел да помогне во одговарање на овој предизвик, по што се влегува во поставување на приоритетните разузнавачки барања на командантите на единиците за успешно извршување на операцијата.

### **Заклучок**

Разузнавачката подготовка на бојното поле е единствениот сегмент во кој учествува целокупниот воен персонал од штабот и од која зависи донесувањето на вистинска одлука за ангажирање на силите и средствата. Фазното и редоследно спроведување на разузнавачки мерки и активности, како и ангажирање на разузнавачко-извидувачки органи и единици, претставува школски и практичен пример на загарантиран успех во периодот на подготовка и во текот на изведување на операциите. Разузнавачката архитектура (поставеноста и функционирањето) и добиените разузнавачки информации се аспекти кои претставуваат императив за донесување вистинска одлука од страна на командантот и постигнување успех во изведувањето на воените операции.

### **ЛИТЕРАТУРА:**

1. Frederick M.Franks, Training and Doctrine Command, 1992
2. Robt A.Fitton, Leadership, Quotations From the Military Tradition, Westview Press, Boulder, 1990
3. HQ, FM 34-80, Brigade and Battalion intelligence and electronic warfare operations, DoA, Washington, 1986
4. HQ, FM 34-60, Couterintelligence, DoA, Washington, 1995
5. HQ, FM 34-10 Division intelligence and warfare operations, DoA, Washington, 1986
6. Министерство за одбрана, Прирачник за работа на разузнавањето, контраразузнавањето и безбедноста во секциите Г-2, А-2, С-2, Скопје, 2006
7. NATO, Intelligence doctrine, Military Agency for Standardization, AInTP-1(A), 1995
8. Tomas Eisenblater, Intelligence preparation of the battlefield, NATO, JCSE, Ankara, 2002
9. Митко Котовчевски, Современи разузнавачки служби, Македонска цивилизација-Скопје, 2002
10. HQ, Intelligence preparation of the battlefield, DoA, Washington, 1994
11. Слободан Цветковиќ, Тактиката како вештина, Борбени дејства на баталјон, Воена академија – Скопје, 2002
12. HQ, FM 34-130, Intelligence preparation of the battlefield, Appendix A, DoA, Washington, 1994
13. MG William W.Hartzog, The Commandments of Intelligence for Commanders, Fort Riley, 1992
14. Satmo training mission, Staff course, TeControll, textbook, INC, 2000
15. Методија Дојчиновски, Модел на поставеност и функционирање на военото разузнавање во Армијата на Република Македонија според стандардите на НАТО, докторска дисертација, Скопје, 2007
16. Carl Von Clausewitz, On War, Princeton University Press, Princeton, 1976

# 2

*Геополитички, геостратејски, военополитички  
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

---

## ФЕНОМЕНОТ НА „ПРИВАТНИТЕ ВОЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ“ КАКО НЕИЗБЕЖНИ КОМПОНЕНТИ НА СУДИРИТЕ ВО XXI ВЕК

**Роберт МИКАЦ,**  
Национален центар 122, Република Хрватска

**Апстракт:** *Што е заедничко и поврзано со безбедноста на афганистанскиот претседател, градењето на затворскиот комплекс во заливот Гуантанамо, собирањето на разузнавачки податоци во Ирак, уништувањето на посевите во Колумбија со управувањето со информатичките и комуникациските системи за превенција од напади на САД? Преку координација со националните сили на безбедноста, сите наведени задачи самостојно ги извршуваат приватните воени организации.*

**Клучни зборови:** *приватни воени организации, реформа на безбедносниот сектор, нови концепции на безбедноста, асиметрични војни, создавање на концепции на поопшти сили.*

## PHENOMENON OF THE "PRIVATE MILITARY COMPANIES": INEVITABLE COMPONENT IN 21-CENTURY CONFLICTS

**Abstract:** *What is common to security of Afghanistan President, building jail complex in Guantanamo bay, collection of inquiry data in Iraq, destruction of crops in Columbia and managing with informatics and communication systems to prevent attacks on USA? By coordination with national forces all mentioned tasks are independently conducted by private military organizations.*

**Key words:** *private military companies, security sector reform, new security concepts, asymmetrical warfare, building concept of total forces.*

**Вовед**

Истражувањето на овој труд се фокусира на услугите и понудувачите на услугите од приватниот сектор кои се развиле и профитирале како неизбежна компонента во сите аспекти на безбедноста во поново време. Во современото општество изучувањето и разбирањето на асиметричните војни<sup>1</sup> е незамисливо без истражување на феноменот на приватните воени организации. Иако се што е поврзано со областа на приватните воени организации е многу интересно и релативно ново во академските кругови, во трудот по пат на анализа критички ќе се истражуваат и обработуваат причините кои довеле до експанзивен развој и потребата за услуги од страна на приватните воени организации во жарнишните делови на светот. Останатите влијанија кои се поврзани со развојот на приватните воени организации ќе бидат површно обработени и преку приказ дополнително ќе се појасни сликата поврзана за подрачјето кое се анализира.

Приватизацијата на воениот позив е стар начин на работење познат уште и во постарата литература. Вооружените групи ги давале нивните услуги на оние кои можеле да ги платат. Феноменот на приватните воени организации не е нов, но тоа што е ново е потребата да се истражува е тоа што тие се составен дел на националната безбедност на многу држави во светот.

Феноменот на приватните воени организации не е географски поврзан ниту пак е специфичен само за едно подрачје<sup>2</sup>, но во трудот се настојува да се посочат оние што се основни на територијата на САД (делумно и во Велика Британија) и нивното дејствување во моменталните жарништа во светот, Ирак и Авганистан. Две причини се основни за изборот на ваквиот пристап: Првата е улогата на приватните воени организации основани во САД, кои предизвикуваат најмногу дебати за нивните активности на теренот и меѓусебната соработка со политичките елити во САД, додека втората причина е пишаниот и снимен материјал кој е достапен само од подрачјето на САД. САД и Велика Британија водат во развојот на приватниот сектор во кој ги вбројуваме и приватните воени организации, и ги поставуваат стандардите на ниво на глобално работење на овие организации. Посебен акцент во трудот е ставен на развојот на приватниот сектор, сместен во поширок контекст на еволуција на меѓународните односи, на објаснување на улогата на приватните воени организации и еволуцијата на индустријата со приказ преку објективот на промената на одбранбената парадигма во САД.

<sup>1</sup> Новите војни обично се нарекуваат асиметрични, а нив ги предизвикуваат асиметричните закани. Асиметрични закани, според Синиша Таталовиќ, се оние ситуации во кои државата или општеството во целина не е соочено со тешко вооружување и јака воена сила, туку напротив со неасиметрична закана која доаѓа од послаб противник, збир на луѓе или дури и од анонимни поединци. Овие закани немаат опасност да се претворат во голема конвенционална војна, но сепак се поголема опасност за националната и меѓународната безбедност (Таталовиќ 2007).

<sup>2</sup> Денес работењето на приватните воени организации е распространето во повеќе од 50 држави во светот на сите континенти, од кои се проценува дека 30 организации се основани во САД, околу 25 во Велика Британија, и по неколку во Јужноафриканската Република, Германија и Франција. Многу автори истакнуваат дека нивната бројка е многу поголема. Овој тренд се шири на просторот на поранешниот СССР.

### **Приватни безбедносни и воени организации и корпоративни организации**

Под приватен сектор кој е од важност за подрачјето кое се истражува, се подразбираат приватните воени организации, приватните безбедносни организации и корпоративните организации.<sup>3</sup> Според одредени тврдења тие се легално регистрирани и запишани во Регистарот на деловните субјекти при овластената институција во земјата во која се основани. Во достапната странска литература која се занимава со проучување на овој феномен за наведените фирми се користат различни термини како: Private Military Companies, Private Military and Security Companies, Private Security Companies, Private Security Providers, Private Military Firms i Private Contractors. Ангажманот на ваквите претпријатија е видлив во широкиот спектар на задачи кои се поврзани со војската, реконструкциските работи, развојот на воената и невоената технологија, како и нивната примена во националните значајни системи.

**Приватните безбедносни организации** се основаат за извршување на задачи во национални рамки, поради што нивната улога во меѓународното окружување е мала. Тактиката на постапување на приватните безбедносни организации е со дефанзивен карактер, поради поголемата ориентираност кон оперативното дејствување.

**Приватните воени организации** се фирми кои на пазарот нудат воени способности, најчесто основани во најразвиените земји во светот, каде има воспоставено национални темели, развиена мрежа на деловни контакти и центри за обука.<sup>4</sup> При давањето на своите услуги приватните воени организации користат воена опрема, воено оружје и воена тактика. Најчесто дејствуваат меѓународно и даваат широк спектар на безбедносни услуги во кризните делови на светот. Многу приватни воени организации даваат услуги од подрачјето на приватните безбедносни организации, но задачите со кои даваат воени услуги им се примарна дејност.<sup>5</sup> Според Carlos Ortiz приватните воени организации

<sup>3</sup> Во термиолошкото дефинирање на поимите потребно е да се нагласи дека при анализата не е земена предвид категоријата платеници (mercenaries), како и нивното дистанцирање при истражувањето на приватниот сектор во овој труд.

<sup>4</sup> Peter W. Singer денешните приватни воени организации ги нарекува корпоративна еволуција на средновековните платеници (документарен филм Shadow Company 07'103 ). или „војска на мокниот капитал“ (\*\*\*)Обзор 2007.).

<sup>5</sup> Разликата во типологијата на приватните безбедносни организации и приватните воени организации можеме да ја започнеме со домашниот безбедносен сектор во кој учествуваат и двете организации. Во домашниот безбедносен сектор двата вида организации даваат физичка и техничка заштита на правни и физички лица и се насочени кон лица кои се стремат на криминални работи (телохранители, аларми против крајби, патроли во претпријатијата), потоа заштита на деловни објекти (трговски центри, банки, спортски објекти) и владини институции (судови, аеродроми, школски институции). На домашен терен меѓу овие организации нема разлика во извршувањето на работите, а разликата започнува кога тие ќе се ангажираат во странство. Некои автори, како Сингер во типологијата не прват разлика помеѓу приватните безбедносни организации и приватните воени организации, односно сите нив ги нарекува под едно зедничко име приватни воени претпријатија (Private Military Firms) (Singer 2003.).

можат да бидат во различни облици и големини, но без оглед на тоа дали се независни понудувачи на услуги, произведувачи на некој концерн или постојка на некоја корпоративна организација, повеќето од нив се наоѓаат помеѓу два пола на спектарот на понудувачи на услуги, односно помеѓу „чисти“ приватни воени организации и корпоративни организации (Ortiz, 2007.) Kramer смета дека успешни приватни безбедносни и воени организации се инкорпорирани во големите конгломерати (корпоративни организации) (Kramer, 2007). Приватните воени организации може да се разгледуваат како ентитети во центарот на бројни преклопени сфери на деловни активности (Ortiz, 2007). Приватните воени организации најдобро ги дефинирала Imke-Ilse Drews, според која тоа се претпријатија кои нудат воени способности кои традиционално ги обезбедуваат регуларните воени сили. Воените способности кои се од особена важност во овој случај се можностите и изведувањата на борбени операции, обезбедување на воени совети и обуки, одржување на систем на вооружување, собирање и анализа на разузнавачки информации, како и логистичка поддршка на регуларните воени сили (Drews, 2007.).

**Корпоративните организации** се мултидисциплинарни и најчесто интернационални претпријатија со широк спектар на дејствување, кои покрај својата примарна работа се одлучуваат да нудат и услуги на воениот сектор со цел да го прошират своето работење. Ваквите претпријатија ги класифицираме како корпоративни организации кои го помагаат воениот сектор. Многу вакви претпријатија во литературата се оквалификувале како приватни воени организации, но тие во потполност не се приватни воени организации, туку поседуваат одредени способности и ги нудат своите услуги само како дел од својот широк спектар на сопствени можности. Поради тоа, категоријата приватни воени организации неточно е раширена и во неа се вброени сите услуги кои ги даваат и приватните воени организации и корпоративните организации (Ortiz, 2007.). Спектарот на дејствување на корпоративните организации е мултидисциплинарен и повеќе пати поширок од дејствувањето на приватните воени организации, поради што не може да се вбројат во иста категорија, иако во давањето услуги во безбедносниот сектор се користат со истата методологија на работење и дејствување. Корпоративните организации со помагањето на воениот сектор се одлучуваат на создавање на сопствени приватните воени организации или ги преземаат постојните заради дополнување на сопствените ресурси.<sup>6</sup> Ширината на дејствување на корпоративните организации главно е стратегиско и повремено со тактички карактер, додека главен белег на нивното работење е помагање на целите на мисиите со неагресивен пристап и средства.

<sup>6</sup> Пат во друг правец во кој приватните воени организации за свои потреби можат да основаат големи меѓународни корпоративни организации е неостварлив.

Не е можно да се повлече линија која ќе ги подели приватните воени организации и корпоративните организации. Не е можно да се разграничи каде завршуваат приватните воени организации, а каде почнуваат корпоративните организации. Потребно е да се нагласи дека корпоративните организации имаат значајно поголем бизнис од приватните воени организации, а нивниот меѓусебен однос е испреплетен состав на вредности и работи. Фокус на нашето истражување се приватните воени организации, а со самото тоа и истражувањето на корпоративните организации е неизбежна компонента. Дејствувањето на приватните воени организации е широко распространето и во многу сегменти е неизбежен дел на националната и глобалната безбедност.<sup>7</sup> Инкорпорираноста на ваквите претпријатија во безбедносната архитектура се протега од развојот на поединечни сектори во рамките на концептот C4ISR<sup>8</sup> па сè до истражување на затворениците во злогласниот Abu Ghraibu, од развојот на најсовремената технологија и нејзина имплементација во национално значајни системи<sup>9</sup>, до изведување на оперативни задачи во кризните подрачја на светот кои се сметаат за нелегални, па со тоа и несоодветни за регуларните сили. На примерите од следните неколку размислувања може да видиме до која мера приватните воени организации се инволвирани во состав на безбедносната политика на САД.

Според DynCorp во Колумбија приватните воени организации се корисен алат за САД во спроведувањето на безбедносната политика кои не се во согласност со меѓународното право (Kramer, 2007). Bernd McConnel, како заменик на помошникот на министерот на одбрана на САД во своето интервју<sup>10</sup> со Deborah Avant вели дека МПРИ не е приватна организација, туку продолжување на владата на САД (Avant, 2005). Исто така Avant ја пренесува и изјавата на Kevin Cunningham, вработен во Управата на воената школа на војската на САД, дека САД не може да оди во војна без приватните воени организации. (Avant, 2005).

---

<sup>7</sup> Компанијата ArmorGroup е ангажирана од страна на британската влада да го врши обезбедувањето на нејзините амбасади низ целиот свет, исто како што истата работа ја извршува DynCorp за владата на САД. Приватните организации стануваат значајни и на подрачјето за заштита на населението од нуклеарно, хемиско и биолошко оружје (Ballard 2007). MPRI е една од најголемите и најпочитувани приватно-воени организации, која има на располагање 12.500 пензионирани војници со големи способности, кои можат да се активираат за извршување од нуклеарни операции, па се до напади на подморници (Yeoman 2003).

<sup>8</sup> C4ISR - Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance - воена кратенка за командување, контрола, информатичка опрема, разузнавање, надгледување и извидување.

<sup>9</sup> DynCorp за потребите на ФБИ изградил информатичка мрежа - Trilogy. Групи на приватни воени организации меѓу кои и DynCorp информатичкиот систем ги увезуваат американските амбасади за да се грижат за бежичните телефонски системи за итни случаи на владата на САД (Ballard 2007).

<sup>10</sup> Интервјуто е направено 14 декември 1999 година

### Класификација на приватните воени организации

Приватните воени организации дејствуваат во малите советодавни фирми и во големите транснационални корпорации кои обезбедуваат логистичка поддршка, потоа изнајмуваат борбени хеликоптери, обезбедуваат сили за борбени дејствија и ги даваат сите видови услуги при помагањето на борбените операции. Бидејќи не постојат приватни воени организации кои генерално се специјализирани само за одредени задачи, туку спектарот на услугите кои ги нудат се испреплетени во зависност од побарувањето на пазарот и способностите на приватните воени организации да се прилагодат на пазарните потреби, можеме да ги анализираме според активностите на дејствување, а тоа се: директна соработка, обука, логистичка поддршка и услужни работи, советодавни услуги, стратегиски и административни експертизи и разузнавачки активности.

**Директната соработка** како активност се спроведува на предната страна на борбата. Постојат фирми кои тесно се специјализирани за давање услуги од воен тип (Blackwater, Executive Outcomes, Sandline, Kroll, Triple Canopy, Control Risks, ArmorGroup, Aegis). За овие фирми и за нивната ангажираност се води најмногу полемика во сите расправи кои вклучуваат ангажман на приватните воени организации во доскорешните воени работи. Причина е во тоа што ваквите фирми обезбедуваат тактички воени можности во подрачјата на војување. Додека, едни автори сметаат дека приватните воени организации денес не може да се поврзат со директната соработка во борбените активности (Kramer, 2007), други мислат дека тие активно соработуваат во борбите (Drews, 2007), (Scahill, 2007).<sup>11</sup> Офанзивните работи со кои приватните воени организации се занимаваат во овој сегмент се: обезбедување на ВИП личности, секојдневна заштита на високо позиционирани лица, обезбедување на доставни конвои и дистрибуција на хуманитарна помош, соработка со владини сили за спречување на трговијата со наркотици и уништување на посевите со мак (Авганистан) и кока (Колумбија). Дефанзивните задачи во критичните жаришта се обезбедување на важни институции, воени инсталации, заштита на критична инфраструктура, одржување на значајни системи како и помош на борбените операции.

**Обуката** е значајна активност на приватните воени организации (Blackwater, DynCorp, MPRI, Executive Outcomes, DFI International, Logicon, Vinnell). Делумно е тоа така затоа што со реконструирање на воениот состав дошло до губење на

<sup>11</sup> Следниве приватни воени организации учествувале во борбените дејствија во: Executive Outcomes во Ангола и Сиера Леоне, Sandline во Сиера Леоне, како и Blackwater во Ирак. Иако во минатото активностите на фирмите Executive Outcomes и Sandline во наведените земји станаа „легендарен“ пример на директното учество во борбените активности, безбедносната тактика на Бремер (во текот на 2000/2004.) применувана од страна на припадниците на Blackwater во Ирак, користењето на оружје со голема огнена моќ и борбени хеликоптери, борбата против бунтовниците е сè друго само не негација на директното учество на приватните воени организации во директните судири.



одредени воени полигони и способности, па обуката на војниците недостасувала. Приватното претприемаштво за краток период успешно реагирало на настанатата ситуација на трансформација и реконструкција на вооружените сили, и тоа ги поттикнало да развијат врвни воени полигони и концепт на обука и тренинг на војската и полицијата.<sup>12</sup> Покрај тоа, приватните воени организации пружаат и обука и тренинг на многу вооружени сили на одредени заинтересирани држави<sup>13</sup> кои учествуваат во сегментот на обнова на безбедносниот сектор во Авганистан и Ирак.<sup>14</sup>

**Логистичка поддршка и услужни дејствија** се активности со кои се занимаваат најголем број од приватните воени организации (Halliburton, KBR, SAIC) и претставуваат подрачје кое носи најмногу приходи. Логистички услуги и услужни работи се градење на кампови и нивно одржување, приготвување на храна, прочистување на вода, доставување на хуманитарна помош, производи и гориво, одржување и управување со информатички, борбени и комуникациски системи. Покрај наведените активности, приватните воени организации се занимаваат и со одржување на софистицирани системи на вооружување на воени авиони, како што се Б-2 бомбаредери, Ф-117 невидлив ловец, Апачи хеликоптери, КЦ-10 авиони за полнење на гориво „воздух-воздух“, У-2 извиднички авиони и беспилотни извиднички авиони Global Hawk (Yeoman, 2003.). Приватните воени организации денес обезбедуваат помош при секој ангажман на трупите на САД (Schreier и Caparini, 2005.) Покрај вооружените сили на САД, и организацијата на ООН сè повеќе своите активности ги извршува со помош од приватните воени организации. Организацијата на ООН нема сопствени сили и во потполност зависи од доделените капацитети од своите членки, и често од прагматички причини за остварување на сопствените цели прима услуги и соработува со корпоративните организации и приватните воени организации.<sup>15</sup>

<sup>12</sup> Моментално Blackwater е еден од најактуелните примери за обука на американските сили која ја спроведуваат приватните воени организации, на чии полигони во Северна Каролина се спроведува обука на припадниците на морнаричката пешадија на САД за противтерористичка борба во одредени делови на светот. Пресуден момент кој довел за подигнување на една од најмоќните приватно воени организации на светот, Blackwater, е нападот на американскиот воен брод USS Cole во Јемен во 2000 година од страна на терористите. Со воените анализи кои следеле после нападот, покрај другото е утврдено дека маринците на бродот пред да бидат упатени во мисија немале противтерористичка обука и обука за ракување на оружјето кое го користат. Набрзо после тоа Blackwater ја добил првата работа во спроведување на безбедноста на припадниците на војската на САД.

<sup>13</sup> Приватните воени организации се лиценцирани од страна на State Department и склучуваат договори за обука на војниците и за реорганизација на воените системи со владите на Нигерија, Бугарија, Тајван и Екваторијална Гвинеја (Seoman, 2003.). Ист е примерот и со MPRI кој имал голема улога во Хрватска, Босна и Херцеговина, Бугарија и многу други држави.

<sup>14</sup> DynCorp 2 Vinnell доби главна улога во воспоставувањето на новата ирачка војска. (Avant, 2005.).

<sup>15</sup> Сите мултинационални мировни операции спроведени од страна на ООН од 1990 година ги вклучувала приватните воени организации при спроведување на операциите (Avant, 2005.).

**Советодавните услуги, стратегиски и административни експертизи** се едни од најсилните подрачја на активности на приватните воени организации (MPRI, DynCorp, Vinnell). Работењето во ова подрачје помага за развој на доктрини и стратегиски документи, анализа и стручна обработка на областите кои се од национален интерес, како и во давањето на одредени препораки. На меѓународен план се ангажираат со посредство на своите највисоки тела (State Department и Pentagon) во многу држави преку еден широк спектар на задачи. Дополнително подрачје на дејствување се реформите на безбедносниот сектор во земјите во транзиција, како и задачи во процесот на стабилизација и реконструкција после интервенции (пр. Авганистан и Ирак).

**Разузнавачките активности** се врв на пирамидата на услугите кои ги даваат корпоративните организации и приватните воени организации (Titan, SAGI). Разузнавачките активности се посебно ризична и осетлива компонента на мозаикот од односи помеѓу воените сили (Pentagon) - цивилната структура на власта (State Department, Министерство за одбрана) - приватни организации. Приватните воени организации кои даваат разузнавачки услуги за извршување на своите задачи ангажираат поранешни разузнавачи и аналитичари од владините агенции и приватните корпорации.<sup>16</sup> Нивните активности се движат од разузнавачко, сателитско и воздушно извидување, фотографско прикажување и толкување, разузнавачки анализи на собраните податоци, па сè до психолошко и информатичко војување. Денешната нераскинлива врска помеѓу САД и приватните воени организации во овој сегмент е видлива преку тоа што обработката на националните вредни информации се доделени надвор од институционалните елементи.<sup>17</sup>

### **Причини за појавување на приватните воени организации**

Втората половина на XX и на почетокот на XXI век е периодот кој е обележан со брзи промени кои неповратно го сменија светот. Промените настанаа во научната, стратегиска, политичката, правната, економската и

<sup>16</sup> Често во своето дејствување се користат со респресивна практика. Најзвучен пример е скандалот со мачењето и злоставувањето на затворениците во затворот Abu Graib. Овој настан ги запрепасти луѓето ширум светот и го зголеми интересот за активностите на приватните воени организации, како и за нивните разузнавачки и истражувачки работи. Бројот на припадниците на приватните воени организации кои се вмешани во случајот не е познат, но минимум 37 испитувачи од ваквите претпријатија работеле во тој затвор (Isenberg, 2006.).

<sup>17</sup> Многу добар пример за вакво работење може да се види кај концептот на разузнавачко прибирање и обработка на информации, наречен "Total Intelligence Solutions", кој го лансирале Cofer Black и Robert Richer 2007 година. Концептот, според методологија на разузнавачко прибирање на информации и аналитички вештини на оперативците на ЦИА, се дава на оние кои се во можност да ги платат ваквите услуги. Cofer Black- моментално потпретседател на компанијата Blackwater, човек со икуство од 28 години во управата на ЦИА, ја завршил својата кариера во ЦИА како директор на противтерористичкиот центар на ЦИА. Robert Richer - поранешен помошен заменик на директор за операции во ЦИА.

социјалната димензија. Овој период го обележуваат неколку случувања и процеси кои се значајни за појавата на приватните воени организации. Причините за појава на приватните воени организации може да ги поделиме на директни причини за нивната појава и на причини кои доаѓаат како резултат на широкиот спектар на општествените промени. Три директни причини може да се издвојат и се карактеризираат како случувања кои овозможиле создавање на приватните воени организации.

### Научно-стратегиски причини

Во корелација со другите причини за настанување на приватните воени организации, научно-стратегиските причини придонесуваат за изразување на феноменот. После Втората светска војна продолжува научната заинтересираност на западните сили за контрола и надгледување на значајните подрачја во светот, особено на изворите на стратегиските енергенси во XX и XXI век за нафтата. После Втората светска војна ценатрот на глобална моќ се премести од Велика Британија во САД, а новиот светски лидер ја продолжува контролата на Блискиот Исток, која претходно ја правела Британците. Колку и да е важно надгледувањето и управувањето со изворите на нафтата, подеднакво е важна и контролата на патиштата на дистрибуција на нафтата. Нафтата била предводник на глобализацијата, а поврзаноста меѓу нафтата и политиката е темел на глобалната моќ (Деканиќ 2007.) Директна последица на воените операции за време на Заливската војна (1991) е разместување на голем број на американските сили во Саудиска Арабија и преземањето на одговорност на САД за сигурност на нафтените патишта.<sup>18</sup> Денес после окупацијата на Ирак, како резултат на операцијата Iraqi Freedom во 2003 година, со влијанието во Саудиска Арабија, Кувајт, Соединетите Арапски Емирати и Катар, САД ја обезбеди контролата над повеќе од 50% од светските резерви на нафта. За да се контролира широкото и нестабилно подрачје на Блискиот исток, силите на САД не биле доволни, па затоа било потребно да се пронајдат партнери за извршување на активностите. Ваквиот амбициозен план на САД нема да може да се спроведе без помошта од приватниот сектор. Политичката елита на САД се определила со давањето на одредени работи на приватни компании за да го намали јазот помеѓу стратегиските цели и пренапрегнатите можности. На тој начин корпоративните организации и приватните воени организации кои биле подготвени да ја следат политиката на САД во тоа подрачје добиле договори со големи вредности, најчесто без конкуренција, односно во рамката на "cost-plus3."<sup>19</sup>

<sup>18</sup> Војната во Заливот покажа дека нафтата и контролата над поголемиот дел од Блискиот Исток е најважна стратешка цел на САД (Деканиќ 2007).

<sup>19</sup> "Cost-plus3" договорите им овозможуваат на претпријатијата со што поголема потрошувачка на одобрени средства да остварат поголема заработка.

### Политичко-правни причини

Во минатото државите беа главни носители на сите активности на меѓународен план и единствени субјекти во меѓународното право кои имаа ексклузивното право на употреба на сила. На почетокот на XX век се појавија и други носители<sup>20</sup> кои почнаа да влијаат на меѓународните случувања, со што државите престанаа да бидат единствени субјекти (Вукадиновиќ, 2004). Под влијание на неолибералните движења, државите го губат монополот на многу подрачја и постепено ја губат контролата над ресурсите со кои можат да располагаат. Прашањата поврзани со националната одбрана и безбедност стануваат депривелегирани права на државата, како што се претходно препуштениите права на контрола на меѓународната трговија и финансии. Безбедноста која беше формирана врз основа на воениот фактор стана зависна од процесите кои се случуваат во сите сфери на општеството и доаѓа до важно намалување на воената димензија во рамките на националната безбедност, а се зголемува улогата на другите служби (полицијата, разузнавачките агенции, системите за заштита на населението). Бидејќи јавните сили за безбедност немаат доволно луѓе, ресурси и можности за преземање на бараните задачи кои се над нивните основни функции, се отвори широко подрачје и нова димензија за вклучување на приватниот сектор во областа на безбедноста. Резултат на ваквите движења е побарувачката за нови концепти на безбедност. Редефинирањето на безбедноста е нужност бидејќи сите држави како носители на безбедноста одлучиле оваа област да ја препуштат на пазарот, односно да се најдат внатрешни и надворешни партнери во спроведувањето на безбедноста.<sup>21</sup> Пред лидерите на светскиот мир и војна се поставува барањето за изнаоѓање на други можности за да го продолжат своето дејствување кон своите глобални цели, но со изменети средства. Во тие настојувања корпоративните организации и приватните воени организации стануваат главна потпора во исполнувањето на поставените цели.

Постојат неколку меѓусебно испреплетени односи кои треба да се истакнат за да се прикаже односот меѓу политичките елити и приватните воени организации. Сите наведени процеси се од големо значење за да се препознае начинот како безбедноста се промени и стана производ со кој може да се тргува.

**Трансформација на вооружените сили** е многу важен сегмент за развојот на приватните воени организации. Со промената на улогата на државата на

<sup>20</sup> Тоа се меѓународни владини и невладини организации, политички движења со меѓународен карактер, мултинационални компании, цркви и религиски движења, групи луѓе и поединци.

<sup>21</sup> Со издвојување на само еден статистички податок можеме да ја потврдиме претходната теза. Помеѓу 1994 и 2002 година Министерството за одбрана на САД склучило повеќе од 3000 договори за извршување на работи поврзани со безбедносни прашања, со приватни организации во вредност од приближно 300 милјарди долари. Ваков експоненцијален пораст е индикативен показател како главната глобална сила гледа на приватизацијата - особено на подрачјето на националната безбедност (Ballard, 2007.).

подрачјето на безбедносниот сектор дојде до промена и на улогата на вооружените сили, како досегашен чувар за заштита на суверенитетот и безбедноста.<sup>22</sup> Со завршувањето на Студената војна, политичките одлуки за вооружените сили на сите земји се редуцирани како за функциите на нивните задачи, така и за персоналот, но многу политички елити ја пропуштија потребата од брзо концептуално прилагодување на вооружените сили со новите безбедносни услови, поради инертноста на системите во управувањето и политичкото нереагирање на промените. Улогата на вооружените сили неповратно се промени, се бара нивно намалување, концептуално се трансформираат во мали, стручни и мобилни единици, се насочуваат кон хуманитарни активности и инетрвенции во странство.<sup>23</sup> Потребата за редефинирање на делокругот на работа на вооружените сили и описот на нивните задачи во целина најмногу доаѓа до израз кај нивните меѓународни дејствувања. Со сè поголемата географска распространетост на воените операции по светот, се појави потребата одредени функции на вооружените сили, поради неможноста да се спроведат, да се понудат на приватни организации кои ќе можат да ги исполнат барањата. Воените системи, најпрво на САД, биле и сè уште се понапрегнати поради геостратешките амбиции, финансиските можности, достапноста на воени сили и јавното мислење во земјата, кое се користи за исполнување на политички цели. Поради тоа тие се потпираат кон соработка со приватниот сектор. Структурните трансформации на вооружените сили и потпирањето на пазарната основа имаа големо значење за развојот и експанзијата на корпоративните организации и приватните воени организации. Постепено доаѓа до раздвојување на оние функции од воениот сектор кои не се пресудни за директно борбено дејствување (non-core function) и тие се препуштаат на приватниот сектор.<sup>24</sup>

**Пријателства и лобирањето** се значаен алат за меѓусебно комуницирање меѓу приватните воени организации и политичките елити. Приватните воени организации и корпоративните организации во САД за потребите за заедничко настапување и дејствување во 2001 година основале структурна организација The

<sup>22</sup> Според Антон Гризолд границата помеѓу типичните воени задачи поврзани со внатрешната безбедност, правниот поредок и обезбедувањето на безбедноста на сите граници е сè помалку очигледна. Можеме да бидеме уверени дека класичното разбирање на вооружените сили, пописот на нивите традиционални задачи, нивната организираност и доктрина на употреба мора силно да се промени, ако државите и меѓународната заедница сакаат делотворно да се соочат со комплексните закани по безбедноста (Grizold, 2006.).

<sup>23</sup> Ваквото прилагодување на вооружените сили треба да биде проследено со парламентарни измени на нормативното законодавство.

<sup>24</sup> Покрај досега наведеното, изградбата на модел за едукација на војската и полицијата се силна причина за зголемена потреба од приватен сектор. Приватните воени организации со обуката на силите на САД и многу меѓународните сили за безбедност градат полигони и спроведуваат обуки кои војските и јавните служби ги немаат.

International Peace Operations Association (IPOA) со помош на која лобираат кај највисоките структури на моќ во САД (Kongres, Senat, State Department, Pentagon). За лобирање во Конгресот и во Пентагон се користат услугите на пензионирани високи членови на американската војска и професионални лобисти и на тој начин дејствуваат на безбедносната политика на владата. Само во 2001 година 10 приватни воени организации во САД потрошиле 32 милиони долари на лобирање во Вашингтон (Yeoman, 2003.). Расположливите финансиски средства за лобирање и донациите во комбинација со личните врски им даваат на приватните воени организации висок степен на влијание дури и во поглед на стандардите во Вашингтон.

**Преминување на високи членови во редовите на приватните воени организации** или примерите дека воените членови формираат приватните воени организации е следната поврзаност помеѓу приватните воени организации и политичките елити (МПРИ е формирано од осум пензионирани високи членови на војската на САД, Blackwater го формира поранешен морнарски специјалец Eric Prince во 1996 година). Ова доведува до тоа дека одделни приватни воени организации во своите делови имаат повеќе генерали од американската војска отколку Пентагон сам.<sup>25</sup>

**Донациите за кампањи** се поврзани со пријателствата и лобирањето. Според истражувањето на весникот Mother Jones од 1999 година, 17 најдобри приватни воени организации во САД донирале 12.4 милиони долари за конгресните и претседателските кампањи (Yeoman, 2003.).

**Влијание на жртвите** на националната свест е голема препрека во остварувањето на политичките цели по воен пат со регуларните сили. Со ангажирање на приватните воени организации чии вработени на теренот ги извршуваат истите задачи како и припадниците на војската на САД се избегнува медиумското алармирање за жртвите.<sup>26</sup> Приватните воени организации не

<sup>25</sup> Во остварувањето на што поповолни и подносливи работи наведените организации сè повеќе навлегуваат во судир со интересите, понудувајќи на високо рангираните воени членови и државни службеници можност за вработување на високо профитни менаџерски функции во свои рамки. Овој тренд првенствено е познат во САД, каде е присутна константна кружна флукуација на владејачката елита, која се именува на раководни позиции во приватните корпорации, владини институции и воената индустрија. Најдобар пример за тоа е моменталниот потпретседател на САД, Dick Cheney (министер за одбрана од 1989 до 1996, потоа претседател и извршен директор на Halliburton од 1995 до 2000, и потпретседател на САД од 2001 - во тек).

<sup>26</sup> Иако до егзактни показатели за бројот на жртвите во Ирак од практични причини е скоро невозможно да се дојде, постојат неколку извори кои можат да се сметаат за релевантни во тој сегмент. Според полугодишниот извештај од јануари 2008 на генералниот инспектор на Министерството за одбрана на САД за реконструкциските работи во Ирак (SIGIR), кој е испратен до Конгресот, видливо е дека бројот на цивилните жртви на корпоративните организации, вработени на работи за реконструкција од почетокот на операцијата Iraq Freedom до денес е 1.123 мртви од кои 242 се државјани на САД (SIGIR, 2008.). Иако спомнатите бројки се високи, преовладува мислењето дека тие сè уште повисоки. За ова време според службените статистички податоци бројот на настраданите американски војници до крајот на јануари 2008 година изнесува 3.941 погинат, а 28.938 ранети војници, додека се проценува дека бројот на ранети војници е помеѓу 23.000 и 100.000 (ANTIWAR.COM). Проценката за бројот на жртви од страна на Ирак од почетокот на нападот до денес е 1.168.058 мртви (www.justforeignpolicy.com) кои загинале од различни причини.

објавуваат кога нивните вработени страдаат и со договори се оградуваат од какви било можности за надомест на штетата на семејствата на погинатите. Но кога ќе настрада некој регуларен војник, државата е должна на семејството на настраданиот да исплати голема отштета и да го закопа со високи воени почести. Приватните воени организации за своја одбрана од вакви и други тужби ангажираат најдобри и воедно најскапи адвокатски уреди во САД.

Правната рамка која ги регулира приватните воени организации може да се разгледува на национално и на меѓународно ниво. На национален план, во развиените земји очигледно е дека недостасуваат институционални можности за следење на развојот на ваквите организации за ова подрачје нормативно да се уреди.<sup>27</sup> Кај земјите во развој тешко е да се очекува дека оваа област може да се уреди, бидејќи земјите најпрво се судираат со проблемот за изградба на државата и институциите со широкиот распон на државните функции кои треба да се исполнат. Земјите во развој се борат со способноста за задоволување на основните општествени потреби: ред и поредок, безбедност, законитост и раст на економијата. Тешко е да се очекува дека овие земји можат адекватно да го регулираат делокругот на работење на приватните воени организации. Меѓународното уредување во областа на работењето на приватните воени организации е уште потешко да се спроведе. Не постои меѓународно законодавство кое во потполност или пак во најголем дел ќе ги регулира прашањата поврзани со приватните воени организации и начелата на нивното дејствување, бидејќи не постои ниту консензус меѓу најсилните држави во светот за регулирање на оваа област. Меѓународните резолуции кои постојат се однесуваат на платениците, но бидејќи платениците и приватните воени организации се две различни категории, примената на тие резолуции не е можна за приватните воени организации. Моментално не се воспоставени меѓународни стандарди кои се однесуваат на легитимноста на нивното работење, ниту какви било класификации на можностите за извршување на одредени работи.<sup>28</sup>

<sup>27</sup> За поблиску да објасниме ќе се послужиме со два примера. Во првиот пример, помина повеќе од четири години од кога британската влада го создала Green Paper во кој се истакнати опасностите и предизвиците од приватните воени организации, но и покрај тоа ништо не се направило во поглед на регулација на нивните операции (Dearden i Mathieu, 2006.). Во другиот пример, кој се однесува на САД, Сенатот на САД на 16 јуни 2004 ГОДИНА го одби предлогот на Демократската партија да се воспостават казни за корпоративните организации и приватните воени организации за кои ќе се утврди дека наплатувале превисоки цени за услугите, како и да се забранат приватни истражувачи во воените истраги (Hulse, 2004.) Состојбата не се променила и покрај тоа што до гласањето во Сенатот, а и после тоа се утврдени бројни неправилности кои ги направиле припадниците на приватните воени организации, како што се: пренаплатување на услугите, злоставување и мачење на затворениците, злоставување и силување на жени, пререње на пари, убиства, кршење на човечките права и друго.

<sup>28</sup> Поимот приватни воени организации (Private Military Companies) не постои во рамките на ниту еден меѓународен нормативен акт или конвенција (Shreier i Caparini, 2005.).

Прашањето на легитимност за употреба на сила е подрачје за кое се кршат многу копја. За разлика од воените сили кои во воените операции имаат општествено оправдување за употреба на сила, за приватните воени организации да употребат огнено оружје постои одредена нормативна рамка, но не и според меѓународните конвенции и резолуции, односно со еднострано доделени одобренија, што наведува на постоење многу контраверзии.<sup>29</sup> Исто така не постои регулатива за дозволено вооружување, потребата за обука и вештини, кои како организации и како поединци треба да ги поседуваат.

### Социјално-економски причини

Во овој сегмент многу фактори влијаат на развојот на индустријата на корпоративните и приватните воени организации. Законот на понуда и побарувачка го помага настанувањето и прогресивниот развој на ваквите организации и разновидноста на нивните услуги. Со светскиот тренд на намалување на средствата за вооружените сили, се настојува дополнително да се рационализираат трошоците на вооружените сили, па со ориентираност кон пазарот одредени работи се понудуваат на приватните претпријатија. Доаѓа до издвојување на оние функции на вооружените сили кои не се пресудни за директно борбено дејствување (non-core function) и на тој начин се намалуваат вкупните финансиски средства кои се издвојуваат за воени потреби.<sup>30</sup> Според пензионираниот генерал и претседател на Институтот за логистички менаџмент, Bill Tuttleu, учеството на цивилните претпријатија можат да ги намалат трошоците за 20% (Chalink, 2001.), пренесува Ballard (Ballard, 2007.). Вработените во Пентагон истакнуваат дека ангажирањето на приватни претпријатија како што е Halliburton, е поради тоа што тие се побрзи и поефтини од војската (Yeoman, 2003.). Наведените изјави може да се разгледуваат како размислувања дека

<sup>29</sup> После инцидентот кој се случи на 16 септември 2007 во кој припадниците на Blackwater за време на обезбедување на претставниците на USAID во сунитскиот дел во Багдад, во проценката дека тие се загрозувани убија десет цивили и употребила повеќе огнена моќ за да се одбранат. Реагирајќи на овој инцидент премиерот на Ирак, Nouri al-Maliki им забрани на Blackwater да работат и јавно побара од компанијата веднаш да го напушти Ирак. Овој инцидент е само еден од многуте. Одредени членови на владата на Ирак побарале да се забрани работењето на компанијата Blackwater и компанијата да го напушти Ирак. Тие побарале и промена на наредбите на Коалициската привремена власт која е уште на власт од 2004 година, а е донесена од тогашниот управител на Ирак, Paul Bremer, 2 Condoleezza Rice одлуката за забрана на работа на Blackwater е повлечена. Ваков имунитет е апсурден поради фактот што американските војници за своите евентуални недела во Ирак одговараат пред американските воени судови, па таму завршиле до сега 64, а припадниците на Blackwater не одговараат ниту во Ирак ниту во САД, бидејќи таму не им се суди на оние кои направиле нешто надвор од територијата на САД (\*\*Nacional 2007.). Скоро иста ситуација се случила на територијата на Авганистан каде припадниците на DynCorp со години го обезбедуваат претседателот Карзаи и со тоа се изземени од сите можни прогони за евентуално направени казни дела.

<sup>30</sup> Исклучок се САД и уште неколку земји (кои не се важни во ова посматрање) кои прогресивно ги зголемуваат трошоците за вооружените сили.



ангажирањето на корпоративните организации и приватните воени организации се поисплатливи за државата, бидејќи правните субјекти кои се специјализирани за одредени видови услуги се долгорочно продуктивни. Иако претставниците на воените и политичките структури во САД ја истакнуваат економската исплатливост како важен услов за ангажирање на приватните воени организации и корпоративните организации, сепак тоа зависи од тоа кој го разгледува тоа. Што се однесува до корпоративните организации и приватните воени организации, за нив секоја работа е повеќе од исплатлива.<sup>31</sup> За САД ангажирањето на приватни претпријатија на краток рок можеби е поефтин, но прашање е дали на долг рок е исплатливо. Додека од една страна се наоѓаат намалените трошоци за регрутација, обука, тренинг и опремување, плати и бенефиции, осигурување и пензионирање за воениот состав, од друга страна е пет пати повисока заработката на корпоративните војници во однос на редовните војници, потоа големи "cost-plus" договори за ангажирање на претпријатија и политичка одговорност на работодавачите за делата кои ги прави работодавачот.

Покрај значајната улога која корпоративните организации и приватните воени организации ја имаат при извршување на реконструкциските работи, ниту State Department, ниту Министерството за одбрана на САД, а ниту УСАИД немаат потполни податоци за трошоците кои настануваат за плаќање на корпоративните организации (\*\*Rebuilding Iraq, 2005.). Singer вели дека прометот на пари во индустријата кои се поврзуваат со приватните воени организации е над 100 милијарди долари годишно.<sup>32</sup> Истиот износ го наведува и истражувачкиот новинар Berry Yeoman, кој тврди дека најголемиот број од овие средства оди кај фирмите Halliburton, DynCorp, Lockheed Martin i Raytheon (Yeoman 2003.).

Важно е да се издвои и причината како што е намалување на општите социјални, економски и здравствени права на граѓаните како тренд во речиси сите земји во светот во последниве неколку децении, што влијаело и на вооружените сили. Бидејќи вооружените сили генерално го отсликуваат општеството на кое му служат, сите намалувања на граѓанските права се одразуваат и на воените системи. Воената струка пополека станува непривлечна и неисплатлива, па многу од воениот состав се насочуваат кон други можности за заработка и остварување на кариера. Со завршувањето на Студената војна до израз доаѓа социјалниот момент за многу поранешни припадници на вооружените сили. Со престанување на потребата од гломазен воен апарат голем број на припадници на вооружените сили, а најмногу од припадниците на

<sup>31</sup> Blackwater во 2003 година доби работа за обезбедување на претставникот на САД, Paul Bremer во Ирак, управувач со сите процеси во Ирак, па компанијата за 11 месеци работа имала приход од 320 милиони долари (\*\*Obzor).

<sup>32</sup> Документарен филм "Shadow Company" (20'10" ), Nikola Bièaniè (2007.)

специјалните единици останаа без работа. Проценките на вишок војници се движат околу 7 милиони војници (Shreier и Caparini, 2005). После губењето на работата голем дел од нив сака да го работи она за што се најдобри, а тоа е воената струка. Таа можност им се отворила кај приватните воени организации служејќи на интересите на големиот капитал, за разлика од служење во регуларните вооружени сили. Забележан е голем проблем кај војската на САД и на Велика Британија, каде припадниците на елитните единици ги напуштаат своите состави за да се приклучат на приватните воени организации за плата од 500 до 1000 долари на ден и каде годишно може да заработат најмалку пет пати повеќе од редовната работа.<sup>33</sup> Втора социјална категорија се авантуристите кои сакаат поразличен начин на живот, надвор од рамката која ја поставува општеството и земјата во која живеат. Тие се приклучуваат на приватните воени организации за да остварат некои свои желби и да уживаат во слободата како што тие ја перцепираат, иако тоа може да биде и смртоносно. Трета категорија се поединци кои едноставно немаат друга можност, па ова вработување им е душност, бегане од еден облик на неприфатлив свет во некој друг, можеби поопасен, но со повеќе можности.

### Заклучок

Од елаборираните причини за настанување на приватните воени организации прикажани преку директните влијанија, кои доаѓаат како резултат на широкиот спектар на општествени промени, за експлозија на нивниот развој дополнително се заслужни и испреплетените интереси на политичките елити на САД и приватниот сектор за остварување на геостратежиските и геополитичките глобални цели. Исто така, поврзаноста на крупниот капитал и воената индустрија е значајна за развојот на индустријата на приватниот сектор поради можноста за негово користење како помош на легитимните сили на теренот. (US State Department i Pentagon).

Односот помеѓу политичката елита и приватните воени организации можеме да го разгледуваме низ призмата на функционална употреба на таквите претпријатија,

<sup>33</sup> Војската на САД се спротивставува на ова на два начина. Првиот начин, специјалните единици се ориентираат на особено млади луѓе кои се способни на сложени обуки, преместувања по светот и престој во различни задачи. По пат на природен одлив и селекција повеќето од овие млади луѓе во своите триесетти години ја напуштаат војската и се одлучуваат на алтернативни занимања, најчесто како обезбедувачи или војници во приватни воени организации. Тука е видлива улогата „ловци на глави“ на приватните воени организации, кои само треба да го истражат пазарот и многу лесно да добијат способни воени специјалци во најдобри години. Втор начин е ограничување на преоѓањето на војниците по пат на програмата "stop loss", со која се настојува да се задржи кадарот во единиците. Од друга страна Британците кои се среќаваат со истиот проблем одлучиле наведените проблеми да ги решат на начин со кој на своите војници им овозможуваат да го замрзнат својот статус до една година за кое време повеќето војници се одлучуваат да побараат среќа во подобро платен ангажман кај приватните воени организации. Во тој период можноста за заработка им е повеќе од пет пати поголема од редовната плата, па после завршувањето на едногодишното отсуство повеќето од нив се враќаат на својат редовна работа во регуларните единици.

политичката одговорност за нивното ангажирање, како и социјалната осетливост за нивните направени дела. Воопшто не е спорно и никој не го доведува во прашање тоа дека приватните воени организации апсолутно се во служба на политиката на САД, туку оспорувањата настануваат кај другите два сегменти. Политичката одговорност е видлива во тоа што сите приватните воени организации за да можат да работат на странски терен мораат да имаат одобрение од State Department или од Владата на САД (лиценцирањето се врши во State Department и Pentagon). Кога ќе дојде до одредени проблеми на терен, тогаш со политички маневри се избегнува врската помеѓу службената политика и приватните воени организации, поготово ако се во прашање кршењето на човечките права или кршење на одредени договори. Трета категорија на истражување, како социјалната осетливост, е најмалку изразена бидејќи за жртвите на овие организации, службената политика нема простор, освен кај некои исклучоци како што се случувањата во затворот Abu Ghraibu. За жал ниту овие случувања не би ја предизвикале реакцијата на службената политика доколку не излегоа одредени негативни поединости на виделина, но и тогаш била присутна голема доза на неприфаќање на одговорноста, дури и порекнување.

Приватните воени организации се дериват на промените на безбедносните политики на крајот на XX век и почетокот на XXI век, како последица на општите општествени промени, на трансформацијата на вооружените сили како лост во проекцијата на применетите сили. Улогата на приватните воени организации во Ирак е последниот стадиум во експлозијата на развојот на приватниот сектор и неговото влијание на промената на безбедносната политика во светот со нагласок дека нивниот развој во толкава мера не би бил можен да не им е дозволен.<sup>34</sup> Неверојатната експанзија е дозволена поради создавањето на концептот на тотални сили, со кој се настојува да се ангажираат сите расположиви ресурси во спроведување на сопствените цели, по моделот дека целта ги оправдува средствата. Моментално најдоходовна работа во Ирак не е реконструкцијата, туку безбедноста, а приватните воени организации се претходница на ова работење.

---

<sup>34</sup> Иако повеќето од приватните воени организации се вработени во Ирак на работи за логистичка поддршка и услужни работи, како и дефанзивни задачи, според Авант, приватните воени организации имаат централна улога во борбата против бунтовниците во Ирак (Avant, 2005.).

## ЛИТЕРАТУРА:

1. \*\*\*(2005.) "Rebuilding Iraq: Actions Still Needed to Improve the Use of Private Security Providers", United States Government Accountability Office. Dostupno na URL <http://www.acq.osd.mil/dpap/contingency/reports/05-737/05-737-GAO-Draft-Ltr-20050616.pdf>.
2. \*\*\*(2006.) "Number of U.S. troops in Iraq climbs", USA Today. Dostupno na URL [http://www.usatoday.com/news/washington/2006-08-22-marines\\_x.htm](http://www.usatoday.com/news/washington/2006-08-22-marines_x.htm).
3. \*\*\*(2006.) "U.S. firm offers 'private armies' for low-intensity conflicts", World Tribune.com. Dostupno na URL <http://www.worldtribune.com/worldtribune/06/front2453824.0319444444.html>.
4. \*\*\*(2007a) "Irak ne smije kazniti plaćenike za masakr civila", Nacional. Dostupno na URL <http://www.nacional.hr/printable/articles/view/38165/>.
5. \*\*\*(2007b) "SAD smanjuje broj vojnika u Iraku za 5000", Nacional. Dostupno na URL <http://www.nacional.hr/articles/view/40243/>.
6. \*\*\*(2007.) "BlackWater; Nikola Bičanić razotkrio američke plaćenike", Obzor - Večernji List, 24. studenog 2007., broj 215
7. **Armstrong, Stephen** (2006.) "The enforcer", Guardian. Dostupno na URL <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/story/0,,1779424,00.html>.
8. **Avant, Deborah** (2005.) *The Market for Force; The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge University Press
9. **Bičanić, Nikola** (2007.) dokumentarni film "Shadow Company"
10. **Brooks, Doug** (2003.) "Help for Beleaguered Peacekeepers", The Washington Post. Dostupno na URL [http://www.sandline.com/hotlinks/beleaguered\\_peacekeepers.html](http://www.sandline.com/hotlinks/beleaguered_peacekeepers.html).
11. **Dekanić, Igor** (2007.) *Nafta blagoslov ili prokletstvo; Izvori energije, globalizacije i terorizam*, Golden marketing-Tehnička knjiga
12. **Dearden, Nick i Mathieu, Fabien** (2006.) "Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies", War on Want. Dostupno na URL <http://www.waronwant.org/download.php?id=485>.
13. **Drews, Imke-Ilse** (2007.) "Private Military Companies: The New Mercenaries? An International Law Analysis". U: Jäger, Thomas - Kümmel, Gerhard (ur.): *Private Military and Security Companies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Str. 331-344.
14. **Greenwald, Robert** (2006.) dokumentarni film "Iraq for Sale"; The War Profiteers, Brave New Films
15. **Grizold, Anton** (1998.) *Međunarodna sigurnost; Teorijsko-institucionalni okvir*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti
16. **Grizold, Anton i Čehulić, Lidija** (2006.) *Međunarodna sigurnost i NATO u novom svjetskom poretku*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti
17. **Isenberg, David** (2006.) "A government in search of cover: PMCs in Iraq", British American Security Information Council. Dostupno na URL <http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf>.
18. **Kramer, Daniel** (2007.) "Does History Repeat Itself? A Comparative Analysis of Private Military Entities". U: Jäger, Thomas - Kümmel, Gerhard (ur.): *Private Military and Security Companies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Str. 23-36.
19. **Hulse, Carl** (2004.) "The Reach of War: The Reconstruction; Senate Rejects Harder Penalties on Companies, and Ban on Private Interrogators", The New York Times. Dostupno na URL <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D0DEFD61F30F934A25755C0A9629C8B63>
20. **Maloney, Sean** (2005.) *Enduring the Freedom*. Washington, D.C.: Potomac Books.

21. **Maninger, Stephan** (2007.) "Soldies of Misfortune: Is the Demise of National Armed Forces a Core Contributing Factor in the Rise of Private Security Companies". U: Jäger, Thomas - Kümmel, Gerhard (ur.): *Private Military and Security Companies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Str. 69-86.
22. **Merle, Renae** (2006.) "Census Counts 100,000 Contractors in Iraq" The Washington Post. Dostupno na URL <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/12/04/AR2006120401311.html>.
23. **Ortiz, Carlos** (2007.) "Overseas Trade in Early Modernity and the Emergence of Embryonic Private Military Companies". U: Jäger, Thomas - Kümmel, Gerhard (ur.): *Private Military and Security Companies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Str. 11-22.
24. **Ortiz, Carlos** (2007.) "The Private Military Company: An Entity at the Center of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility". U: Jäger, Thomas - Kümmel, Gerhard (ur.): *Private Military and Security Companies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Str. 55-68.
25. **Scahill, Jeremy** (2007.) *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army*. Serpent's Tail
26. **Schreier, Fred i Caparini, Marina** (2005.) "Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies" Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Dostupno na URL [http://www.smallarmssurvey.org/files/portal/issueareas/security/security\\_pdf/2005\\_Schreier\\_Caparini.pdf](http://www.smallarmssurvey.org/files/portal/issueareas/security/security_pdf/2005_Schreier_Caparini.pdf).
27. **Richards, Anna i Smith, Henry** (2007) "Addressing the role of private security companies within security sector reform programmes" SAFERWORLD. Dostupno na URL [http://www.ssronline.org/jofssm/issues/jofssm\\_0501\\_richards&smith.pdf?CFID=484849&CFTOKEN=17834395](http://www.ssronline.org/jofssm/issues/jofssm_0501_richards&smith.pdf?CFID=484849&CFTOKEN=17834395).
28. **Rumsfeld, Donald** (2005.) "The Future of Iraq" predavanje na Johns Hopkins Paul H. Nitze of Advanced international Studies, U.S. Department of Defense. Dostupno na URL
29. **Special Inspector General for Iraqi Reconstruction - SIGIR** (2008.) "Quarterly Report and Semiannual Report to the United States Congress" January 2008. Dostupno na URL <http://www.sigir.mil/reports/quarterlyreports/Jan08/Default.aspx>.
30. **Singer, Peter** (2003.) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University
31. **Tatalović, Siniša** (2007.) "Rat i novi sigurnosni izazovi" *Medunarodne studije* 07(1): 5-23.
32. **Vukadinović, Radovan** (2004.) *Medunarodni politički odnosi*. Zagreb: Politička kultura
33. **Vujić, Jure**, "Postmoderna geopolitika", CPI. Dostupno na URL <http://www.cpi.hr/download/links/hr/8158.pdf>
34. **Yeoman, Berry** (2003.) "Soldiers of Good Fortune" Mother Jones. Dostupno na URL [http://www.motherjones.com/news/feature/2003/05/ma\\_365\\_01.html](http://www.motherjones.com/news/feature/2003/05/ma_365_01.html).
35. **Weiner, Allen** (2005.) "Law, just war, and the international fight against terrorism: Is it war?" CDDRL Working Papers. Dostupno na URL [http://iis-db.stanford.edu/pubs/20962/Weiner\\_sep05.pdf](http://iis-db.stanford.edu/pubs/20962/Weiner_sep05.pdf).



## СВЕТСКАТА БЕЗБЕДНОСТ НИЗ ПРИЗМАТА НА ТЕОРИЈАТА ЗА РИЗИЧНОТО ОПШТЕСТВО

**Сашо ГЕРАСИМОСКИ**

Факултет за безбедност – Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“ –  
Битола

**Апстракт:** Во овој труд се обработува светската безбедност низ погледите на теоријата за ризичното општество во услови на глобализација. Се прави напор да се изнесат основните поставки на оваа теорија и да се укаже на нејзиното значење за толкувањето на светската безбедност во дадениот историски и општествено-културен момент. Овој научен труд ја анализира светската безбедност низ призмата на оваа теорија, при тоа укажувајќи на позитивните и негативните страни на теоријата за ризичното општество за објаснувањето на сегашната светска безбедносна стварност. Исто така, еден дел од овој труд е посветен и на применливоста на оваа теорија во објаснувањето и толкувањето на безбедносните проблеми и во Република Македонија, се разбира, согледано во една глобална рамка, со оглед на фактот дека оваа теорија е израснала во ерата на глобализацијата.

**Клучни зборови:** светска безбедност, глобализација, ризично општество, теорија за ризичното општество, рефлексивна модернизација

## THE WORLD SECURITY THROUGH THE PRISM OF THE THEORY OF RISK SOCIETY

**Abstract:** This paper elaborates the world security through the viewpoints of the theory of risk society in the terms of globalization. An effort is being made to bring out the basic theses of this theory and to point out to its meaning for the interpretation of the world security in the given historical and socio-cultural moment. This scientific paper analyses the world security through the prism of this theory, pointing out to the positive and negative sides of the theory of risk society in explaining the present world security reality. Also, one part of this paper is being dedicated to the applicability of this theory in explaining and interpreting the security problems in the Republic of Macedonia, viewed from a global frame, of course, considering the fact that this theory is grown up in the era of globalization.

**Key words:** world security, globalization, risk society, theory of risk society, reflexive modernization

**Вовед**

Живееме во време на глобализација која го прави светот глобално село со сите негови позитивни и негативни последици. Новиот трибализам<sup>1</sup> на глобализацијата е всушност висгинскиот опис на глобализацијата како противречен општествен феномен во кој меѓу другите прашања секако значајно место заземаат безбедносните. Се чини дека свеста за глобализираното општество во многу нешта е суштествена за светската безбедност и она што се нарекува рефлексивност. Имено, светската безбедност како никогаш досега е изразена и сфатена низ една глобална свест за потребата од безбедност на жителите на најоддалечените точки на планетава, свест која квалитативно многу се разликува од онаа што постоеше за светската безбедност во нетрадиционалните и модерните општества.

Навистина, во ерата на глобализацијата, безбедноста, од локално, од национално и од регионално, станува светско прашање и светски проблем кој бара и светски одговор, со оглед на фактот дека националните-државни граници и нејзините безбедносни политики стануваат претесни за безбедносните проблеми кои очигледно се прелеваат преку границите, правејќи ги порозни, а со тоа одлуките за справување со безбедносните ризици, закани и загрозувања ги прави неефикасни и неприменливи. Се наоѓаме во стадиум на светскиот цивилизациски, културен, општествен и историски развој, кога заедничкото дејствување во дефинирањето, следењето и справувањето со безбедносните ризици, закани и загрозувања не може да биде поинакво освен глобално и кога светската безбедност на локално, на национално и на регионално ниво не може да се гарантира без една глобална акција во сферата на безбедноста.

Глобализираното општество и глобализираната стварност го издигнуваат значењето на безбедносниот ризик на врвот на безбедносните грижи и проблеми. Во ниту едно општество досега низ историјата ризикот не бил така тежок за дефинирање, а уште потежок за справување како што тоа се денешните глобални ризици. Первазивниот карактер на ризикот за денешните општествени односи во светот и за обликувањето на светската безбедност (небезбедност) наведе некои теоретичари ова време и да го наречат време на глобални ризици или уште повеќе, време на ризично општество, каде ризикот е сеprisутен во општеството и ја дефинира глобализираната општествена стварност. Чувството дека луѓето се небезбедни, всушност, произлегува во најголема мерка од протејскиот карактер на глобализираните ризици, а со тоа и закани и загрозувања.

<sup>1</sup> „Живееме во време кое го одбележуваат два противречни процеси: глобализам и нов трибализам“; според Горге Иванов (2003), "Глобализам и нов трибализам-македонски поглед", во *Полишчка мисла*, Бр.4, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество, сс.81-96. Глобализмот е всушност движење, но и свест за заедништво на луѓето во светот во услови на глобализација, а трибализмот е содржината на глобализмот, т.е., тоа е виртуелното чувство дека луѓето се блиски, иако се географски и просторно оддалечени, илузија која е создадена со инстантната комуникација преку информатичките и телекомуникациските средства на глобализацијата. Новиот трибализам е враќање на оние блиски, непосредни и лични односи карактеристични за малите општествени групи (како семејните, роднинските, соседските) карактеристични за традиционалните општества, но сега преку виртуелната реалност на глобалната комуникација.



Се поставуваат прашањата: На што се должи толку големото значење на ризикот за денешното глобализирано општество? Зошто тоа е општество на ризик? Како теоријата за ризичното општество ја дефинира и објаснува светската безбедност? Кои се позитивните, а кои негативните аспекти на оваа теорија во поглед на светската безбедност? Дали и во колкава мера оваа теорија може да ја дефинира и објасни безбедносната стварност и во денешна Република Македонија?

### Суштината на теоријата за ризичното општество

Денешното време во кое се живее е опасно време, е време на ризик. Вака отприлика би гласела првата реченица кога би сакале да ја опишеме денешната глобализирана безбедносна стварност. Но, што се крие зад неа? Што ја прави денешната живеачка толку опасна, небезбедна и несигурна? Дали се тоа ризиците, заканите и загрозувањата?

Социолошката теорија отишла најдалеку кога е во прашање светската безбедност во услови на глобализација и ги антиципирала безбедносните теории. Тоа и не е неразбирливо кога се знае дека безбедноста е „par excellence“ општествен феномен и се конструира во голема мерка низ секојдневните, бројни и противречни општествени односи и интеракции. За да се објасни светската безбедност во услови на глобализација, потребно е анализата да тргне од самиот карактер на општествените односи во денешното глобализирано општество.

Глобализацијата<sup>2</sup> како процес ја карактеризираат бројни и интензивни општествени односи и интеракции помеѓу луѓето од разни делови на светот. Посредството на светскиот капитал и хипердинамичниот развој на телекомуникациските и информатичките технологии и средства придонесува кај луѓето да се создаде поинаков вид на свест за поинаква општествена стварност-глобализирана. Настанува процес на интензивно и блиско меѓусебно поврзување кое ја менува претставата за светската општествена стварност. Луѓето чувствуваат дека стануваат блиски, макар тоа било и виртуелно а не реално, развиваат свест дека се припадници на една иста глобална општествена стварност во која можат на извесен начин и активно да придонесуваат во нејзиното обликување (тоа е највпечатливо изразено преку Интернетот и

<sup>2</sup> „Глобализацијата, која има долга предисторија, е ошелошворување на посебниот антрополошко-цивилизациски код, е вид на фасцинантна еволуција која води потекло од првите осамени зрѓи хуманоиди, преку архаичните империи, па сè со модерниот светски поредок. Експанзијата на големите религии и цивилизации, воените освојувања и циновскиот царства, се само архаичен облик на поврзување на световите, обединување на човештвото. Наспроти сите длабоки ошечни разлики помеѓу нејзините модерни и предмодерни облици (протоглобализација), на дело е еден универзален и праен стремеж на човештвото (глобализација-С.Г.)“; според Miroslav Peulić (2003), „Globalizacija-dva lika sveta“, u Grupa autora, *Aspekti globalizacije-sa pregledom osnovnih pojmova*, Beograd: Beogradska otvorena škola i Dosije, s.17

мобилната телефонија). И како што вика *Малком Војтерс*, токму поинаквиот облик на општествена свест за исчезнувањето на границите помеѓу државите, чувството дека сите луѓе се насекаде истовремено и дека секој може во извесен степен да влијае на одреден начин во обликувањето на таа нова глобална општествена стварност, лежи во самата основа на дефиницијата за глобализацијата<sup>3</sup>.

Глобализацијата како светски општествен процес на интензивни глобални општествени промени го поопштествува и општествено го конструира секој аспект на живеењето, па во тие рамки и безбедносниот. Во нетрадиционалните општества ризиците, заканиите и загрозувањата беа локализирани, јасно воочливи и релативно лесно предвидливи, што условувало општествата да водат ефикасна безбедноста политика на успешен одговор и успешно справување со безбедносните прашања. Но, токму самиот карактер на глобализираното општество прави многу општествени појави да не можат прецизно да се детектираат, да не може да се утврди генезата и етиологијата на многу општествени појави како што се тоа безбедносните, а со самото тоа и да не може да се воспостави соодветна и ефикасна политика на одговор, справување и борба со различните видови ризици, закани и загрозувања. И тука сега доаѓаме до вистинскиот одговор зошто токму ризикот е толку значаен од перспективата на денешното глобализирано општество. Од проста причина што ризиците претставуваат првичен облик на безбедносно сознание за можните идни безбедносни закани и загрозувања, а тешкотијата ризикот релативно јасно да се детектира и согледа, ја прави безбедносната стварност крајно неизвесна, нејасна и создава општествена несигурност и паника. Флуидниот и тешко определлив карактер на ризикот од една страна и неговата општествена сеприсутност од друга страна, му даде повод на големиот германски социолог *Улрих Бек*, денешното општество да го нарече општество на ризик или "*ризично општество*" (*Risikogesellschaft*).

Според оваа теорија, ризикот лежи во основата на глобализацијата и денешната глобална општествена стварност. Бек ова денешно ризично општество го нарекува општество на новата модерна или новото модерно време или општество на рефлексивна модернизација<sup>4</sup>. Всушност, Бек разликува

<sup>3</sup> Според дефиницијата на Малком Воторс, која нам ни се чини за најсоодветна, глобализацијата можеме да ја дефинираме како "*општествен процес во кој географските организирани во поглед на општествени и културни односи исчезнуваат и во кој луѓето се повеќе стануваат свесни дека нив ги снемат*"; види за ова кај Малком Воторс (2003), *Глобализација*, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество, с.14

<sup>4</sup> Во основата на рефлексивната модернизација лежат токму ризиците, бидејќи нивното присуство и непредвидливост ги прават луѓето глобално свесни за потребата од заднички акции, ангажмани и безбедносни политики за справување со ризиците. Рефлексивноста значи сè поголемо размислување и

модерно индустриско општество и општество на ризик или општество на рефлексивна модернизација, а основата за таквата поделба ја наоѓа токму во карактерот на ризикот во едното вис-а-вис другото општество. Станува јасно дури сега дека Бек е единствен во овој поглед во однос на другите теоретичари на глобализацијата и на глобалната општествена и безбедноста стварност. Тој промената на карактерот на безбедносните прашања и особено ризикот како централно безбедносно прашање го доведува во најтесна врска со карактерот на денешното општество и начинот на кое тоа функционира. Во таа смисла на зборот, Бек силно укажува дека можеби еден од најзначајните аспекти на глобализацијата е безбедносно-политичкиот, што кај него зазема почесно место на врвот на piedestalot, за разлика од многу други проучувачи на глобализацијата кои обично безбедносните прашања ги согледуваат во рамките на она што се нарекува политичка глобализација и која се однесува на начините на кои општествата заеднички дејствуваат на глобално ниво во процесот на донесување и имплементирање на политички одлуки од значење за светската политика, вклучувајќи ја тука и безбедносната политика.

Бек вели: „*Бедата е хиерархиска, смоѓоџа е демократиска!*“<sup>5</sup>. Со оваа своја реченица, Бек, всушност, ја изложува на еден умешен, луциден, суптилен и афористички начин својата теорија за ризичното општество. Имено, тврдењето дека бедата е хиерархиска е, всушност, карактеризација на суштината на модерното индустриско општество во кое доминираат класните структурирани и хиерархизирани односи. Истовремено, со тоа тој укажува на фактот дека главните ризици, закани, опасности и загрозувања за човештвото во ерата на модерното општество биле локализирани, полесно воочливи и утврдливи, а модерните општества успеваале навреме и ефикасно да се справат со главните безбедносни прашања. На тој начин, Бек, слично како и *Енџони Гиденс*<sup>6</sup> смета дека предвидливоста, калкулативноста и можноста успешно да се одговори на

---

глобална свест на луѓето од сите меридијани на планетава за потребата од заеднично (глобално) дејствување. Инаку зборот рефлексивен означува „*нешто што уиштува назад на субјектот, повторно разгледување во мислите, размислување*“; наводот е според Зозе Мургоски (2005), *Речник на македонскиот јазик*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, с.701

<sup>5</sup> Според Ulrich Bek (2001), *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjić, s.54

<sup>6</sup> Енџони Гиденс во врска со карактерот на ризикот пишува: „*Во суштина, ризикот секогаш имал негатаивна коноџација бидејќи се однесува на можоста од избеѓнување на нејосакван исход. Но, исто џака, ризикот може да се зледа и во џозиџивно светло, во смисла на џреземање храбри инициџаџиви во лицеџо на неизвеснаџа иднина*“. Очигледно е дека кога станува збор за безбедноста воопшто и за светската безбедност посебно, тогаш се подразбира ова прво и најчесто сфаќање на ризикот; наводот е според Anthony Giddens (1999), "Risk and Responsibility", in *The Modern Law Review*, Vol.62.. No.1, pp.1-10; на слична дефиниџа на ризикот како во првото значење на ризикот кај Гиденс, наидуваме и кај *Кеџлин Тиерни*: "ризикот е можностџа за остварување на несакани, негатаивни џоследиџи на некој настџан"; според Kathleen J. Tierney (1999), "Toward a Critical Sociology of Risk", in *Sociological Forum*, Vol.14, No.2, pp.215-242

ризиците се нешто што од безбедносен аспект го прави модерното општество многу постабилно, општество во кое економските прашања се пред безбедносните, општество во кое одлуките на националните нации-држави се сосема доволни да овозможат некое општествено прифатливо ниво на стабилност и безбедност.

Вториот дел на реченицата на Бек е пак карактеризација на суштината на општеството на рефлексивна модернизација или ризичното општество во кое структурираните и хиерархизирани односи на модерното општество се заменуваат со дифузните, неструктурирани и противречни односи на глобализираното општество. Во него, сè е поврзано со сè, општествените ангажмани стануваат толку испреплетени, бројни, динамични и интензивни што создаваат претстава за една глобална општествена стварност во која откривањето на влијанието на еден врз друг општествен субјект станува речиси невозможно. Тоа е време кога се урива митот за науката и нејзината способност да ја прикажува општествената стварност онаква каква што е, а со тоа и да дава одговори за таа стварност. Сега сè е поопштествено, општествено релативизирано, општествено посредувано и општествено конструирано. Во таа смисла на зборот, се создава глобален општествен впечаток дека ништо не може јасно да се дефинира, а штом нешто не може да се дефинира тоа останува непознаница за луѓето. Она што е непозната за луѓето создава чувство на таинственост (мистичност) кое раѓа неизвесност, несигурност и страв. Ете токму такво е ризичното општество, општество во кое ризиците или можните опасности не можат или многу тешко можат да се дефинираат, општество каде ризикот преминува во неизвесност во неможноста тој да се детектира, да се определи неговата содржина и карактер и губењето на калкулативниот карактер на ризикот, што е всушност неговата основна карактеристика, па дури и суштина. По дефиниција, штом за некоја општествена појава од аспект на безбедноста не можеме да утврдиме дали и во колкава мера е ризична, станува беспредметно да се зборува за закани и загрозувања од аспект на ефективната безбедноста политика, зошто неа *de facto* ја нема. Постојат само реални безбедносни загрозувања кои се случуваат во отсуство или со мала присутност на безбедносната политика.

Значи, за Бек ризикот е безмалку синоним за безбедноста. Можноста ризикот да се детектира и да се определи за него е еднакво на безбедност, исто како што и неможноста истиот да се детектира и да се определи е еднакво на небезбедност, а тоа е токму случај со ризичното општество. Всушност, тоа е парадоксот на самото ризично општество зошто ризиците фактички не можат јасно да се определат, тие се невидливи според Бек, но се претпоставува дека постојат. Така, она што не се знае, а што предизвикува небезбедност-ризикот, е основната суштина на денешното глобално општество.

Но, уште еден квинтесенцијален момент треба да се спомене во врска со теоријата на ризичното општество на Бек што, всушност, поблиску го определува карактерот на ризикот и неговото значење за сегашната општествена и безбедносна стварност. Имено, станува збор за т.н. произведена несигурност или произведен ризик, нешто што Гиденс го нарекува фабрикуван ризик<sup>7</sup>, а што можеше да се насети меѓу редови од досегашниот текст. Овој произведен (фабрикуван) ризик или оваа произведена несигурност е токму резултат на карактерот на општествените односи во услови на глобализација. Тие се противречни, дифузни, тешко утврдливи, несистематски, нехиерархиски, флуидни. Ова е општество кое произведува ризици како никое друго општество досега во историјата и ова е општество кое истовремено е најнеспособно да се справи со ризиците кое самите ги произвело. Бек тврди дека самите општествени одлуки во времето на глобализација произведуваат ризици. Луѓето со своите одлуки, акции и постапки несвесно произведуваат ризици со кои не можат потоа да се справат<sup>8</sup>. *"Според периодизацијата на општествената ера која ја дава Бек, едноставната модерност е синонимна со развојот на индустриското општество, а новата рефлексивна модерност со појавата на т.н. општество на ризици; т.е., состојба каде што расшејот на знаењето доведува до произведена несигурност (на пр. ризик од еколошка катастрофа)... Додека индустриското општество е концентрирано на производството и распределбата на стока, општеството на ризици се организира околу менаџментот и дистрибуцијата на „лошо општество“ или општество, не само оние поврзани со физичкиот ризик кој произлегува од примената на технолошките процеси, туку и со последиците од ризичните организациони активности и социјални односи"*<sup>9</sup>.

<sup>7</sup> Инструктивно дефинирање на ризикот во денешното глобализирано општество, среќаваме кај Ентони Гиденс, кој смета дека ризикот го карактеризираат веројатноста, неизвесноста и калкулативноста. Денешното сфаќање за ризикот се појавило во XVI-от и XVII-от век, со појавата на капиталистичките односи. Авторот разликува и два вида ризици: *надворешен ризик* (ризик кој доаѓа од постојаноста на природата или традицијата-природни непогоди, војни и сл.) и *фабрикуван ризик* (ризик кој се однесува на ризичните ситуации за кои имаме мало историско искуство во справувањето со нив-пр. глобалното затоплување, тероризмот и сл.). Надворешниот ризик постоел повеќе во традиционалните, а се среќава и во модерните и во глобализираните општества, а фабрикуваниот ризик е карактеристичен за глобализираните општества; повеќе за ризикот во ерата на глобализацијата види кај Ентони Гиденс (2003), *Забеган свет - како глобализацијата ги преобликува нашите животи*, Скопје: Филозофски факултет, сс.19-33

<sup>8</sup> *"Новоста на светското ризично општество лежи во фактот дека ние, со нашите цивилизациски одлуки, предизвикуваме глобални последици кои вовлекуваат проблеми и општествени што се радикално сиропни на институционалниот јазик и вештања на властите во случај на светски катастрофи"*; според Ulrich Beck (2002), "The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society", in *Logos*, 1.4., p.4

<sup>9</sup> Според Гордон Маршал (2004), *Оксфордски речник по социологија*, Скопје: МИ-АН, сс.453-454

**Светската безбедност и ризичното општество**

Иако главната поента на теоријата за ризичното општество се врти околу дебатата за глобализирањето на еколошките ризици, всушност, прашањето за ризиците е во дијалектички однос со општеството во услови на глобализација. Имено, самите ризици тежнеат да се глобализираат напуштајќи ги тесните национални и други бариери што ги наметнуваат модерните општества и со самото тоа придонесуваат кон самата глобализација. Од своја страна пак, глобализацијата ги потхранува и засилува ризиците бидејќи сложените, крајно испреплетени и интензивни општествени односи и интеракции ги мултиплицираат ризиците, создавајќи и нови и многу поопасни, но истовремено модифицирајќи ги или засилувајќи ги ризиците наследени од модерното општество.

Нема збор околу тоа дека светската безбедност денес е глобално прашање број еден за човештвото. Уште повеќе тоа се ризиците, бидејќи од нивниот карактер, обем на појавување, зачестеност и распределеност низ општествената структура најмногу зависи дали и каков вид закани и загрозувања претстојат од безбедносен аспект. И бидејќи светската безбедност во услови на глобализација е исклучително сложен и замрсен проблем, бидејќи е обликувана во сложени општествени услови, се јавува потреба да се согледаат карактеристиките на односот на светската безбедност и ризичното општество. Во оваа смисла на зборот, нивниот однос би можел да се согледа низ следниве карактеристики:

- Светската безбедност зависи од светската (глобалната) безбедносна политика кон глобалните ризици (особено новите<sup>10</sup>), закани и загрозувања.
- Глобализираноста на светските ризици во општеството на ризик бара и глобални начини на донесување одлуки за справување со глобалните ризици (нивно откривање, следење и намалување или елиминирање).
- Светската безбедност во услови на глобализирано ризично општество може да се гарантира и сочува само со координирани глобални политики на справување и контрола на ризиците, заканиците и загрозувањата во различни сфери на општественото живеење (економската, политичката, воената, еколошката, технолошката и сл.).
- Непредвидливоста, дифузноста и честопати невидливоста на глобализациските ризици во ризичното општество создава потреба од изградба

<sup>10</sup> „Управувањето со новите ризици се појавува на три столба: прецизност (внимателност); превенција и управување со кризи и обезбедување (осигурување) од поголемите потенцијални ризици“; според Olivier Goddard, Claude Henry, Patrick Legadet et Erwann Michel-Kerjan (2002), *Traité des nouveaux risques*, Paris: Gallimard, p.21

на нов светски безбедносен систем<sup>11</sup>, кој ќе биде правно, институционално, организациски и функционално изграден така да може да одговори на појавата на новите облици на ризици по светската безбедност.

- Светската безбедност во услови на глобализирано ризично општество во голема мерка е детерминирана и од способноста на глобалните безбедносни организации, институции, органи и тела со своите глобални политичко-безбедносни одлуки да не произведуваат ризици, закани и загрозувања, односно, да не произведуваат светска нестабилност и небезбедност.

Светската безбедност<sup>12</sup> денес е глобална, планетарна, глобализирана безбедност што е дефинирана како единство на различни безбедносни фактори (безбедносни општествени и поопштествени природни појави) кои ја определуваат безбедносната состојба во светот и влијаат врз степенот на безбедност, т.е., небезбедност. Светската безбедност треба да овозможи глобална безбедност на територијата на сите земји во светот без исклучок, а основна претпоставка за да го направи тоа е да ги релативизира, минимизира или елиминира ризиците, заканите и загрозувањата по светскиот мир, стабилноста и безбедноста кои се сè побројни, поразновидни и понеодредени. Денешната светска безбедност мора во фокусот на своето внимание и интерес да ја има стварноста на ризичното општество и теоријата за ризичното општество како најдобар научен пристап во објаснувањето на сегашната светска безбедност и како една од најдобрите алтернативи не само за научно согледување на светската безбедност, туку и за водењето на светската безбедносна политика.

Улрих Бек, творецот на теоријата за ризичното општество, вели дека *„ризициот оштетува значи дека минатиот ја загубило моќта да ја одредува сегашноста. Наместо тоа, иднината-нешто нејословно, конструирано или фиктивно-го зазема местото како причина за денешното искуство и акција. Кога зборуваме за ризици, расправаме за нешто што не е случај, но кое може да се случи ако нема моменитална промена на правецот“*<sup>13</sup>. Ова значи дека

<sup>11</sup> „Постојечките системи на одбрана, заштита и безбедност можат да бидат искористени за воспоставување на еден нов глобален систем на безбедност... Но, додека не заживее глобалниот систем, националните системи можат да бидат добар контролиран механизам за спроведување на новиот концепт“. Ваквиот став на Ивица Ѓорѓевиќ е разбирлив, ако се знае дека светската безбедност и светскиот безбедносен систем во целина денес се наоѓаат во голема криза, особено тука мислам првенствено на фактичката нефункционалност на Советот за безбедност при ООН како највисоко меѓународно тело кое треба да ја гарантира светската безбедност; наводот е според Ivica Đorđević (2007), *Bezbednosna arhitektura u uslovima globalizacije*, Beograd: Univerzitet u Beogradu-Fakultet bezbednosti i JP "Službeni Glasnik", s.173

<sup>12</sup> Според Фрањо Турек, *„свештаката безбедност ја дефинираме како безбедност дефинирана со глобалниот интерес и глобалните закани“*. Сепак, мора да кажеме дека ваквата дефиниција на Турек е полна со слабости и е една од честите грешки во дефинирањето на светската безбедност за која се суштествени пред сè ризиците, како и загрозувањата, кои Турек не ги наведува, а ги наведува само заканите. Без земање предвид на теоријата за ризичното општество не можеме да го разбереме вистинскиот карактер на денешната светска (глобална) безбедност; цитатот е според Franjo Turek (1999), *Globalizacija i globalna sigurnost*, Varaždin: Interland, s.94

<sup>13</sup> Според Улрих Бек (2003), *Што е глобализација?*, Скопје: Тера Магика, с.127

светската безбедност во денешниот момент треба да се оценува главно низ призмата на ризиците по светската безбедност, односно, носителите на светската безбедносна политика ќе треба безбедносната политика да ја водат првенствено преку анализата, контролата и справувањето со ризиците, зошто загрозувањата ќе се појавуваат како гром од ведро небо доколку ризиците не се навреме откриени, следени и отстранувани или контролирани.

Светската безбедносна политика во иднина би требало да посвети поголемо внимание кога е во прашање гарантирањето на светската безбедност на следниве аспекти поврзани со карактерот на ризиците во глобализираното ризично општество:

- Што е можно поблаговремено да ги открие светските безбедносни ризици и да го определи нивниот карактер (видот на ризиците, степенот на ризик, опасноста на ризикот по светската безбедност, сферите каде тој се појавува, неговиот обем, неговата зачестеност и сл).

- Да утврди ефикасни методи, мерки и средства за глобално справување со ризиците (нивно откривање, следење, анализирање, контролирање, нормализирање, превенирање, редуцирање на непосакуваните ризици или нивно целосно елиминирање).

- Изградба на соодветни глобални организациски, институционални и функционални механизми на водење и на координирање на глобалната безбедносна политика во услови на глобализирано ризично општество.

- Спроведување на ефикасен меѓународен мониторинг на глобалните безбедносни ризици, како и на ефикасен систем на контрола кој ќе ја спречи појавата на истите такви непосакувани ризици онаму каде еднаш биле елиминирани.

- Донесување на одлуките при водењето на светската безбедносна политика на начин кој ќе спречи произведување на нови ризици или трансформација на постојните не толку опасни во поопасни ризици по човештвото.

### **Светската безбедност, теоријата за ризичното општество и Република Македонија**

Република Македонија, како и другите земји во светот, неминовно е дел од глобализираното ризично општество или општество на ризик. Може да биде дискутабилен само степенот во кој нашето општество е глобализирано, но неспорно е дека е тоа дел од противречната глобализирана светска стварност. Во поглед на значајноста на теоријата на ризичното општество за објаснување и толкување на безбедноста во Република Македонија, несомнено е дека и нашата држава го чувствува негативниот ефект на глобалните ризици, кои најчесто се последица на лошите и неодмерени одлуки на другите помоќни



држави во светот во различни општествени сфери кои влијаат врз безбедноста или засегаат и допираат одредени безбедносни прашања.

Слободно може да се заклучи дека Република Македонија според степенот на глобализираност на своето општество, како и степенот на перцепција и реална присутност на светските ризици не е изложена на такви ризици по обем и разновидност како оние земји кои ги продуцираат истите. Но, токму карактерот на глобалните ризици и на глобализацијата како процес придонесуваат нашата држава да ги чувствува негативните последици од тие ризици значително повеќе отколку што таа придонесува за истите, дури некогаш и несразмерно повеќе од онаму кадешто тие доаѓаат. Еколошките ризици, закани и загрозувања изразени преку еколошките кризи; економските кризи од типот на кризите на светските пазари на капитал; политичките кризи од типот на регионалните политички превирања, конфликти и судири; технолошките кризи и сл., сите имаат одредено негативно влијание во поглед на безбедноста на граѓаните во нашата држава и овозможувањето на пристојни, задоволителни, нормални услови за непречено одвивање на општествените активности и општественото живеење.

Во последните 17 години после осамостојувањето<sup>14</sup>, кога глобализацијата во светски рамки доживува сè поголем замав, теоријата за ризичното општество преку ризичното општество како неминовна општествена стварност дејствува врз современата македонска општествена стварност, многупати на начини на кои уште не сме свесни за тоа. Самиот карактер на ова општество, кое рековме дека се карактеризира со непредвидливи, невидливи и тешко детерминирачки ризици придонесува за многу закани и загрозувања воопшто да немаме никаква претстава, што ја создава мачната атмосфера на неизвесност и страв, каде безбедносната состојба тешко или воопшто не може да се одреди и кога институциите, органите и телата кои се задолжени преку своите носители да ја водат безбедносната политика на земјата не можат да донесат правилни одлуки со кои ќе ја гарантираат безбедноста на своите граѓани, нивните имоти и темелните вредности на уставно-правниот поредок. Она што се случува во меѓународните односи во добра мерка останува непознато за нашиот безбедносен систем и за оние кои ја водат безбедносна политика, а некогаш, лошо водената безбедносна политика може да биде и поопасна од никаква безбедносна политика<sup>15</sup>. Тоа е така бидејќи истата не се води врз основа на

<sup>14</sup> За социолошките импликации на глобализацијата врз македонското општество, види повеќе кај Милева Ѓуровска (2007), „Социолошките аспекти на глобализацијата“, во *Годишен Зборник на Филозофскиот факултет*, бр.60, Скопје: Филозофски факултет, сс.83-99

<sup>15</sup> Безбедносната политика можеме да ја дефинираме како "дел од општеството и политиката која врз основа на релевантни факти, добиени преку безбедносни проценки за ситејенои на загрозеност на вредностите, ги определува средствата и мерките со кои можат да се постигнат определени безбедносни цели во земјата и во странство, да се сочува редот, мирот и мирот"; според Јордан Спасески и Пере Аслимоски (2006), *Дефендологија*, Охрид: Педагошки факултет-Битола, сс.44-45

релевантни податоци и информации за реалните и вистинските ризици, закани и загрозувања, туку истата се базира повеќе на претпоставки, а некогаш и на непроверени сознанија и информации, па и дезинформации. Во услови на ризично општество, најопасно звучи фактот што и оние за кои се смета дека имаат поголема моќ да сторат нешто околу тоа дигаат раменици, па и самите не се доволно моќни да предвидат некои настани по светската безбедност и колку истите отпосле да изгледаат фингирани (на пример, нападот на кулите близначки на Светскиот трговски центар во Њујорк на 11 септември 2001 година).

Имајќи го на ум сето ова, нашиот безбедносен систем, во услови на глобализирано ризично општество, би требало да води безбедносна политика која во своите основни постулати ќе се темели на:

- Континуирано реформирање и преобразба на безбедносниот систем и иновирање на безбедносната политика во насока на навремено прилагодување кон новите и изменети облици на ризици, закани и загрозувања по светската безбедност кои имаат или можат да имаат негативни реперкусии и врз безбедноста на државата.

- Постојано координирање на активностите на националната безбедносна политика со безбедносните политики во регионот, континентот и на светско ниво кога е во прашање справувањето со глобалните безбедносни ризици, закани и загрозувања.

- Активно учество на сите сегменти од безбедносниот систем (јавниот-државниот; приватниот и граѓанскиот) во насока на поддршка, помош, предлози на носителите на безбедносната политика и активно учество во истата според своите законски овластувања.

- Јакнење на безбедноста на основно ниво (ниво на поединци и општествени групи) со оглед на фактот дека генезата за најголемиот дел глобални ризици, закани и загрозувања по светскиот мир, стабилност и безбедност доаѓаат токму од несоодветните, нефункционални и нехумани општествени односи.

### **Заклучок**

Низ овој труд е нагласен обид преку еден концизен научен пристап да се објасни и протолкува сегашната светска (глобализирана) безбедност низ призмата на теоријата за ризичното општество, за која се смета дека нуди доста аргументирани одговори за генезата на денешната светска безбедност-небезбедност и за начините низ кои истата може во иднина да се подобри. Се укажува на фактот дека ризикот е една од централните категории на денешната светска безбедност и дека тој е во дијалектичко единство со процесот на глобализација. Исто така, се смета за потребно да се посочи во што се согледуваат можните насоки на безбедносната политика во рамките на светскиот безбедносен систем, која би овозможила побезбеден и посигурен

свет за следните генерации. Во овој труд е направена споредба со безбедноста во Република Македонија, нагласувајќи дека штотушто нашето општество е зафатено со глобализацијата, истото мора да ја има предвид и новата општествена стварност на ризичното општество, а носителите на безбедносната политика мора да изнајдат начин како ефективно, во соработка со другите земји во светскиот безбедносен систем, да се справат со растечките ризици и нивната опасност по мирот, стабилноста и безбедноста во државата.

#### ЛИТЕРАТУРА:

1. Бек, Улрих (2003), *Што е глобализација?*, Скопје: Тера Магика
2. Beck, Ulrich (2002), "The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society", in *Logos*, 1.4., p.4
3. Bek, Ulrich (2001), *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjić
4. Вотерс, Малком (2003), *Глобализација*, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество
5. Гиденс, Ентони (2003), *Забеган свет - како глобализацијата ги преобликува нашиите животи*, Скопје: Филозофски факултет
6. Giddens, Anthony (1999), "Risk and Responsibility", in *The Modern Law Review*, Vol.62.. No.1, pp.1-10
7. Goddard Olivier, Henry Claude, Legadec Patrick et Michel-Kerjan Erwann (2002), *Traité des nouveaux risques*, Paris: Gallimard
8. Dorđević, Ivica (2007), *Bezbednosna arhitektura u uslovima globalizacije*, Beograd: Univerzitet u Beogradu-Fakultet bezbednosti i JP "Službeni Glasnik"
9. Ѓуровска, Милева (2007), "Социолошките аспекти на глобализацијата", во *Годишен Зборник на Филозофскиот факултет*, бр.60, Скопје: Филозофски факултет
10. Иванов, Ѓорге (2003), "Глобализам и нов трибализам-македонски поглед", во *Политичка мисла*, Бр.4, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество, сс.81-96
11. Маршал, Гордон (2004), *Оксфордски речник по социологија*, Скопје: МИ-АН
12. Мургоски, Зозе (2005), *Речник на македонскиот јазик*, Скопје: Филолошки Факултет "Блаже Конески"
13. Реџиљ, Мiroslav (2003), "Globalizacija-dva lika sveta", u Grupa autora, *Aspekti globalizacije-sa pregledom osnovnih pojmova*, Beograd: Beogradska otvorena škola i Dosije, s.17
14. Спасески Јордан и Аслимоски Пере (2006), *Дефендологија*, Охрид: Педагошки факултет-Битола
15. Tierney, Kathleen J. (1999), "Toward a Critical Sociology of Risk", in *Sociological Forum*, Vol.14, No.2, pp.215-242
16. Turek, Franjo (1999), *Globalizacija i globalna sigurnost*, Varaždin: Interland

# 6

*Други теми од областа на безбедноста, одбраната и заштитата*

---

„**СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА**“, теоретско списание  
Министерство за одбрана, „Орце Николов“ б.б., Скопје

## УПАТСТВО ЗА АВТОРИТЕ

„**СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА**“ (во понатамошниот текст Списание) е теоретско списание кое по правило излегува двапати годишно. Во Списанието се објавуваат оригинални стручни трудови: научно стручни трудови, прикази на книги, куси соопштенија и др.

**Оригиналните стручни трудови** ги содржат резултатите на сопствените дотогаш необјавени научни истражувања кои претставуваат заокружена целина. Прифаќањето на оригинална научна статија во Списанието ги обврзува авторите да не ги објавуваат и во други списанија.

**Научно-стручните трудови** известуваат за корисни сознанија кои што помагаат во ширењето на знаењата и прилагодувањето на изворните истражувања кон потребите на науката и практиката.

**Прикази на книги** претставуваат концизни прикази на книги и сознанија до кои што дошле авторите во определена научна област, за која компетентноста на авторите во приказите е потврдена преку публикувањето - објавувањето на книгите.

**Кусите соопштенија** содржат резултати на помали, но завршени научни истражувања.

**Доминантни рубрики на Списанието се:**

1. Општо теоретски, доктринарно-стратегиски и други теми од областа на одбраната;
2. Геополитички, геостратежиски, военополитички и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната;
3. Евроатлантски интеграции;
4. Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема;
5. Странски автори;
6. Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата; и
7. Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната.

## ПОДГОТОВКА НА РАКОПИСОТ

Ракописот треба да се доставува во **еден отчукал примерок** на ласерски печатар, без проред, на двете страни на хартијата, со формат Б5 и на дискета, за да се олесни печатењето на Списанието. Страниците и прилозите треба да бидат нумерирани.

Трудовите треба да бидат напишани на македонски или на англиски јазик, а на авторите им се препорачува насловот, апстрактот на трудовите, приказите и кусите соопштенија да ги пишуваат и на Англиски јазик.

Трудовите што не се земаат во печатење им се враќаат на авторите со образложувања.

При подготвувањето на рукописот задолжителна е употреба на Меѓународниот систем на единици (SI).

**Ракописот треба да содржи:** наслов, автори, институција, апстракт, клучни зборови, вовед, содржина на трудот, заклучок и литература.

**Наслов:** големина на масни (**Bold**) букви, 14 points, RG-MAC C Times, центрирано, прво на македонски, а потоа и на англиски јазик (пред апстрактот на англиски јазик). Насловот на трудот

треба да биде кус, но да дава верен одраз на содржините и по можност да содржи што повеќе клучни зборови од опфатената проблематика.

Еден празен ред.

**Автори:** име и презиме, мали масни (**Bold**) букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

**Институција:** ракописни букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

**Апстракт:** прво на македонски јазик, 11 points, RG-MAC C Times, а потоа и на англиски јазик, 11 points, Times New Roman, единечен проред. Содржината на апстрактот треба да е суштинска и независна целина.

Еден празен ред.

**Клучни зборови:** максимум до 5 збора, 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред, на македонски и на англиски јазик.

**Вовед:** 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Во воведниот дел треба накусо да се наведе само најважното од поранешните истражувања поврзано со обработуваната проблематика, а потоа да се објасни целта и важноста на работата - истражувањето.

Еден празен ред.

**Содржина на трудот:** 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Содржината на трудот треба да ги опфати теоретските основи, експерименталниот дел и резултатите до кои што се дошло.

Трудовите кои што се однесуваат на теоретски истражувања, наместо експериментален дел, треба да имаат поглавје **теоретски основи**, во кои ќе бидат изнесени подробностите за проверка на наведените резултати.

Експерименталниот дел треба да биде издвоен и да содржи податоци за употребуваните материјали и опис на применетите принципи и методи на начин кој што ќе овозможи репродуцирање на постапките, но без детално опишување на веќе познатото.

Резултатите до кои се дошло и дискусијата треба да бидат дадени во едно поглавје. Дискусијата треба да содржи анализа на резултатите и заклучоците кои што можат да се извлечат.

Еден празен ред.

**Заклучок:** 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Заклучокот треба да претставува кусо резиме од трудот, а да ги опфати и резултатите до кои се дошло со истражувањето.

Еден празен ред.

**Литература:** 11 points, RG-MAC C Times, цитирана според светските стандарди. Литературата се наведува во посебно поглавје при што библиографските единици се нумерираат по оној ред по кој што се појавуваат како во фус нотите во текстот.

**Маргини:** - B5 формат, трудовите отчукани на непровидна хартија од канцелариски формат A4 со работен простор:

|   |                 |
|---|-----------------|
| - горна: 5 см                             | - Top: 1.89"    |
| - долна: 5 см или Page Setup компјутерски | - Bottom: 1.89" |
| - лева: 4 см параметри во инчи (inch)     | - Left: 1.58"   |
| - десна: 4 см                             | - Right: 1.58"  |
|   | - Gutter: 0"    |

**Печатар:** ласерски принтер.

**Примените ракописи** уредувачкиот одбор ги испраќа на рецензенти. Рецензентите и авторите остануваат анонимни. Рецензираните трудови, заедно со евентуалните забелешки и мислења на уредувачкиот одбор, се доставуваат до авторите. Тие се должни, најмногу во рок од 15 дена, да ги извршат неопходните корекции.

**Категоријата на трудот** ја предлага авторот, но уредувачкиот одбор ја донесува дефинитивната одлука врз основа на мислењата на рецензентите.

**Пробните отпечатоци** по потреба им се испраќаат на авторите заради коригирање на печатарските грешки, а не за измена на текстот. Евентуалните нови сознанија можат да се дадат само како куса белешка после текстот. Коригираните пробни отпечатоци треба да се вратат на редакцијата во рок од 2 (два) дена.

Брзината на објавувањето на трудот, покрај останатото, зависи и од придржувањето кон ова упатство.

**Трудот** се доставува отпечатен според горенаведените пропозиции и на дискета.

**Рокови за испраќање на трудовите:** 30.04. и 31.10. во тековната година на

- АДРЕСА: 1. ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ  
проф. д-р Трајан Гоцевски, главен и одговорен уредник  
e-mail: trajan@fzf.ukim.edu.mk  
или  
2. МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА - Одделение за односи со јавноста  
м-р Жанет Ристоска, уредник  
e-mail: zanetristoska@morm.gov.mk

СК/СК  
Скопје, 23.12.1999 година

**УРЕДУВАЧКИ ОДБОР  
НА СПИСАНИЕТО  
„Современа македонска одбрана“**